

VAASAN YLIOPISTO
KAUPPATIETEELLINEN TIEDEKUNTA
LASKENTATOIMEN JA RAHOITUKSEN LAITOS

Tuulia Nilsson

TOIMEKSIANTOSUHTEEN PITUUDEN JA
KONSULTOINTIPALKKIOIDEN VAIKUTUS TILINTARKASTAJAN
RIIPPUMATTOMUUTEEN

Laskentatoimen ja rahoituksen
pro gradu -tutkielma

Tilintarkastuksen linja

VAASA 2009

SISÄLLYSLUETTELO	sivu
TIIVISTELMÄ	5
1. JOHDANTO	7
1.1. Tutkimusongelma ja aiheen rajaus	8
1.2. Tutkimusaiheen merkitys	9
1.3. Tutkielman kulku	11
3. AIKAISEMPIA TUTKIMUKSIA	13
3.1. Riippumattomuuden käsite	13
3.1.1. Riippumattomuuden ulottuvuudet	17
3.2. Tutkimuksia konsultointipalkkioiden vaikutuksesta riippumattomuuteen	22
3.3. Tutkimuksia toimeksiantosuhteen pituuden vaikutuksesta riippumattomuuteen	31
3.4. Yhteenveto aikaisemmista tutkimuksista	39
4. TUTKIMUSAINEISTO JA TUTKIMUSMENETELMÄT	43
4.1. Tutkielman hypoteesien muodostaminen	43
4.2. Tutkimusaineiston hankinta ja kuvailu	45
4.3. Muunneltu Jonesin malli	49
4.4. Regressioanalyysi	52
4.4.1. Regressiomalli ja sen muuttujat	52
4.4.2. Perusoletusten tarkistaminen	56
5. TUTKIMUSTULOKSET	58
5.1. Toimeksiantosuhteen pituuden ja konsultointipalkkioiden yhteisvaikutus	58
5.2. Asiakasyrityksen koon vaikutus	63
6. JOHTOPÄÄTÖKSET	67

LÄHDELUETTELO

73

LIITTEET

Liite 1: Regressioanalyysin tulokset.

82

Liite 2: Regressioanalyysin residuaalien tarkastelu.

84

TAULUKKOLUETTELO	sivu
Taulukko 1: Tilintarkastajan riippumattomuuteen vaikuttavat seikat.	16
Taulukko 2: Tutkimusaineiston havaintojen jakautuminen eri toimialoille SIC-koodin perusteella.	47
Taulukko 3: Tutkimusaineiston havaintojen jakautuminen toimeksiantosuhteen pituuden ryhmiin.	48
Taulukko 4: Poikkeavien jaksotusten määrät toimeksiantosuhteen pituuden eri ryhmissä sekä koko havaintoaineistossa.	59
Taulukko 5: Regressiomallin muuttujien normaalijakautuneisuuden testaus.	60
Taulukko 6: Regressiomallin muuttujien multikollinearisuuden testaus.	61
Taulukko 7: Regressiomallin selittävien muuttujien kertoimet ja merkitsevyystasot.	63
Taulukko 8: Regressiomallin selittävien muuttujien kertoimet ja merkitsevyystasot pienissä yrityksissä.	64
Taulukko 9: Regressiomallin selittävien muuttujien kertoimet ja merkitsevyystasot suurissa yrityksissä.	66

VAASAN YLIOPISTO**Kauppateieteellinen tiedekunta**

Tekijä:	Tuulia Nilsson		
Tutkielman nimi:	Toimeksiantosuhteen pituuden ja konsultointipalkkioiden vaikutus tilintarkastajan riippumattomuuteen		
Ohjaaja:	Teija Laitinen		
Tutkinto:	Kauppateieteiden maisteri		
Laitos:	Laskentatoimen ja rahoituksen laitos		
Oppiaine:	Laskentatoimi ja rahoitus		
Linja:	Tilintarkastuksen linja		
Aloitusvuosi:	2005		
Valmistumisvuosi:	2010	Sivumäärä:	85

TIIVISTELMÄ

Tutkielman tavoitteena on tutkia, vaikuttaako tilintarkastajan toimeksiantosuhteen pituus tilintarkastajalle maksettujen konsultointipalkkioiden ja tilintarkastajan riippumattomuuden väliseen suhteeseen. Tilintarkastajan riippumattomuutta mitataan tilinpäätökseen sisältyvien poikkeavien jaksotusten määrällä, joka estimoidaan muunnellun Jonesin (1991) mallin avulla. Tutkielmassa tutkitaan, heikentävätkö konsultointipalkkiot tilintarkastajan riippumattomuutta enemmän yrityksissä, joissa toimeksiantosuhte on lyhyt, verrattuna yrityksiin, joissa tilintarkastajan toimeksiantosuhte on pitkä. Lisäksi tutkitaan, eroaako toimeksiantosuhteen pituuden vaikutus konsultointipalkkioiden ja tilintarkastajan riippumattomuuden väliseen suhteeseen pienissä ja suurissa yrityksissä.

Tutkielman teoreettisen viitekehyksen muodostavat konsultointipalkkioiden ja tilintarkastajan riippumattomuuden välistä suhdetta käsittelevät tutkimukset sekä toimeksiantosuhteen pituuden ja tilintarkastajan riippumattomuuden välistä suhdetta käsittelevät tutkimukset. Tutkimusaineisto koostuu 167 suomalaisesta ja ruotsalaisesta pörssiyrityksistä. Tilintarkastajan toimeksiantosuhteelle määritellään kaksi pituusluokkaa. Lyhyenä pidetään 1–3 vuoden kestänyttä toimeksiantosuhdetta ja pitkänä yli 3 vuotta kestänyttä toimeksiantosuhdetta. Tutkimusmenetelmänä käytetään regressioanalyysiä.

Tutkimustulosten mukaan korkeiden konsultointipalkkioiden ja lyhyen toimeksiantosuhteen yhdistelmällä on tilastollisesti merkitsevä vaikutus tilintarkastajan riippumattomuuteen. Tulokset osoittavat, että korkeat konsultointipalkkiot vaikuttavat heikentävästi tilintarkastajan riippumattomuuteen pienissä yrityksissä, joissa tilintarkastajan toimeksiantosuhte on lyhyt. Sen sijaan koko havaintoaineistossa ja suurissa yrityksissä korkeiden konsultointipalkkioiden ja lyhyen toimeksiantosuhteen yhdistelmällä havaitaan olevan pienentävä vaikutus poikkeavien jaksotusten määrään.

AVAINSANAT: tilintarkastajan riippumattomuus, konsultointipalkkiot, poikkeavat jaksotukset, tilintarkastajan toimeksiantosuhteen pituus

1. JOHDANTO

Tilinpäätöstiedot toimivat informaation lähteenä ja usein myös päätöksenteon perustana yrityksen eri sidosryhmille, kuten omistajille, rahoittajille, alihankkijoille ja työntekijöille. Taloudellisella informaatiolla on tärkeä rooli yrityksen toiminnan kannalta, minkä vuoksi sen luotettavuus ja uskottavuus ovat ensiarvoisen tärkeitä. Tilintarkastus on keino parantaa tilinpäätöstietojen luotettavuutta ja uskottavuutta, mutta sen toimivuuden edellytyksenä on tilintarkastuksen korkea laatu. Tilintarkastuksen laatu on määritelty tilintarkastajan virheen havaitsemisen ja sen raportoimisen todennäköisyydeksi eli tilintarkastajan ammattitaidoksi ja riippumattomuudeksi (DeAngelo 1981a: 186).

Riippumattomuutta voidaan pitää tilintarkastuksen peruspilarina, sillä viime kädessä se on edellytys sille, että tilintarkastajan muille ominaisuuksille voidaan antaa merkitystä. Riippumattomuuden vaatimus sisältyy ratkaisevalla tavalla muihin tilintarkastajan keskeisiin ominaisuuksiin, arvovaltaan ja kompetenssiin. Vaikka tilintarkastaja olisi kuinka taitava ja kokenut tahansa, ei hänellä voi olla arvovaltaa ulkopuolisten silmissä, jos hänen riippumattomuuteensa kohdistuu epäilyjä. Samoin tilintarkastajan kyvykkyys hoitaa tarkastustehtävää joutuu perustellusti kyseenalaiseksi, jos riippumattomuuden suhteen on epäilyjä. (Sarja 1999: 80–81.)

Tilintarkastajan riippumattomuus muodostuu kahdesta elementistä: tilintarkastajan tosiasiallisesta riippumattomuudesta ja riippumattomuuden ulkoisesta kuvasta. Ensin mainitulla viitataan tilintarkastajan mielentilaan, kykyyn muodostaa käsityksensä itsenäisesti kiinnittäen huomiota kaikkiin niihin asioihin, jotka ovat merkityksellisiä tarkastustehtävän kannalta. Riippumattomuuden ulkoisella kuvalla tarkoitetaan puolestaan sitä, että tilintarkastajan on näytettävä riippumattomalta myös ulkopuolisen tarkastelijan silmissä. Tämän vuoksi tilintarkastajan on vältettävä sellaisia tilanteita, jotka ulkopuolisen näkökulmasta heikentävät hänen riippumattomuuttaan, vaikka tilintarkastajan tosiasiallinen riippuvuus ei niiden seurauksena kärsisikään. (Saarikivi 2000: 63–64.)

Riippuvuudessa on siis viime kädessä kyse tilintarkastajan asenteesta, kun taas säännöksillä voidaan luoda lähinnä muodollisia kriteerejä riippumattomuuden määrittelylle ja haitallisten riippuvuussuhteiden rajoittamiselle (Sarja 1999: 80). Tyypillisesti tilintarkastajan riippumattomuutta on konkretisoitu riippumattomuutta vaarantavien tekijöiden avulla määritte-

lemällä tekijöitä, joiden olemassaolo poistaa oletettaman tilintarkastajan riippumattomuudesta (Saarikivi 2000: 66). Osaltaan 2000-luvun alussa sattuneiden kansainvälisten pörssiyrityöiden skandaalien (mm. Enron, Parmalat) seurauksena erityisen huomion kohteena on viime aikoina ollut tilintarkastajan alttius yritysjohdon manipuloinnille, jolloin johto omaa etuaan ajaen pyrkii järjestelemään yrityksen tulosta haluamaansa suuntaan. Manipuloinnin mahdollisuuden minimoimiseksi on useissa maissa rajoitettu tilintarkastajan peräkkäisten toimikausien määrää sekä laadittu säännöksiä liittyen tilintarkastajalle sallittuihin konsultointipalveluihin ja niistä maksettavien palkkioiden julkistamiseen. Tutkijat eivät kuitenkaan ole onnistuneet pääsemään yksimielisyyteen siitä, miten toimeksiantosuhteen pituus ja konsultointipalvelut todellisuudessa vaikuttavat tilintarkastajan riippumattomuuteen.

1.1. Tutkimusongelma ja aiheen rajaus

Tutkielmassa on tarkoitus tutkia, vaikuttavatko tilintarkastajan toimeksiantosuhteen pituus ja tilintarkastajalle maksetut konsultointipalkkiot tilintarkastajan riippumattomuuteen. Tutkittavat tekijät ovat konsultointipalkkion suuruus ja toimeksiantosuhteen pituus sekä tilinpäätökseen sisältyvien poikkeavien jaksotusten määrä, jota käytetään riippumattomuuden surrogaattina. Tutkielman empiirinen aineisto kerätään suomalaisten ja ruotsalaisten julkisen kaupankäynnin kohteena olevien yritysten vuosikertomuksista neljän vuoden ajanjaksolta vuosilta 2004–2007. Tilintarkastajan toimeksiantosuhteen pituuden ja konsultointipalkkioiden vaikutusta tilintarkastajan riippumattomuuteen tarkastellaan siten, että tutkitaan vaikuttavatko konsultointipalkkiot tilintarkastajan riippumattomuuteen silloin, kun toimeksiantosuhde on lyhyt (1–3 vuotta), mutta ei silloin, kun toimeksiantosuhde on pitkä (yli 3 vuotta).

Tutkielman keskeisenä oletuksena on, että riippumaton tilintarkastaja valvoo tarkasti johdon mahdollisuuksia manipuloida yrityksen tulosta poikkeavien jaksotusten avulla, sillä tilintarkastajan tehtävänä on varmistaa, että tilinpäätös antaa totuudenmukaisen kuvan asiakasyrityksen toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta. Näin ollen tilintarkastaja puuttuu tuloksen manipulointiin, jolla yritysjohto pyrkii antamaan vääristyneen kuvan yrityksen taloudellisesta tilasta. Siten tilintarkastajan riippumattomuuden asteen mittaamiseen käytetään yrityksen tilinpäätöksessä esiintyvien poikkeavien jaksotusten määrää. Kahdesta

riippumattomuuden elementistä, tosiasiallinen riippumattomuus ja riippumattomuuden ulkoinen kuva, tarkastelun kohteena on siis tilintarkastajan tosiasiallinen riippumattomuus.

Tutkielmassa määritellään yrityksen tilintarkastajaksi se tilintarkastaja tai se tilintarkastusyhteisö, jolle yritys on maksanut eniten lakisääteisestä tilintarkastuksesta aiheutuneita palkkioita. Konsultointipalkkioksi lasketaan kaikista muista palveluista tilintarkastajalle maksetut korvaukset. Tilintarkastajan toimeksiantosuhteeksi määritellään se tilikausi tai ne tilikaudet, jolloin yrityksen tilintarkastaja tai tilintarkastusyhteisö on pysynyt samana. Tutkielmassa ei tarkastella erikseen tapauksia, joissa tilintarkastusyhteisö on pysynyt samana, mutta päävastuullinen tilintarkastaja on vaihtunut. Tällaisessa tapauksessa toimeksiantosuhteen oletetaan jatkuvan. Toimeksiantosuhteen pituudelle määritellään aikaisempiin tutkimuksiin perustuen kaksi luokkaa: lyhyt toimeksiantosuhte 1–3 vuotta ja pitkä toimeksiantosuhte yli kolme vuotta (Johnson, Khurana & Reynolds 2002; Gul, Jaggi & Krishnan 2007).

Tutkielman esikuvana toimii soveltuvin osin Gulin ym. (2007) yhdysvaltalaiseen aineistoon pohjautuva tutkimus, jossa tarkasteltiin konsultointipalkkioiden ja toimeksiantosuhteen pituuden yhteisvaikutusta tilintarkastajan riippumattomuuteen. Tässä tutkielmassa tarkasteltavat tekijät on valittu ja esitettävät hypoteesit muodostettu yhdenmukaisesti esikuvana olevan tutkimuksen kanssa. Gulin ym. (2007) tutkimus on tarkoitus toistaa Suomesta ja Ruotsista kerätyllä aineistolla ja verrata tuloksia esikuvatutkimuksessa saatuihin tuloksiin.

1.2. Tutkimusaiheen merkitys

2000-luvun alun kansainvälisten pörssiyritysten, kuten Enronin, WorldComin ja Parmalatin, tilintarkastusskandaalien jälkeen sijoittajien luottamus yritysten tilinpäätöstiin ja tilintarkastajien riippumattomuuteen on kyseenalaistettu. Tämän seurauksena lainsäätäjät ympäri maailmaa ovat pyrkineet parantamaan yritysten tilinpäätöstiin luotettavuutta muun muassa kieltämällä tilintarkastajaa tarjoamasta tiettytyyppisiä konsultointipalveluja asiakkaalle sekä vaatimalla yrityksiä julkistamaan ja erittelemään tilintarkastajilleen maksamansa palkkiot (esim. SOX 2002; SEC 2001). Myös Suomessa vuonna 2008 käyttöön otettu Suomen listayritysten hallinnointikoodi edellyttää yhtiöiden ilmoittavan tilintarkastajalle tilikauden aikana maksamansa palkkiot. Lisäksi useissa maissa on otettu käyttöön

tilintarkastajan pakollisen rotaation käytäntö, jonka seurauksena yritykset joutuvat vaihtamaan tilintarkastajiaan tietyin väliajoin. Esimerkiksi Suomessa astui voimaan vuonna 2007 uusi tilintarkastuslaki, jonka yksi merkittävimmistä uudistuksista oli vaatimus vaihtaa listattujen yhtiöiden päävastuullista tilintarkastajaa vähintään seitsemän vuoden välein.

Kirjallisuudessa on esitetty teoreettisia perusteluita konsultointipalkkioiden määrän ja toimeksiantosuhteen pituuden vaikutuksesta tilintarkastajan riippumattomuuteen. Lyhyessä toimeksiantosuhteessa tilintarkastajan ajatellaan kiinnittävän enemmän huomiota taloudellisiin etuihin kuin maineensa suojaamiseen (Johnson ym. 2002). Lisäksi tilintarkastusmarkkinoilla vallitsevan kilpailun seurauksena tapahtuva tilintarkastajan tarjoamien palveluiden alihinnoittelu (*low balling*) voi tehdä tilintarkastajasta asiakkaan tahtoon helpommin muokautuvamman toimeksiannon ensimmäisinä vuosina (Geiger & Raghunandan 2002). Näiden olosuhteiden vallitessa on todennäköistä, että konsultointipalkkiot vaikuttavat negatiivisesti tilintarkastajan riippumattomuuteen lyhyissä toimeksiantosuhteissa. Lyhyissä toimeksiantosuhteissa tilintarkastajat eivät myöskään tunne tarpeeksi hyvin asiakkaan laskenta- ja kontrollijärjestelmiä, jolloin asiakkaan on helpompi manipuloida tulosta tilintarkastajan tätä huomaamatta (Gul ym. 2007: 118).

Nämä kaksi tekijää saattavat aiheuttaa negatiivisen riippuvuuden konsultointipalkkioiden ja tilintarkastajan riippumattomuuden välillä lyhyissä toimeksiantosuhteissa. Toisaalta tilintarkastajat, joilla on pitkä toimeksiantosuhde saman asiakkaan kanssa, ovat enemmän kiinnostuneita säilyttämään maineensa, jolloin konsultointipalkkiot vaikuttavat heihin vähemmän. Lisäksi pitkissä toimeksiantosuhteissa tilintarkastajat omaavat asiakaskohtaista tietämystä, jonka ansiosta he havaitsevat tehokkaammin tuloksen manipuloinnin. (Gul ym. 2007: 118–119.)

Tilintarkastajan riippumattomuuteen vaikuttavat tekijät ovat olleet myös tutkijoiden mielenkiinnon kohteena. Toisissa tutkimuksissa (esim. Frankel, Johnson & Nelson 2002) on löydetty positiivinen yhteys konsultointipalkkioiden ja tuloksen manipuloinnin välillä, kun taas toisissa tutkimuksissa (esim. Ashbaugh ym. 2003; Chung & Kallapur 2003) ei merkittävää yhteyttä ole havaittu. Myöskään toimeksiantosuhteen pituuden vaikutusta tilintarkastajan riippumattomuuteen tarkastelleet tutkijat eivät ole päässeet yksimielisyyteen. Tutkimustulokset eivät siis tarjoa ristiriidatonta tieteellistä tukea lainsäätäjien uudistuksille, jotka tähtäävät tilintarkastuksen luotettavuuden parantumiseen.

Aikaisemmat toimeksiantosuhteen pituuden ja konsultointipalkkioiden vaikutusta tilintarkastajan riippumattomuuteen käsitelleet tutkimukset ovat keskittyneet perinteisesti tutki- maan näiden tekijöiden erillisvaikutusta tilintarkastajan riippumattomuuteen. Viime aikoina on kuitenkin esitetty, että konsultointipalkkioiden ja tilintarkastajan riippumattomuuden välisen riippuvuuden tarkastelu ilman toimeksiantosuhteen pituuden huomioimista tarjoaa vain epätäydellisen kuvan kyseisestä yhteydestä (Gul ym. 2007: 118). Koska aihetta ei ole aiemmin Pohjoismaissa tutkittu, tarkastellaan tässä tutkielmassa toimeksiantosuhteen pi- tuuden ja konsultointipalkkioiden yhteisvaikutusta tilintarkastajan riippumattomuuteen suomalaisissa ja ruotsalaisissa julkisen kaupan kohteena olevissa yhtiöissä.

Tutkielmassa saadaan uutta tietoa siitä, voiko tilintarkastajan toimeksiantosuhteen pituudel- la selittää tilintarkastajalle maksettujen konsultointipalkkioiden ja tilintarkastajan riippu- mattomuuden välistä suhdetta pohjoismaisessa liiketoimintaympäristössä, ja siitä, onko toimeksiantosuhteen pituuden vaikutus tähän suhteeseen erilainen pienissä ja suurissa asia- kasyrityksissä. Tulosten perusteella voidaan arvioida lainsäädännöllisten toimenpiteiden toimivuutta tilintarkastajan riippumattomuuden turvaamisessa. Tutkielman aihe on tällä hetkellä erityisen mielenkiintoinen maailmalla vallitsevan heikon taloudellisen tilanteen vuoksi, sillä yleisestä laskusuhdanteesta johtuen yrityksillä saattaa olla motiiveja esittää todellisuudesta poikkeavia, kaunisteltuja tilinpäätöstietoja. Toisaalta myös tilintarkastajilla saattaa olla erityisiä kannustimia turvata konsultointitoimeksiantojensa jatkuvuus, jolloin tilintarkastajien riippumattomuus voi vaarantua.

1.3. Tutkielman kulku

Tutkielman teoriaosa muodostuu kolmesta ensimmäisestä luvusta, joissa johdatetaan tut- kielman aiheeseen, käsitellään aiheeseen liittyvää teoriaa sekä kartoitetaan aihetta koskevia aikaisempia tutkimuksia. Tutkielman empiriaosassa johdetaan tutkielman hypoteesit sekä esitellään tutkielman aineisto ja hypoteesien tutkimiseen käytettävät tutkimusmenetelmät, raportoidaan saadut tutkimustulokset ja tehdään tutkielman johtopäätökset.

Tutkielman ensimmäisessä luvussa esitellään ja täsmennetään tutkimusongelma sekä pohdi- taan tutkimusaiheen merkitystä. Toisessa luvussa tarkastellaan tilintarkastajan riippumat- tomuuden käsitettä ja esitellään sekä konsultointipalkkioiden ja tilintarkastajan riippumat-

tomuuden välisestä suhteesta että tilintarkastajan toimeksiantosuhteen ja tilintarkastajan riippumattomuuden välisestä suhteesta tehtyjä tutkimuksia. Lopuksi esitetään yhteenveto keskeisistä tutkimustuloksista.

Kolmannessa luvussa muodostetaan tutkielman hypoteesit sekä esitellään ja kuvaillaan tutkimusaineisto. Lisäksi luvussa esitellään aineiston käsittelyssä ja tilastollisessa testauksessa käytettävät menetelmät. Neljännessä luvussa esitellään tilastollisista testeistä saadut tulokset. Viidennessä luvussa tehdään tutkielman johtopäätökset ja kartoitetaan tutkielmaa koskevia rajoituksia ja jatkotutkimusmahdollisuuksia.

3. AIKAISEMPIA TUTKIMUKSIA

Tilintarkastajan riippumattomuus on yksi tilintarkastuksen tutkimuskentän suosituimmista aihealueista. Tässä luvussa ei ole mahdollista kartoittaa kaikkia riippumattomuudesta tehtyjä tutkimuksia, joten seuraavassa keskitytään tutkimusongelman kannalta olennaisia asioita käsitteleviin tutkimuksiin. Aikaisemmista tutkimuksista on tunnistettavissa selkeästi kaksi olennaista tutkimushaaraa, jotka muodostavat tutkielman teoreettisen viitekehyksen: tilintarkastajalle maksettujen konsultointipalkkioiden ja tilintarkastajan riippumattomuuden välistä suhdetta käsittelevät sekä tilintarkastajan toimeksiantosuhteen pituuden ja tilintarkastajan riippumattomuuden välistä suhdetta käsittelevät tutkimukset.

Seuraavassa on tarkoitus ensin avata tilintarkastajan riippumattomuuden käsitettä ja sen ulottuvuuksia alan kirjallisuuden ja aiheita käsittelevien tutkimusten avulla. Tämän jälkeen perehdytään aikaisempiin tilintarkastajan riippumattomuudesta tehtyihin tutkimuksiin kahden edellä mainitun tutkimushaaran kautta. Erityisen mielenkiinnon kohteena tutkimusongelman kannalta ovat tilintarkastajan tosiasiallista riippumattomuutta poikkeavien jaksotusten vaihtelun avulla käsittelevät tutkimukset. Ensin kartoitetaan konsultointipalkkioiden vaikutusta tilintarkastajan riippumattomuuteen tarkastelevia tutkimuksia. Toiseksi kartoitetaan toimeksiantosuhteen pituuden vaikutusta tilintarkastajan riippumattomuuteen käsitteleviä tutkimuksia. Kolmanneksi esitetään yhteenveto aikaisempien tutkimuksien keskeisimmistä tutkimustuloksista. Lopuksi esitellään muutamia viimeaikaisia tutkimuksia, joissa on keskitytty tarkastelemaan konsultointipalkkioiden ja toimeksiantosuhteen pituuden yhteisvaikutusta tilintarkastajan riippumattomuuteen.

3.1. Riippumattomuuden käsite

Tilintarkastusta voidaan luonnehtia sellaisen todellisuuden luomiseksi, jossa tilinpäätösinformaatiota voidaan pitää luotettavana. Tilintarkastuksen ensisijainen tehtävä on varmistaa, että yrityksen antama tilinpäätösinformaatio antaa sidosryhmille oikean kuvan yrityksen taloudellisesta asemasta ja toiminnan tuloksesta. Osaltaan tilintarkastus on vastaus yrityksen johdon ja omistajien eriytymisen aiheuttamalle agenttiongelmalle, mutta myös muut yrityksen sidosryhmät tarvitsevat tilintarkastusta voidakseen luottaa tilinpäätösinformaation oikeellisuuteen. Sidosryhminä voidaan pitää sekä nykyisiä että potentiaalisia omistajia, luo-

tonantajia, työntekijöitä, yritysjohtoa, yrityksen asiakkaita ja hankkijoita sekä valtiota ja kuntaa. Tilintarkastajan toiminta kaikkien sidosryhmien hyväksi on mahdollista vain silloin, kun tilintarkastaja on riippumaton, sillä muuten tilintarkastajan raportointi menettää uskottavuutensa ja merkityksensä. (Kärkkäinen 1998: 4, 11–12.)

Riippumattomuutta voidaankin pitää tilintarkastustoiminnan ehdottomana edellytyksenä ja se on kansainvälisesti tunnustettu tilintarkastuksen kulmakiveksi. Riippumattomuus voidaan ymmärtää kykyä toimia rehellisesti ja objektiivisesti. Tilintarkastajan on oltava puolueeton kaikissa niissä asioissa, joita hän kohtaa tarkastustyössään, sekä oltava tasapuolinen kaikkia yrityksen sidosryhmiä kohtaan. Luonteeltaan riippumattomuus on eettinen ja moraalinen asia, mikä tekee sen konkreettisen ja täsmällisen määrittämisen vaikeaksi. Lainsäädännössä ja ammattikunnan sisäisen sääntelyn edustamissa eettisissä ohjeissa riippumattomuutta pyritään yleensä määrittelemään luettelemalla tilanteita, joissa tilintarkastajan riippumattomuus on ainakin vaarantanut. (Kärkkäinen 1998: 61–62; Sarja 1999: 80.)

Tilintarkastuksen teoriassa ja kirjallisuudessa riippumattomuudelle on annettu erilaisia määritelmiä, joiden sisältö vaihtelee niiden käyttötarkoituksen mukaan. Varhaisissa viitekehyksissä tilintarkastajan riippumattomuus määritettiin suhteelliseksi neuvotteluvallaksi tilintarkastajan ja tarkastuskohteen kesken. Määritelmän mukaan tilintarkastajan kyky vastustaa asiakkaan painostusta riippuu ristiriidan osapuolten neuvotteluvallasta (Goldman & Barlev 1974; Nichols & Price 1976; Shockley 1982). DeAngelo (1981a; 1981b) liitti riippumattomuuden osaksi tilintarkastuksen laatua. Hän määrittelee tilintarkastajan riippumattomuuden ehdolliseksi todennäköisyydeksi, jolla tilintarkastaja raportoi huomaamansa virheet ja väärinkäytökset. Antle (1984) tarkasteli tilintarkastajan toimintaan vaikuttavia tekijöitä ja tuli siihen lopputulokseen, että ainoastaan vakava maineen menetys kannustaa tilintarkastajaa pysymään riippumattomana. Flintin (1988: 59) mukaan tilintarkastajan riippumattomuudessa on perimmiltään kyse tilintarkastajan asenteesta, joka riippuu tilintarkastajan henkilökohtaisista ominaisuuksista, organisatorisista järjestelyistä ja tarkastusympäristön erityispiirteistä. Dunnin (1996: 37) mukaan riippumattoman mielentilan lisäksi tilintarkastajan on vähintään yhtä tärkeää näyttää riippumattomalta ulkopuolisten silmissä uskottavuutensa säilyttäväksi.

Riistama (1999: 31–32) esittää aikaisempien määritelmien pohjalta, että rehellisenä ja objektiivisena toimintana ilmenevä henkilökohtainen asenne on riippumattoman tilintarkas-

taksen lähtökohta. Koska kenenkään asennetta ei kuitenkaan voi mielekkäästi mitata, on tilintarkastajan toimittava siten, ettei mikään hänen käyttäytymisessään muiden mielestä kyseenalaista hänen riippumattomuuttaan. Riippumattomuuden voidaan siis katsoa muodostuvan kahdesta elementistä, jotka ovat henkilökohtainen riippumattomuus sekä tutkimisen ja raportoinnin riippumattomuus (Sarja 1999: 81). Toisin sanoen riippumattomuus merkitsee itsenäisyyttä eli riippumattomuutta muista henkilöistä tai asioista tai näiden määräysvallasta, sekä sitä, etteivät muut henkilöt tosiasiallisesti vaikuta tai voi vaikuttaa kielteisellä tavalla tilintarkastajan toimintaan (Saarikivi 2000: 62).

IFAC:n (2008) eettisissä ohjeissa riippumattomuus on jaettu kahteen, sisäiseen ja ulkoiseen osaan. Jaottelun kaksi puolta ovat edellä esitetyn tapaan tosiasiallinen riippumattomuus (*independence in fact*) ja riippumattomuuden ulkoinen kuva (*independence in appearance*). Molemmat edellytyksistä ovat välttämättömiä, sillä kaksijakoisesta lähestymistavasta huolimatta riippumattomuuden olemassaolo edellyttää kummankin osa-alueen toteutumista yhtä aikaa. Tosiasiallisella riippumattomuudella viitataan tilintarkastajan mielentilaan, kykyyn toimia rehellisesti ja objektiivisesti. Objektiivisesti toimiva tilintarkastaja perustaa päätelynsä vain faktoihin, eli intersubjektiivisesti havaittavissa oleviin asiaan vaikuttaviin tekijöihin. Tästä näkökulmasta riippumattomuuden voidaan ajatella olevan tilintarkastajan luonteenpiirre. Tosiasiallisen riippumattomuuden mielentilan omaava tilintarkastaja muodostaa käsityksensä itsenäisesti muiden ihmisten tai asioiden siihen vaikuttamatta ja arvioi puolueettomasti kaikkia niitä asioita, joilla on merkitystä tarkastuksen kannalta. (Saarikivi 2000: 64–65; Sarja 1999: 61.)

Riippumattomuuden ulkoinen kuva puolestaan tarkoittaa ulkopuolisen näkemystä tilintarkastajan riippumattomuuden asteesta. Käytännön toiminnassa se merkitsee kaikkien sellaisten asioiden ja olosuhteiden välttämistä, jotka ovat niin merkittäviä, että kolmas, asiaan perehtynyt osapuoli, voisi perustellusti todeta tilintarkastajan rehellisyyden, objektiivisuuden tai ammatillisen skeptisyyden vaarantuneen (IFAC 2008: 50). Tilintarkastajan kyky toimia itsenäisesti vaarantuu, jos tarkastuksen käytännön järjestelyt rajoittavat hänen vapauttaan tarkastaa ja raportoida, mutta toisaalta täydellinenkin tarkastustyön ja raportoinnin vapaus ei johda riippumattomaan tilintarkastukseen, jos tilintarkastajalta puuttuu henkilökohtainen riippumattomuus (Flint 1988: 55). Koska tosiasiallista riippumattomuutta, tilintarkastajan henkistä asennoitumista, on kuitenkin mahdoton säännellä, on tilintarkastajan riippu-

mattomuuden sääntely keskittynyt riippumattomuuden ulkoiseen uskottavuuteen, jolla pyritään turvaamaan tilintarkastajan toiminnan objektiivisuus.

Tilintarkastuslaissa ja alan sisäisissä ohjeissa kartoitetaan rajoja riippumattomuudelle. Ulkoisen sääntelyn kautta tilintarkastajan riippumattomuutta turvataan ensisijaisesti esteellisyyssäännöksillä eli luettelemalla tilanteita, joissa tilintarkastajan riippumattomuus on ainakin vaarantunut. Tilintarkastuslaki sisältää myös riippumattomuuden vaatimuksen, joka voidaan käsittää esteellisyysperusteita laajemmaksi vaatimukseksi. Lain 24 §:n mukaan tilintarkastajan on tapauskohtaisesti arvioitava riippumattoman toiminnan edellytykset ja kieltäydyttävä vastaanottamasta tehtävää tai luovuttava siitä, jos edellytykset riippumattomaan tarkastukseen puuttuvat. Vaikka tilintarkastajan riippumattomuuden suojelemiseksi tarkoitetut säännöt ovat puutteellisia, se ei tarkoita niiden olevan täysin tehottomia. Vähimmillään ne antavat vähimmäisstandardit, joihin tilintarkastajan työtä voidaan verrata. Jos tilintarkastaja epäonnistuu säännösten noudattamisessa, voi rahallisten menetysten lisäksi seurauksena olla jopa maineen menetys. (Dunn 1996: 32.) Perinteiset laissa esitetyt esteellisyysperusteet voidaan hajauttaa alla olevan taulukon mukaiseen systematisointiin.

Taulukko 1. Tilintarkastajan riippumattomuuteen vaikuttavat seikat (Sarja 1999: 107).

TILINTARKASTAJAN RIIPPUMATTOMUUS			
TOIMINNALLINEN	ORGANISATORINEN	HENKILÖLLINEN	TALOUDELLINEN
tarkastusmateriaalin saatavuus	asema suhteessa -omistajiin -valitsijoihin -johtoon -taloushallintoon	lähisukulaisuus	omistus
arviointi ja harkinta	palvelussuhde tai muu alisteinen asema	ystävyyys	velkasuhde ja vakuudet
raportointi ja kertomuksen laadinta	tilintarkastusyhteisön omistusrakenteet	julkinen vihamiessuhde	tilintarkastuspalkkio
resurssit	konsernirakenne, kuntakonserni ja kuntayhtymä		merkkipäivälahjat ym. huomionosoitukset
apuvoiman käyttö			muiden palveluiden tarjoaminen

Käytännössä tilintarkastajan jonkinasteinen riippuvuus on aina läsnä tilintarkastajan työssä. Riippumattomuuden voidaankin todellisuudessa ajatella olevan eräänlainen kompromissi. Tarkastustehtävän suorittaakseen tilintarkastaja tarvitsee ensinnäkin tarkastuksen kohteesta tietoja, joiden saamisessa hän on riippuvainen tarkastuskohteen henkilökunnasta sekä kirjanpito- ja muusta aineistosta. Lisäksi johdon antamat tiedot liiketoiminnasta ja keskeisistä toimintastrategioista aiheuttavat oman riippuvuuden elementtinsä. Tarkastuskohde maksaa tilintarkastajan palkkion, minkä voi myös nähdä aiheuttavan riippuvuutta. (Saarikivi 2000: 63). Absoluuttisen riippumattomuuden tilan saavuttaminen ei siis ole mahdollista, mutta tärkeintä on minimoida riippumattomuutta uhkaavat tekijät siten, ettei ulkopuolinen tarkastelija epäile tilintarkastajan kykyä suorittaa tarkastusta objektiivisesti ja rehellisesti.

3.1.1. Riippumattomuuden ulottuvuudet

Tosiasialliseen riippumattomuuteen ja riippumattomuuden ulkoiseen kuvaan jaottelemisen lisäksi tilintarkastajan riippumattomuutta voidaan konkretisoida riippumattomuutta vaarantavien tekijöiden avulla. Tällöin kategorisoidaan eri tekijöitä, joiden ilmeneminen aiheuttaa oletuksen vaarantuneesta riippumattomuudesta. Ulottuvuudet voidaan ymmärtää myös eri näkökulmien ottamisena riippumattomuuden tarkasteluun, jolloin määritellään, millä eri tasoilla ja tavoilla riippumattomuuden tulisi ilmetä. (Saarikivi 2000: 66.) Flint (1988: 63) on jakanut riippumattomuuden säilymiseen vaikuttavat tekijät viiteen ryhmään, jotka sisältävät tekijöitä, jotka ovat riippumattomuuden olemassaolon ehtoja tai jotka vaarantavat riippumattomuuden.

Riippumattomuuden kannalta tärkeimpinä tilintarkastajan ominaisuuksina esitetään nuhteettomuus ja luonteen lujuus, jotka toimivat lähtökohtana kyvyllä vastustaa painostusta tilanteissa, joissa puolueettomuus joutuu koetukselle. Riippumattomuutta uhkaaviksi suhteiksi luetellaan tietyt esteellisyyttä aiheuttavat suhteet, huomattavan suuret huomionosoitukset sekä läheiset suhteet tarkastettavan kohteen edustajien kanssa. Kolmantena ryhmänä esitetään taloudelliset tekijät, joihin lasketaan tilintarkastajan sijoitus tarkastuskohteeseen tai laina tarkastuskohteelta, tilintarkastuspalkkio, tarkastuskohteelta saadut etuudet sekä tarkastuskohteen palkkion huomattavan suuri osuus tilintarkastajan kokonaispalkkioista. Tarkastustyön ja raportoinnin vapaus tarkoittaa sitä, että tilintarkastajan tulee voida itsenäisesti suorittaa tarkastustyö haluamassaan laajuudessa sekä esittää mielipiteensä ilman rajoituksia. Organisatorisen aseman katsotaan olevan joko tilintarkastajan riippumattomuutta

tukevaa tai haittaavaa. Organisatoriseen asemaan liittyvät tekijät voidaan jakaa kahteen ryhmään liittyen joko tilintarkastajan valintaan tai itse tarkastustoimintaan. (Flint 1988: 63–76.)

KHT-yhdistyksen (2007) eettisissä ohjeissa uhkaavat olosuhteet tilintarkastajan peruseräaatteiden, eli rehellisyyden, objektiivisuuden sekä ammatillisen pätevyyden ja huolellisuuden, noudattamiselle esitetään viidessä eri ryhmässä. Oman intressin uhka voi aiheutua tilintarkastajalla, hänen perheenjäsenellään tai lähisukulaisellaan olevista taloudellisista tai muista intresseistä. Oman työn tarkastamisen uhka voi syntyä, kun jostakin aiemmasta ratkaisusta vastuussa oleva tilintarkastaja joutuu arvioimaan kyseistä ratkaisua tarkastustehtävässään. Asian ajon uhka voi syntyä, kun tilintarkastaja tukee jotakin näkemystä tai kantaa niin pitkälle, että tämä voi myöhemmin vaarantaa objektiivisuuden. Läheisyyden uhka voi syntyä, kun tilintarkastaja suhtautuu liian myönteisesti toisten osapuolten intresseihin. Viimeisenä ryhmässä esitettävä painostuksen uhka voi syntyä, kun todelliset tai sellaisilta vaikuttavat uhat estävät tilintarkastajaa toimimasta objektiivisesti. (KHT-yhdistys 2007: 96, 98.)

Saarikivi (2000) käsittelee myös riippumattomuutta viiden eri ulottuvuuden kannalta, jotka ovat toiminnallinen, organisatorinen, taloudellinen, henkilöllinen ja ajallinen ulottuvuus. Toiminnallista ulottuvuutta voidaan lähestyä joko tilintarkastajan käytännön toiminnan vapauden (Sarja 1999) tai tilintarkastajan toiminnan alan kannalta (Saarikivi 2000). Tilintarkastajan käytännön toiminnan edellytyksiin voidaan lukea esimerkiksi tarkastusmateriaalin saatavuuden riippumattomuus, raportoinnin ja kertomuksen laadinnan riippumattomuus, tarkastuksen suorittamisen riittävät resurssit ja mahdollisuus apuvoiman käyttämiseen. Tarkastuskohteelta saatavalla myötävaikutuksella on siten huomattava vaikutus riippumattoman toiminnan käytännön edellytyksiin. Tilintarkastaja ei kuitenkaan saa olla riippuvainen pelkästään tarjotusta aineistosta, vaan hänen on voitava itse päättää, mikä materiaali on olennaista toimeksiannon suorittamisen kannalta. (Sarja 1999: 116–117.)

Tilintarkastajan toiminnan ala vetää rajan tilintarkastajan toiminnan sallittavuudelle ja kiellettyvyydelle. Tilintarkastajan lakiin perustuvia tehtäviä ovat lakisääteinen kirjanpidon ja tilinpäätöksen sekä hallinnon tarkastus ja muut lakiin tai asetukseen perustuvat tehtävät, kuten todistusten antaminen. Erityisesti viime vuosina lisääntyneet tilintarkastajien konsultointitoimeksiannot, jotka eivät perustu lakiin vaan yksityisoikeudelliseen sopimukseen,

ovat kuitenkin lisääntyneet. Motiivina tällaisten toimeksiantojen lisääntymisen taustalla on toimeksiantajan luottamus tilintarkastajan asiantuntemukseen sekä halu hyödyntää tilintarkastajan riippumatonta ja julkisesti hyväksyttyä asemaa. (Saarikivi 2000: 350–351, 369.)

Suorittaessaan konsultointia tarkastuskohteessaan tilintarkastajan on pidettävä neuvonantajana ja tilintarkastajan erilaiset roolit erillään ja lisäksi arvioitava tätä ulkopuolisen tarkastelijan näkökulmasta (Sarja 1999: 147–148). Käytännössä sekä tosiasiallinen riippumattomuus että riippumattomuuden ulkoinen kuva vaarantuu tarkastuskohteessa suoritettavan konsultoinnin seurauksena. Toisaalta konsultointitoiminnasta saatavat tiedot kuitenkin myös hyödyttävät tilintarkastajaa tarkastustehtävän suorittamisessa. Tämä ilmiö tunnetaan nimellä ”knowledge spillover”, jonka oletuksena on, että tilintarkastaja saavuttaa konsultointitoiminnan eräänlaisena sivutuotteena kustannussäästöjä tilintarkastuksen suorittamiseen (Simunic 1984).

Organisatorisessa ulottuvuudessa on kyse tilintarkastajan konkreettisesta toimintaympäristöstä ja hänen organisatorisesta suhteestaan siihen. Organisatorinen asema vaikuttaa erityisesti siihen, miltä tilintarkastajan riippumattomuus vaikuttaa ulkopuolisen kannalta tarkasteltuna. Organisatorisen aseman arvioinnin perustana voidaan nähdä tilintarkastajan asema suhteessa muihin tarkastuskohteen pakollisiin tai vapaaehtoiisiin toimielimiin, kuten yhtiökokoukseen, hallitukseen, hallintoneuvostoon tai johtokuntaan. (Sarja 1999: 49.) Riippumattomuuden toteutumisen kannalta tilintarkastajan aseman tarkastuskohteessa tulisi olla sellainen, että kenen tahansa mahdollisuudet uhata tilintarkastajan riippumattomuutta olisivat mahdollisimman vähäiset. Tyypillisesti on kuitenkin katsottu, että erityisesti tarkastuskohteen johdolla on merkittävä vaikutus tilintarkastajan asemaan ja sitä kautta hänen riippumattomuutensa mahdolliseen vaarantumiseen. (Saarikivi 2000: 181.)

Ulkoisten puutteiden tulisi siis olla tilintarkastajan riippumattomuutta suojaavia tai edistäviä, vaikka järjestelyt sinänsä eivät riitä takaamaan tilintarkastajan tosiasiallista riippumattomuutta. Tilintarkastajan organisatoriseen asemaan vaikuttaa ensinnäkin tilintarkastajan valitsemiseen liittyvät olosuhteet. Peruseriaatteena voidaan pitää sitä, että sellaisten henkilöiden, joiden asemaan tarkastuksen lopputulos saattaa vaikuttaa tai joilla on intressi vaikuttaa tilintarkastajan työhön tai raportointiin, ei tulisi olla vastuussa tilintarkastajan valinnasta. Tarkastuskohteen johdon ei tulisi valita tilintarkastajaa, sillä tilintarkastajan työ kohdistuu heidän toimintaansa. (Flint 1988: 76–79.)

Toiseksi tilintarkastajaan organisatoriseen asemaan vaikuttaa tilintarkastuslain 25. pykälässä mainittu tilintarkastajan esteellisyyden aiheuttava palvelussuhde tai muu alisteinen asema tarkastuskohteeseen tai sen henkilöihin. Esimerkiksi pitkäaikainen konsultointitoimeksianto saattaa olla tulkittavissa palvelussuhteeksi. Muu alisteinen asema mielletään yleensä taloudelliseksi riippuvuudeksi, joka voi syntyä konsultointipalkkioiden edustaessa huomattavan suurta osaa tilintarkastajan kaikista palkkioista. (Sarja 1999: 107, 148.)

Taloudelliseen ulottuvuuteen kuuluvat tekijät on tilintarkastustutkimuksessa nähty keskeiseksi tilintarkastajan riippumattomuuteen vaikuttavaksi tekijäksi. Lähtökohtaisesti minkä tyyppinen ja suuruinen taloudellinen intressi tahansa vaikuttaa vahingollisesti tilintarkastajan riippumattomuuteen. Käytännössä vahingollista vaikutusta täytyy arvioida intressin olennaisuuden kannalta. Olennaisuuden arvioinnissa on ennen kaikkea merkitystä tilintarkastuskohteen osuudella tilintarkastajan kokonaistuloista. On todennäköistä, että vähäinen taloudellinen intressi ei vaikuta tarkastajan asennoitumiseen tarkastettavaan asiaan, mutta vaikeus on siinä, että intressin olennaisuutta tulee arvioida monesta eri näkökulmasta. Olennaisuuden kriteerit voivat myös vaihdella, joten lopputulos saattaa olla erilainen eri näkökulmista tarkasteltaessa. (Flint 1988: 66; Saarikivi 2000: 269–270; Beattie, Brandt & Fearnley 1997: 71.)

Taloudellisessa ulottuvuudessa riippumattomuuden uhat voivat ilmetä eri tavoilla. Flintin (1988: 66) mukaan taloudellinen intressi syntyy ainakin, kun tilintarkastajalla on osakkeenomistusta tarkastuksen kohteessa, kun tilintarkastajalla on lainaa tarkastuksen kohteelta, kun tilintarkastaja on palkkioriippuvainen tarkastuskohteesta ja kun tilintarkastaja saa henkilökohtaisia etuuksia tarkastuksen kohteelta. Lisäksi taloudellinen intressi on vahvasti mukana tilintarkastajan palkkiosta sovittaessa. Tulee huomata, että taloudellinen intressi saattaa muodostua riippumattomuuden uhaksi myös muiden, esimerkiksi lähiomaisten, kuin tilintarkastajan itsensä välityksellä (Saarikivi 2000: 270).

Henkilöllisessä ulottuvuudessa on kyse tilintarkastajan ja tilintarkastuskohteen keskeisten henkilöiden välisestä suhteesta, joka saattaa vaikuttaa heikentävästi tilintarkastajan kykyyn toimia objektiivisesti tarkastustyössään. Tämä vaikutus perustuu oletukseen, että sosiaalinen yhteenkuuluvuuden tunne synnyttää joko tietoisesti tai tiedostamatta erilaisia intressi- tai lojaliteettiristiriitoja. Toisaalta henkilökohtaiset suhteet ovat välttämättömiä tilintarkastustoimeksiannon onnistumisen kannalta ja tilintarkastajia kannustetaan luomaan psykolo-

gisia siteitä asiakkaiden kanssa. Onnistuneiden henkilösuhteiden seurauksena tarkastuskohteen henkilöt asennoituvat positiivisesti tilintarkastajia kohtaan, jolloin tilintarkastajien työ voi helpottua ja tehostua. (Kuenzel & Krolikowska 2008: 328–329; Sarja 1999: 133; Kärkäinen 1998: 64.)

Läheiset sukulaisuussuhteet aiheuttavat kuitenkin tilintarkastajalle esteellisyyden jo tilintarkastuslain perusteella. Myös esimerkiksi tilintarkastajan henkilökohtainen ystävyys- tai vastaava suhde tarkastuskohteen johtoon kuuluvan henkilön kanssa saattaa vaarantaa riippumattomuuden. Lisäksi niin sanotut julkiset vihamiessuhteet tarkastuskohteen keskeisten henkilöiden kanssa saattavat vaarantaa tilintarkastajan riippumattomuuden. (Sarja 1999: 133–134.) Henkilökohtaisten suhteiden vaikutusta tilintarkastajan riippumattomuuteen arvioitaessa tulee ottaa huomioon myös organisaatioiden, tilintarkastusyhteisön ja tilintarkastuskohteen väliset suhteet, sillä niitä on vaikea erottaa avainhenkilöiden välisistä suhteista (Meyer, Rigsby & Boone 2007: 56).

Riippumattomuuden ajallisessa ulottuvuudessa ajatellaan olevan kyse siitä, miten vaatimus riippumattomuudesta kohdistuu ajallisesti tilintarkastajan toimintaan eli siitä, missä vaiheessa riippumattomuuden on toteuduttava. On selvää, että tilintarkastajan on oltava riippumaton tarkastuksen kohteesta koko tilintarkastustoimeksiantonsa ajan ja kieltäydyttävä edes vastaanottamasta tehtävää, jos edellytykset riippumattomaan tilintarkastukseen puuttuvat. Käytännössä ajallinen ulottuvuus on kuitenkin aiheuttanut ongelmia varsinkin tilintarkastajan näkökulmasta tarkasteltuna, kun vaatimuksen jatkuvuus ja ajallinen kesto eivät ole olleet selviä. (Saarikivi 2000: 321–324.)

Tilintarkastajan toimikauden aikainen riippumattomuus ei nimittäin aina riitä, vaan riippumattomuuden ajallinen ulottuvuus on huomioitava myös esimerkiksi tilanteissa, joissa tarkastuskohteessa työskentelevä henkilö siirtyy sen tilintarkastajaksi. Riippumattomuutta uhkaavana tekijänä ilmenee tällöin tarkastuskohteessa toimineen henkilön oma intressi erityisesti silloin, kun henkilö on ollut sellaisessa asemassa, että tilintarkastus kohdistuu hänen toimintaansa. Sama ongelma esiintyy periaatteessa myös tilintarkastajan konsultointitoiminnan yhteydessä. Tilintarkastajan tulisi jo konsultointitehtävää vastaanottaessaan ottaa huomioon ajallinen ulottuvuus riippumattomuuden arvioinnissa siten, että hänen tulisi arvioida siirtykö konsultointiasiakas tai konsultoinnin kohteena oleva toiminto mahdollisesti

tilintarkastuksen kohteeksi tulevaisuudessa. (Saarikivi 2000: 341–348; Mäntysaari 1998: 383–384.)

3.2. Tutkimuksia konsultointipalkkioiden vaikutuksesta riippumattomuuteen

Konsultointipalkkioiden ja tilintarkastajan riippumattomuuden välistä suhdetta on tutkittu runsaasti ja useasta eri näkökulmasta. Konsultointitoiminnan vaikutus tilintarkastajan riippumattomuuteen on ollut viime aikoina sekä kansallisesti että kansainvälisesti myös lainsäätäjien mielenkiinnon kohteena. Erityisesti tähän on katsottu vaikuttaneen sijoittajien huolen herättäneet kansainvälisten pörssiyhtiöiden, kuten Enronin ja Worldcomin, konkurssitapaukset, joissa molemmissa esiintyi räikeää tuloksen manipulointia. Lisäksi yhtenä viranomaisten motivaation lähteenä on toiminut tilintarkastajien tilintarkastusasiakkailtaan saamien konsultointipalkkioiden nopea kasvu 1990-luvulla (Levitt 2000; Ashbaugh, LaFond & Mayhew 2003: 611–612).

Osaltaan tilintarkastajan riippumattomuutta turvaamaan säädettiin vuonna 2002 Sarbanes-Oxley Act (SOX), joka muun muassa kieltää tilintarkastajia tarjoamasta tilintarkastusasiakkailleen tiettyjä lakisääteisen tilintarkastuksen ulkopuolisia palveluja. Yhdysvaltain arvopaperimarkkinoita valvova Securities and Exchange Commission (SEC) päivitti myös säännöksiään rajoittamalla tilintarkastusyhteisöjen konsultointia, joka liittyy tarkastettavan yrityksen johtamiseen tai sen tilinpäätökseen, kirjanpitoon tai niihin liittyviin informaatiojärjestelmiin. Lisäksi se vaatii tilintarkastusyhteisöjä julkistamaan eriteltyt tiedot tilintarkastusyhteisön saamista tilintarkastus- ja konsultointipalkkioista. (SEC 2001.) Myös Suomessa astui voimaan uusi tilintarkastuslaki heinäkuussa 2007, joka on vastaus Euroopan unionin kahdeksannen direktiivin eli niin sanotun tilintarkastusdirektiivin asettamiin vaatimuksiin, joiden tarkoituksena on parantaa taloudellisen raportoinnin ja tilintarkastuksen uskottavuutta ja läpinäkyvyyttä (Jiraporn, Miller, Yoon & Kim 2008: 622).

Aikaisemmista tieteellisistä tutkimuksista on löydettävissä neljä eri näkökulmaa tilintarkastajan riippumattomuuden mittaamiseksi: tilinpäätösten uudelleenjulkaisut (*restatements*), toiminnan jatkuvuudesta annetut lausumat, tarkastuskohteen laskentatoimen konservatiivisuus sekä tilinpäätöksiin sisältyvät poikkeavat jaksotukset. Esimerkiksi Raghunandan, Read ja Whisenant (2003) sekä Bloomfield ja Shackman (2008) lähestyvät tilintarkastajan riip-

pumattomuuden ja konsultointipalkkioiden välistä riippuvuutta verraten konsultointipalkkioiden ja yritysten tilinpäätösten uudelleenjulkaisujen välistä yhteyttä olettaen, että korkeampia konsultointipalkkioita maksaneet yritykset joutuvat todennäköisemmin korjaamaan ja uudelleenjulkaisemaan aikaisempia tilinpäätöksiään. DeFond, Raghunandan ja Subramanyam (2002) sekä Reckers ja Robinson (2008) puolestaan käyttävät tilintarkastajan riippumattomuuden surrogaattina tilintarkastajan alttiutta antaa mukautettu tilintarkastuskertomus yrityksen toiminnan jatkuvuudesta. Lisäksi muun muassa Ruddock, Taylor ja Taylor (2006) tutkivat riippumattomuuden ja konsultointipalvelujen välistä suhdetta tarkastuskohteen laskentatoimen konservatiivisuuden avulla. Mainituissa tutkimuksissa ei havaittu merkittävää yhteyttä konsultointipalkkioiden ja mainittujen riippumattomuuden surrogaattien välillä. Päinvastoin, esimerkiksi Reckers ja Robinson (2008) havaitsivat korkeampien konsultointipalkkioiden ja konservatiivisemmän tilintarkastajan raportoinnin olevan yhteydessä toisiinsa.

Neljäntenä riippumattomuuden surrogaattina on tilintarkastustutkimuksissa käytetty yrityksen tilinpäätökseen sisältyviä poikkeavia jaksotuksia, joiden avulla myös tässä tutkielmassa on tarkoitus tarkastella tilintarkastajan riippumattomuuden tasoa. Yleisenä oletuksena on, että, yritysjohto käyttää poikkeavia jaksotuksia tilinpäätöksen manipuloimiseen, jota riippumattoman tilintarkastajan ei oleteta sallivan. Tuloksen manipulointia esiintyy, kun yritysjohto muokkaa yrityksen tilinpäätöstietoja tavoitteenaan johtaa osakkeenomistajia tai muita sidosryhmiä harhaan yrityksen todellisesta taloudellisesta tilasta. Johdon manipuloinnin motiivina voi olla myös halu vaikuttaa yrityksen tuloksesta riippuvaisiin seurauksiin. (Healy & Wahlen 1999: 368.) Perinteisesti tuloksen manipulointi on nähty yrityksen kannalta vahingoittavana toimintana, mutta todellisuudessa sen avulla voidaan myös pyrkiä hyödyttämään yritystä välittämällä yksityistä tietoa sidosryhmille tai parantamalla yrityksen arvoa. Esimerkiksi Jiraporn ym. (2008) havaitsivat yhdysvaltalaisella aineistolla toteutetussa tutkimuksessaan positiivisen yhteyden yrityksen arvon ja tuloksen manipuloinnin tason välillä.

Tämän tutkielman keskeinen oletus on kuitenkin se, että tuloksen manipulointi on haitallista toimintaa. Manipuloinnin taustalla olevat johdon motiivit erottavat sen normaalista yrityksen tulossuunnittelusta, sillä manipuloinnin seurauksena yrityksen sidosryhmät eivät saa todenmukaista kuvaa yrityksen taloudellisesta tilanteesta, jonka varmistaminen on tilintarkastajan tehtävä. Siten riippumattoman tilintarkastajan oletetaan rajoittavan yrityksen joh-

don mahdollisuuksia manipuloida yrityksen tulosta omien intressiensä kannalta mielekkääseen suuntaan. Viimeaikaisten säännösuodistusten taustalla on selvästi oletus, että tietyn tyyppiset konsultointipalvelut heikentävät tilintarkastajan riippumattomuutta ja vähentävät siten tilintarkastuksen laatua. Tilintarkastajalle maksettujen konsultointipalkkioiden vaikutusta tilintarkastajan riippumattomuuteen tarkastelleet tieteelliset tutkimukset ovat kuitenkin tuottaneet ristiriitaisia tutkimustuloksia.

Perusta konsultointipalkkioiden ja riippumattomuuden välisen yhteyden tutkimiselle voidaan nähdä DeAngelon (1981b) julkaisemassa yhdysvaltalaiseen dataan pohjautuvassa tutkimuksessa, jossa havaittiin taloudellisen siteen tilintarkastajan ja asiakkaan välillä vähentävän tilintarkastajan riippumattomuutta. Samana vuonna julkaistussa toisessa tutkimuksessa DeAngelo (1981a: 113–115) esittää, että asiakkaan tilintarkastajalleen tarjoama eräänlainen lisäkate (*quasi-rent*) tulevaisuudessa odotettavissa olevien tilintarkastuspalkkioiden muodossa sekä vähentää tilintarkastajan optimaalisen riippumattomuuden astetta että johtaa toimeksiantosuhteen alussa tapahtuvaan alihinnoitteluun eli todellisia kustannuksia alhaisempien tilintarkastuspalkkioiden veloittamiseen (*low balling*).

Simunic (1984) havaitsi tutkimuksessaan erityisesti konsultointipalkkioiden vahvistavan asiakkaan ja tilintarkastajan välistä sidettä kasvattaen tilintarkastusyhteisön taloudellisen hyvinvoinnin riippuvuutta yhdestä asiakkaasta ja siten tilintarkastajan alttiutta johdon painostukselle. Tutkimuksessa verrattiin konsultointipalveluja tilintarkastusyhteisöltään ostavien yritysten maksamia tilintarkastuspalkkioita sellaisten yritysten maksamiin tilintarkastuspalkkioihin, jotka ostivat tilintarkastusyhteisöltä vain lakisääteisiä tilintarkastuspalveluja. Yritysten havaittiin maksavan korkeampia tilintarkastuspalkkioita sellaisille tilintarkastusyhteisöille, joilta he ostivat konsultointipalveluja tilintarkastuksen lisäksi. (Simunic 1984: 699.)

Magee ja Tseng (1990: 333) puolestaan osoittivat, että tiettyjen olosuhteiden vallitessa tilintarkastusasiakkaat voivat käyttää konsultointitoimeksiannoista maksamiaan palkkioita tilintarkastajan painostamiseen. Vaikka tilintarkastuspalkkioiden asettaminen riippuvaiseksi tilintarkastuksen lopputuloksesta ei yleisesti ole sallittua, voi asiakas uhata vaihtaa tilintarkastajaa, jos tämän näkemykset eivät ole yhteneväisiä tarkastuskohteen johdon näkemysten kanssa. Magee ja Tseng (1990: 317) esittävät tutkimuksessaan, että konsultointipalkkioiden negatiivinen vaikutus tilintarkastajan riippumattomuuteen on olennainen tilanteessa, jossa

1) tilintarkastajat ovat keskenään erimielisiä asiakkaan raportoinnista eli toisin sanoen siitä, johtaako sen hyväksyminen tilintarkastuksen epäonnistumiseen vai ei; 2) tilintarkastajan kanta raportointikysymykseen ei ole ollut tiedossa toimeksiantosuhteen alkaessa; 3) raportointiongelman esiin tullessa asiakas ei ole tietoinen tilintarkastajan mielipiteestä; 4) raportointiongelma koskettaa asiakasta useamman vuoden kuin kyseessä olevan tilikauden ajan; ja 5) asiakas hyötyy halutusta raportointistrategiasta tilintarkastajan vaihtamisen jälkeen niin, että uusi tilintarkastaja hyväksyy sen. Lisäksi tutkimuksessa huomautetaan, että myös kansainvälisesti hyväksytyt kirjanpito-standardit, kuten Yhdysvaltojen Generally Accepted Accounting Principles (GAAP), voivat vaikuttaa tilintarkastajan riippumattomuuteen, koska niiden tulkinnasta käytännössä ei olla yksimielisiä (Magee & Tseng 1990: 317).

Konsultointipalvelujen tarjoamisella on kuitenkin nähty olevan myös positiivisia vaikutuksia tilintarkastukselle. Niiden on todettu pienentävän tilintarkastuksen kokonaiskustannuksia, parantavan tilintarkastajan teknistä osaamista ja koventavan tilintarkastusalan kilpailua, jolloin tilintarkastajalle on tärkeää säilyttää maineensa luotettavana ammattilaisena (Arruñada 1999: 527). Tilintarkastajalle kertyy toimeksiantosuhteessa eräänlaista asiakaskohdasta pääomaa eli resursseja, joilla on arvoa vain toimeksiantosuhteen jatkuessa. Päinvastoin kuin DeAngelo (1981a), Arruñada (1999: 519–520) esittää, että tilintarkastajan asiakkaaltaan odottamat eräänlaiset lisäkatteet (*quasi rents*) vähentävät tilintarkastajan riippuvuutta tietystä asiakkaasta. Tämä pätee tosin vain tilanteessa, jossa tilintarkastajalla on laaja asiakaspohja ja perustuu oletukseen, että konsultointipalvelujen kasvattaessa kaikilta asiakailta saatavia lisäkatteita tilintarkastaja tulee riippuvaisemmaksi asiakaskunnasta kokonaisuutena, jolloin hän ei halua riskeerata yhden asiakkaan takia muilta asiakkailta saatavia tuottoja.

Ensimmäinen tieteellinen tutkimus, jossa havaittiin tilintarkastajan taipumus myöntyä asiakkaan vaatimukseen tarjottujen konsultointipalvelujen seurauksena, julkaistiin vuonna 2002. Frankel, Johnson ja Nelson (2002) käyttivät tutkimuksensa pohjana Yhdysvalloissa vaadittavia pörssiyhtiöiden vuonna 2001 julkaisemia valtakirjalausuntoja (*proxy statements*), joissa eritellään tilintarkastajille maksetut palkkiot tilintarkastuksesta ja konsultoinnista maksettuihin palkkioihin. Tutkijat tarkastelivat tilintarkastajan riippumattomuutta vertaamalla tilintarkastusyhteisön palkkioita tarkastuskohteen poikkeavien jaksotusten määrään sekä tulostavoitteiden saavuttamisen todennäköisyyteen. Frankel ym. (2002: 98–100) havaitsivat positiivisen riippuvuuden konsultointipalkkioiden ja viimeisimmästä tulosen-

nusteesta vähän kasvaneen osakekohtaisen tuloksen (*small earnings surprise*) sekä poikkeavien jaksotusten määrän välillä. Poikkeavien jaksotusten määrän mittaamiseen käytettiin muunneltua Jonesin mallia. Tutkimustulos antaa viitteitä siitä, että korkeat konsultointipalkkiot vaikuttavat negatiivisesti tilintarkastajan riippumattomuuteen. Samansuuntaista riippuvuutta ei havaittu kokonaispalkkioiden ja poikkeavien jaksotusten määrän välillä, minkä oletettiin viittaavan siihen, että tilintarkastus- ja konsultointipalkkioiden yhdistäminen yhdeksi mittariksi peittää niiden erillisvaikutukset tilintarkastajan kannustimiin.

Ashbaugh, LaFond ja Mayhew (2003) toistivat Frankelin ym. (2002) tutkimuksen käyttäen tilinpäätöksessä esiintyvien poikkeavien jaksotusten määrän mittaamiseen tarkempaa mallia, joka ottaa huomioon yrityksen taloudellisen suorituskyvyn. Tutkimuksen taustalla oli myös oletus, että kokonaispalkkiot eli tilintarkastus- ja konsultointipalkkioiden summa, on tarkempi mittari tilintarkastajan ja asiakkaan väliselle taloudelliselle riippuvuudelle kuin konsultointipalkkioiden suhde kokonaispalkkioon (*fee ratio*). Konsultointipalkkioiden ja kokonaispalkkioiden suhde ei nimittäin ota huomioon asiakkaalta saatavien palkkioiden suhdetta tilintarkastajan muilta asiakkaalta saataviin palkkioihin. Ashbaugh ym. (2003) eivät havainneet yhteyttä tulosta kasvattavien poikkeavien jaksotusten ja tilintarkastajalle maksettujen konsultointipalkkioiden välillä, kun yritykset jaettiin kahteen ryhmään tulosta kasvattavien ja tulosta pienentävien poikkeavien jaksotusten perusteella. Yhteyttä ei myöskään löydetty tulostavoitteiden saavuttamisen ja palkkioiden välillä, eikä markkinoiden havaittu reagoivan konsultointipalkkioiden suhteelliseen osuuteen kokonaispalkkioista. Tutkimustulokset eivät anna tukea väitteelle, että korkeampia konsultointipalkkioita maksava yritys manipuloisi enemmän tulostaan kuin muut yritykset. (Ashbaugh ym. 2003: 611–613, 634.)

Myös Chungin ja Kallapurin vuonna 2003 julkaistun tutkimuksen tulokset ovat ristiriidassa Frankelin ym. (2002) tutkimuksesta saatujen tulosten kanssa. Chung ja Kallapur (2003) tutkivat tilintarkastusasiakkaan tärkeyden merkitystä tilintarkastajan riippumattomuuteen käyttäen aineistonaan yhdysvaltalaisia viiden suurimman tilintarkastusyhteisön asiakkaita. Asiakkaan taloudellista merkitystä tilintarkastajalle tarkasteltiin neljän eri mittarin avulla. Ensimmäisenä mittarina käytettiin asiakkaan maksamien kokonaispalkkioiden suhdetta tilintarkastajan kokonaistuloihin. Toisena mittarina toimi asiakkaan maksamien konsultointipalkkioiden osuus tilintarkastajan kokonaistuloista Yhdysvalloissa. Asiakkaan taloudellista merkitystä tilintarkastajalle tarkasteltiin myös toimistotasolla, jolloin konsultointipalkkioi-

den ja tilintarkastuspalkkioiden osuudet laskettiin suhteessa toimistotason tuloihin. Poikkeavien jaksotusten määrän laskemiseen käytettiin muunneltua Jonesin mallia. Tutkimuksessa ei löydetty yhteyttä minkään neljän käytetyn asiakkaan tärkeyden mittarin ja poikkeavien jaksotusten määrän välillä. Tutkimustulokset eivät tue näkemystä, että tilintarkastajan tilintarkastusasiakkaalle suorittamat konsultointipalvelut heikentäisivät tilintarkastajan riippumattomuutta. (Chung & Kallapur 2003: 932–933, 951.)

Larcker ja Richardson (2004: 626) esittävät aikaisempien tutkimuksien ristiriitaisille tuloksille kolme selitystä. Ensinnäkään tutkimuksissa ei ole otettu huomioon hyvän hallinnointitavan (*corporate governance*) merkitystä. Tilintarkastaja on kuitenkin vain yksi monista mahdollisista valvontamekanismeista, joiden tarkoituksena on lieventää julkisen kaupankäynnin kohteena oleville yrityksille olennaista agenttiongelmia, informaation epätäydellisistä jakaantumista. Siten tilintarkastajan tarkasteleminen erillään muista valvontamekanismeista ei anna kokonaiskuvaa yrityksen tuloksen laadun tekijöistä. Toiseksi tilintarkastajan ja asiakkaan välisen taloudellisen suhteen arvioimiseen on monta tapaa. Esimerkiksi Frankel ym. (2002) käyttävät taloudellisen intressin arvioimiseen konsultointipalkkioiden suhdetta kokonaispalkkioihin, kun taas Chung ja Kallapur (2003) esittävät kokonaispalkkioiden olevan luotettavampi taloudellisen riippuvuuden mittari. Kolmanneksi tilintarkastajan palkkioiden ja tuloksen laadun välistä yhteyttä kuvaavat mallit perustuvat yleensä suureen otokseen eri yrityksiä. Esimerkiksi tilintarkastajan valvojan roolin tärkeyden tulisi riippua asiakasyrityksen hallinnointijärjestelmän vahvuuden tasosta. Siten yksinkertaisen regressiomallin käyttäminen otokseen, joka koostuu erilaisista malleista, ei todennäköisesti tarjoa riittävää arviota tilintarkastajalle maksettujen palkkioiden ja tuloksen manipuloinnin välistä suhteesta.

Larckerin ja Richardsonin (2004) tutkimuksen aineisto perustui yhdysvaltalaisen pörssiyritysten julkaisemiin palkkio- ja tilinpäätöstietoihin vuosilta 2000 ja 2001. Tarkastelu rajattiin koskemaan niin sanottujen Big 5 -tilintarkastusyhteisöjen (Arthur Andersen, Ernst & Young, Deloitte & Touche, KPMG ja PricewaterhouseCoopers) sekä Grant Thorntonin ja BDO Seidmanin asiakkaita, jolloin kaikkein pienimmät yritykset karsiutuivat pois aineistosta. Tilintarkastajan riippumattomuuden tarkastelua varten julkaistuista palkkiotiedoista laskettiin viisi eri taloudellista riippuvuutta kuvaavaa mittaria. Tuloksen laatua kuvaava poikkeavien jaksotusten määrä mitattiin Jonesin mallin avulla. Lisäksi tarkasteluun otettiin mukaan hallinnollisten rakenteiden vaikutus, sillä niillä oletettiin olevan oleellinen rooli

tilinpäätökseen sisältyviin poikkeaviin jaksotuksiin liittyvässä päätöksenteossa. (Larcker & Richardson 2004: 630–637.)

Tutkimuksessa saatiin mielenkiintoisia tuloksia. Osaltaan tulokset vahvistivat Frankelin ym. (2002) tutkimuksen tuloksia, sillä konsultointipalkkioiden suhteellisella osuudella kokonaispalkkioista ja poikkeavien jaksotusten määrän välillä havaittiin positiivinen yhteys. Tarkempi tarkastelu kuitenkin paljasti, että positiivinen yhteys esiintyi vain 8,5 prosentissa aineiston yrityksistä. Näitä yrityksiä yhdisti heikko hallinnointitapa: Yritykset olivat pieniä, eikä hallitus valvonut johdon toimintaa. Tulokset viittaavat siihen, että tilintarkastajan huoli maineensa säilyttämisestä määrittää ensisijaisesti tilintarkastajan käytöstä sen suhteen, kuinka paljon tilintarkastaja sallii asiakasyrityksen johdon käyttää poikkeavia jaksotuksia tuloksen muokkaamiseen. (Larcker & Richardson 2004: 625, 655–656.)

Kinney, Palmrose & Scholz vertailivat Yhdysvalloissa vuosina 1995–2000 uudelleen tilinpäätöksensä julkaisemaan joutuneita yrityksiä ja vertasivat niitä samanlaiseen joukkoon yrityksiä, jotka eivät olleet joutuneet laatimaan uudelleen tilinpäätöksiään kyseisinä vuosina. Tutkimuksessa oletettiin uudelleenjulkaisemisen merkitsevän heikkoa tilinpäätöksen laatua ja vaarantunutta tilintarkastajan riippumattomuutta. Tilintarkastajan riippumattomuutta tarkasteltiin siitä näkökulmasta, mikä vaikutus erityyppisillä konsultointitoimeksiannoilla on tilintarkastajan riippumattomuuteen. Kinney ym. (2004) eivät havainneet tilastollisesti merkitsevää yhteyttä tiettyjen Sarbanes Oxley Actin kieltämien konsultointipalvelujen (taloudellisten tietojärjestelmien suunnittelu ja käyttöönotto sekä sisäisen tarkastus) ja tilinpäätösten uudelleenjulkaisujen välillä, minkä oletettiin johtuvan siitä, että vain pieni osa otoksen yrityksistä oli ostanut tilintarkastajaltaan näitä palveluja, eivätkä niistä maksetut palkkiot muodostaneet merkittävää osaa kokonaiskonsultointipalkkioista. (Kinney ym. 2004: 584.)

Tutkimuksessa havaittiin, että yksilöimättömien konsultointipalvelujen (kaikki muut konsultointipalvelut paitsi taloudellisten tietojärjestelmien suunnittelu ja käyttöönotto, sisäinen tarkastus sekä verotukseen ja tilintarkastukseen liittyvät palvelut) ja tilinpäätösten uudelleenjulkaisujen välillä vallitsee positiivinen yhteys, mikä ilmenee vain isoimmista tilintarkastuskohteissa. Tämä viittaa siihen, että ainakin jotkut yksilöimättömät konsultointipalvelut voivat johtaa tilintarkastajan riippumattomuuden vaarantavan taloudellisen intressin syntymiseen tilintarkastajan ja asiakkaan välille. Toisaalta tutkimuksessa havaittiin myös

tietyyntyyppisten konsultointipalvelujen ja tilinpäätösten uudelleenjulkaisujen välillä vallitsevan negatiivinen riippuvuus. Verotukseen liittyvien konsultointipalvelujen havaittiin olevan yhteydessä harvempiin tilinpäätösten uudelleenjulkaisuihin. Siten verotuksellisten konsultointipalvelujen kieltäminen voisi johtaa jopa taloudellisen raportoinnin laadun huonontumiseen. (Kinney ym. 2004: 584–585.)

Myös Bloomfield ja Shackman (2008) tutkivat konsultointipalkkioiden ja tuloksen manipuloinnin suhdetta tilinpäätösten uudelleenjulkaisujen avulla. Toisin kuin Kinneyn ym. (2004) tutkimuksessa, jossa kahta yritysjoukkoa verrattiin keskenään, tutkimuksen aineistona toimi satunnaisesti valittu yritysjoukko. Lisäksi tarkasteluun otettiin mukaan tilintarkastajan erikoistumisen ja tilintarkastusyhteisön koon vaikutus tilinpäätöksen uudelleenjulkaisemisen riskiin. Tutkimuksessa todetaan tilintarkastajan ominaisuuksien vaikuttavan enemmän tuloksen manipuloinnin sallimiseen kuin tilintarkastajalle maksettavat palkkiot. Joiltakin osin tutkimustulokset tukevat väitettä konsultointipalveluiden vahingollisesta vaikutuksesta tilintarkastajan riippumattomuuteen, mutta suurempi merkitys todetaan olevan tilintarkastajalle maksetuilla kokonaispalkkioilla. Tilintarkastajan erikoistumisella tiettyyn alaan havaittiin olevan negatiivisesti yhteydessä tilinpäätösten uudelleenjulkaisuihin, kun taas isojen tilintarkastusyhteisöjen asiakkailta todetaan olevan suurempi todennäköisyys tilinpäätöksen uudelleenjulkaisuun. (Bloomfield & Shackman 2008: 125–126, 137–139.)

Reynolds, Deis ja Francis (2004) yrittivät Larckerin ja Richardsonin (2004) tapaan selvittää, mistä konsultointipalkkioiden ja tilintarkastajan riippumattomuuden välistä yhteyttä tarkastelleiden tutkimusten ristiriitaiset tulokset johtuvat. Tutkimuksessa toistettiin Frankelin ym. (2002) tutkimus vuodelta 2001 olevalla yhdysvaltalaisella aineistolla ja havaittiin samaan tapaan tilastollisesti merkitsevä positiivinen riippuvuus konsultointipalkkioiden ja poikkeavien jaksotusten määrän välillä. Tarkemmassa analysoinnissa havaittiin, että positiivinen riippuvuus esiintyy vain tietyyntyyppisissä yrityksissä, minkä todetaan osaltaan selittävän Frankelin ym. (2002) saamia tutkimustuloksia. Positiivinen riippuvuussuhde havaittiin pienissä ja keskisuurissa korkean kasvun omaavissa yrityksissä, erityisesti listautumisannin yhteydessä sekä sähköisen kaupankäynnin, tietoliikenteen ja lääketieteellisuuden aloilla. Kun nämä tekijät huomioitiin tarkastelussa, ei tutkimuksessa havaittu enää konsultointipalkkioiden suhteellisen osuuden heikentävän systemaattisesti tilintarkastajan riippumattomuutta. Reynolds ym. (2004) esittävätkin, että koska vuosi 2001, jonka aineistoon myös Frankelin ym. (2002) tutkimus perustuu, voidaan nähdä sähköisen kaupankäynnin

fuusioiden suurena vuotena, antavat kyseisen vuoden aineistoon perustuvat tutkimukset yliherkkiä tuloksia. Yliherkkyyden välttämiseksi tutkimuksissa tulisi kontrolloida korkeaan kasvuun liittyviä tekijöitä, sillä ne eivät ole yhteydessä tilintarkastajan objektiivisuuteen. Tutkimustulokset eivät anna tukea väitteelle, että konsultointipalkkiot vaarantavat tilintarkastajan riippumattomuuden. (Reynolds ym. 2004: 29–30, 48.)

Ruddock, Taylor ja Taylor (2006) tutkivat konsultointipalkkioiden ja tilintarkastajan riippumattomuuden välistä yhteyttä Australiassa 1990-luvulla. Tutkijat esittävät, että aikaisemmat aiheesta Yhdysvalloissa julkaistut tutkimukset eivät anna todenmukaista kuvaa yhteydestä, sillä niissä on käytetty aineistoa vain 2000-luvulta, jolloin laskentatoimi ja tilintarkastus ovat olleet erityisen mielenkiinnon ja tarkastelun kohteena kansainvälisten pörssiyritysten skandaalien jälkeen. Erityishuomion kohteena oleminen on todennäköisesti vaikuttanut tilintarkastus- ja konsultointipalkkioiden väliseen suhteeseen sekä siihen, kuinka paljon konsultointipalkkiot olisivat todellisuudessa vaikuttaneet tilintarkastajan käytökseen. Tutkimuksessa kritisoidaan myös aikaisemmissa tutkimuksissa käytettyjä tuloksen manipuloinnin tason mittareita. Lisäksi tutkimuksessa voitiin yhdysvaltalaisiin tutkimuksiin verrattuna käyttää pidempää aikasarjaa (8 vuotta), sillä tilintarkastajille maksettujen palkkioiden julkistaminen on jo pitkään ollut käytäntö Australiassa. (Ruddock ym. 2006: 705–706.)

Ruddock ym. (2006) käyttivät konservatiivisen tulojen raportoinnin viitekehystä tarkastellessaan konsultointipalkkioiden vaikutusta konservatiiviseen tulosraportointiin. Konservatismi laskentatoimessa tarkoittaa sitä, että yrityksen tulisi raportoida varallisuutensa alhaisimpaan mahdolliseen arvoon ja velat taas korkeimpaan mahdolliseen arvoon. Tulot tulisi ottaa huomioon mieluummin myöhemmin kuin aiemmin, ja menot mieluummin aiemmin kuin myöhemmin. (Watts 2003: 208). Ruddockin ym. (2006) tutkimuksessa konservatiivisuuden mittaamiseen käytettiin kahta eri mittaria. Kasvaneiden konsultointipalkkioiden ei havaittu olevan yhteydessä vähentyneeseen konservatiivisuuteen yrityksen laskentatoimen käytännöissä, eikä tilintarkastajan riippumattomuuden todeta vaarantuvan konsultointipalkkioiden seurauksena. Markkinamekanismeilla, kuten oikeudenkäynnin uhkalla tai maineen menettämisen pelolla, todetaan olevan suurempi vaikutus tilintarkastajan käyttäytymiseen kuin taloudellisen intressin luomilla kannustimilla. (Ruddock ym. 2006: 740–741.)

Konsultointipalkkioiden seurauksena syntyvän taloudellisen intressin vaikutusta tilintarkastajan riippumattomuuteen on tutkittu myös Iso-Britanniassa, jossa tilintarkastajille makset-

tujen palkkioiden julkistaminen on ollut pakollista jo vuodesta 1992 lähtien. Siten, samoin kuin Ruddockin ym. (2006) tutkimuksessa, tutkimusten aineistona on voitu käyttää dataa ajanjaksolta ennen konsultointipalkkioiden lisääntyntä tarkkailua, ja lisäksi aineisto on ollut saatavilla useammalta vuodelta kuin yhdysvaltalaisissa tutkimuksissa. Käyttäen brittiläistä dataa vuosilta 1994–2000 Antle, Gordon, Narayanamoorthy ja Zhou (2006) tutkivat tilintarkastuspalkkioiden, konsultointipalkkioiden ja poikkeavien jaksotusten määrän välistä yhteyttä tilintarkastajan ja asiakkaan välisessä suhteessa. Tutkijat eivät havainneet konsultointipalkkioiden kasvattavan poikkeavien jaksotusten esiintymistä yritysten tilinpäätöstiiedoissa. Konsultointipalkkioiden havaittiin päinvastoin vähentävän poikkeavien jaksotusten määrää, minkä todetaan johtuvan niin sanotusta ”knowledge spillover” -ilmiöstä, joka voidaan ymmärtää konsultointitoiminnassa saavutetun asiakaskohtaisen tietämyksen hyödyntämiseksi tarkastustoiminnassa. (Antle ym. 2006: 235–237, 256–258.)

3.3. Tutkimuksia toimeksiantosuhteen pituuden vaikutuksesta riippumattomuuteen

Myös toimeksiantosuhteen pituuden vaikutus tilintarkastajan riippumattomuuteen on ollut sekä lainsäätäjien että tutkijoiden runsaan mielenkiinnon kohteena viime aikoina. Tieteellisessä kirjallisuudessa on esitetty kaksi vastakkaista näkemystä toimeksiantosuhteen pituuden vaikutuksesta riippumattomuuteen. Toisen mukaan pitkä toimeksiantosuhde johtaa taloudellisen riippuvuuden ja liiallisen läheisyyden tunteen syntymiseen tilintarkastajan ja asiakkaan välille, minkä seurauksena tilintarkastajasta tulee liian läheinen tarkastuskohteen johdon kanssa. Siten tilintarkastajasta tulee sitä riippuvaisempi, mitä kauemmin toimeksiantosuhde kestää. Toisen koulukunnan mukaan riippumattomuutta vaarantavat uhat ovat suurimmillaan toimeksiantosuhteen ensimmäisien vuosien aikana, koska ensimmäisten vuosien aikana yleisesti esiintyvä tilintarkastuspalvelujen alihinnoittelu aiheuttaa paineita turvata tulevaisuuden tuotot toimeksiantosuhteesta. Lisäksi lyhyessä toimeksiantosuhteessa tilintarkastaja ei vielä tunne asiakasta tai tämän järjestelmiä tarpeeksi hyvin havaitakseen esimerkiksi johdon manipulointiyritykset. (Gul ym. 2007: 120–121.)

Ristiriitaisista näkemyksistä huolimatta lainsäätäjät ympäri maailmaa ovat pyrkineet rajoittamaan tilintarkastajan ja asiakkaan välisen toimeksiannon pituutta lakiin sisällytettyjen rotaatiovaatimusten avulla uskoen toimeksiantosuhteen pituuden sääntelyn parantavan yrityksen sidosryhmien luottamusta yritysten tilinpäätöstietoihin ja tilintarkastuksen laatuun.

Ensimmäisen kerran pakollinen rotaatio esiteltiin Yhdysvalloissa jo 1970-luvulla, jolloin American Institute of Certified Accountants (AICPA) vaati tilintarkastuspartnerin vaihtamista joka seitsemäs vuosi julkisen kaupankäynnin kohteena olevissa yrityksissä (Carey & Simnett 2006: 655). Viimeaikaisista pörssiyritysten skandaaleista on seurannut säännösten kiristyminen entisestään, sillä Sarbanes-Oxley Act (2002) sisältää vaatimuksen vaihtaa lead audit partneria ja audit review partneria pörssiyrityksissä joka viides vuosi.

Pakollinen rotaatio on otettu käytäntöön myös Iso-Britanniassa ja Australiassa. Lisäksi yli 80 maata noudattaa IFAC:n (International Federation of Accountants) kansainvälisiä ISA -tilintarkastusstandardeja (International Standards on Auditing) ja eettisiä ohjeita kansallisten standardiensa pohjana. Eettisissä ohjeissa esitetään, että saman päävastuullisen tilintarkastajan pitkäaikainen käyttö saattaa luoda läheisyyden uhan. Siten päävastuullinen tilintarkastaja tulisi vaihtaa ennalta määritetyn ajanjakson (normaaleissa olosuhteissa enintään seitsemän vuotta) jälkeen (IFAC 2008). Myös Suomessa vuonna 2007 voimaan tulleeseen uuteen tilintarkastuslakiin sisältyy vaatimus vaihtaa päävastuullista tilintarkastajaa vähintään seitsemän vuoden välein julkisen kaupankäynnin kohteina olevissa yrityksissä.

Lainsäädännöllisten uudistusten taustalla on selvästi oletus, että pitkä toimeksiantosuhde vaarantaa tilintarkastajan riippumattomuuden. Kirjallisuudessa tilintarkastajan rotaatio onkin nähty keinona vahvistaa tilintarkastajan riippumattomuutta. Brody ja Moscové (1998: 33) esittävät pakollisen rotaation käytännön antavan tilintarkastajalle mahdollisuuden vastustaa johdon painostusta sekä toimia objektiivisemmin. Myös Wolf, Tackett ja Claypool (1999: 472–473) näkevät tilintarkastajan riippumattomuuden ja objektiivisuuden vahvistuvan, kun tilintarkastusyhteisö luopuu asiakkaistaan ajoittain. Dopuch, King ja Schwartz (2001) suorittivat puolestaan kokeellisen tutkimuksen, jossa he tarkastelivat, miten tilintarkastajan pakollinen rotaatio voi parantaa tilintarkastajan riippumattomuutta. Tutkimusympäristö oli suunniteltu sellaiseksi, että se kannusti tilintarkastajaa toimimaan riippumattomuusvaatimuksen vastaisesti. Tutkimuksessa havaittiin pakollisen rotaation vähentävän tilintarkastajan halukkuutta ja mahdollisuutta raportoida yritysjohton haluamalla tavalla. (Dopuch ym. 2001: 95, 116.)

Empiirisistä tutkimuksista saadut tulokset eivät kuitenkaan ole tarjonneet selkeää tukea väitteelle, että pitkä toimeksiantosuhde olisi yhteydessä heikentyneeseen tilintarkastajan riippumattomuuteen. Tutkimuksissa on päinvastoin löydetty viitteitä siitä, että pidempi

toimeksiantosuhte on yhteydessä korkeampaan tuloksen laatuun ja siten riippumattomaan tilintarkastukseen. Vahvinta empiiristä näyttöä pakollisen rotaation tueksi on tähän mennessä tarjonnut Nagyn tutkimus vuodelta 2005. Nagy (2005) tutki yrityksiä, jotka olivat joutuneet vaihtamaan tilintarkastajaansa tilintarkastusyhteisö Arthur Andersenin romahduksen jälkeen ja havaitsi poikkeavien jaksotusten vähentyneen huomattavasti entisillä Arthur Andersenin asiakkailla. Tarkempi tarkastelu osoitti kuitenkin, että poikkeavat jaksotukset olivat vähentyneet vain pienemmissä yrityksissä, eikä samaa yhteyttä havaittu suurempien yritysten tapauksessa. Tämän oletettiin johtuvan siitä, että suuremmilla yrityksillä on enemmän neuvotteluvalltaa suhteessa tilintarkastajiin. (Nagy 2005: 51, 65.)

Geiger ja Raghunandan (2002) tutkivat tilintarkastajan toimeksiantosuhteen pituuden ja epäonnistuneiden tilintarkastajan raportointien yhteyttä. Tutkimuksen aineistona käytettiin Yhdysvalloissa konkurssin vuosina 1996–1998 tehneitä yrityksiä, joiden saamien tilintarkastuskertomusten tyyppiä ennen konkurssia verrattiin toimeksiantosuhteen pituuteen. Geiger ja Raghunandan (2002) havaitsivat positiivisen yhteyden toimeksiantosuhteen pituuden ja sen todennäköisyyden välillä, että konkurssiyritys oli saanut toiminnan jatkuvuuden vuoksi mukautetun tilintarkastuskertomuksen ennen konkurssia. Tulos antaa viitteitä siitä, että epäonnistunutta raportointia esiintyy eniten toimeksiantosuhteen ensimmäisten vuosien aikana. Ensimmäisten vuosien aikana tilintarkastajan oletetaan olevan alttiimpi johdon vaikutusvallalle kuin pitkään jatkuneessa toimeksiantosuhteessa. Lisäksi sekä asiakas että tilintarkastaja kohtaavat uudessa toimeksiantosuhteessa yleensä korkeita aloituskustannuksia, minkä seurauksena tilintarkastajalle on tärkeää varmistaa tulevaisuudessa toimeksiantosuhteesta saatavat palkkiot, joilla nämä aloituskustannukset katetaan. (Geiger & Raghunandan 2002: 67–68.)

Johnson, Khurana ja Reynolds (2002) toteuttivat yhdysvaltalaisella aineistolla tutkimuksen, jossa tarkasteltiin, vaikuttaako tilintarkastajan ja asiakkaan välisen suhteen pituus asiakkaan taloudellisen raportoinnin laatuun. Tutkijat jakoivat viiden suurimman tilintarkastusyhteisön asiakkaat kolmeen ryhmään sen perusteella oliko asiakkaan ja tilintarkastusyhteisön välinen suhde kestänyt 2–3 vuotta (lyhyt toimeksiantosuhte), 4–8 vuotta (keskipitkä toimeksiantosuhte) vai 9 vuotta tai kauemmin (pitkä toimeksiantosuhte) ja tarkastelivat, onko ryhmien välillä eroa poikkeavien jaksotusten määrällä mitattuna. Lyhyissä toimeksiantosuhteissa olevien asiakkaiden tilinpäätösten havaittiin sisältävän enemmän poikkeavia jaksotuksia kuin keskipitkissä tai pitkissä toimeksiantosuhteissa olevien asiakkaiden. Pitkän

toimeksiantosuhteen ei havaittu merkitsevän heikentynyttä tuloksen laatua tai vaarantavan tilintarkastajan riippumattomuutta. Toisaalta tutkijat esittivät, että jos heikompi tuloksen laatu lyhyissä toimeksiantosuhteissa johtuu tilintarkastajan kannustimista luoda pitkä toimeksiantosuhde ja varmistaa tulevaisuudessa toimeksiantosuhteesta saatava tulovirta, voi pakollisen rotaation käyttöönotto, eli tulevaisuuden potentiaalisen tulovirran katkaiseminen, lieventää havaittua tuloksen laadun heikentymistä. (Johnson ym. 2002: 654–655.)

Myers, Myers ja Omer (2003) tutkivat poikkeavien jaksotusten määrän ja toimeksiantosuhteen pituuden välistä yhteyttä yhdysvaltalaisella aineistoilla. Tutkimuksessa havaittiin heikkomman tuloksen laadun esiintyvän sellaisten yritysten tilinpäätöksissä, joilla on ollut lyhyt toimeksiantosuhde tilintarkastajaan. Tilintarkastajien todettiin asettavan enemmän rajoituksia sekä tulosta kasvattavien että tulosta pienentävien poikkeavien jaksotusten käyttöön toimeksiantosuhteen pituuden kasvaessa. Tulosta kasvattavien erien väheneminen toimeksiantosuhteen pituuden kasvaessa viittaa siihen, että tilintarkastaja rajoittaa johdon mahdollisuuksia kasvattaa meneillään olevan tilikauden tuloja sitä tarkemmin, mitä pidempi toimeksiantosuhde on. Tulosta pienentävien erien väheneminen puolestaan viittaa siihen, että johdon mahdollisuudet kerryttää kuluvarastoa tulevaisuuden tulosten manipuloimiseksi ovat rajoitetummat pidemmässä kuin lyhyemmässä toimeksiantosuhteessa. (Myers, Myers & Omer 2003: 781, 796.)

Pakollisen rotaation vaikutusta tilintarkastuksen laatuun on lähestytty myös tarkastelemalla toimeksiantosuhteen pituuden ja vilpillisen taloudellisen raportoinnin välistä yhteyttä. Carcello ja Nagy (2004) esittävät, että vilpillinen taloudellinen raportointi on parempi mittari tilintarkastajan riippumattomuudelle kuin poikkeavat jaksotukset, sillä poikkeavien jaksotusten tulkitseminen on aina jossain määrin subjektiivista. Carcello ja Nagy (2004) tutkivatkin Yhdysvalloissa vuosina 1990–2001 oikeuteen vilpillisestä taloudellisesta raportoinnista haastettujen yritysten tilintarkastajien toimeksiantosuhteen pituutta verrattuna sellaisten yritysten tilintarkastajien toimeksiantosuhteen pituuteen, joita ei ollut syytetty vilpillisestä taloudellisesta raportoinnista. Tutkimuksessa havaittiin vilpillistä taloudellista raportointia esiintyvän todennäköisemmin toimeksiantosuhteen kolmen ensimmäisen vuoden aikana. Pitkässä toimeksiantosuhteessa ei havaittu ilmenevän todennäköisemmin vilpillistä taloudellista raportointia, mikä viittaa siihen, että tilintarkastajien pakollisen rotaation käyttöönotolla voi olla jopa negatiivinen vaikutus tilintarkastuksen laatuun. (Carcello & Nagy 2004: 55–57.)

Jenkins ja Velury (2008) tarkastelivat tilintarkastajan riippumattomuutta sen suhteen, vaikuttaako tilintarkastajan toimeksiantosuhteen pituus yrityksen tulosraportoinnin konservatiivisuuteen. Konservatiivisessa tulosraportoinnissa negatiivisten uutisten oletetaan ilmenevän yrityksen taloudellisessa raportoinnissa nopeammin kuin positiivisten uutisten, mikä perustuu siihen että positiivisten uutisten todenmukaisuudesta tulee olla ehdottoman varma ennen niiden päästämistä julkisuuteen. Yritysten tulosraportoinnin havaittiin olevan konservatiivisempaa tilintarkastajan lyhyessä toimeksiantosuhteessa kuin keskipitkässä toimeksiantosuhteessa. Keskipitkän ja pitkän toimeksiantosuhteen välillä ei havaittu eroa konservatiivisuuden suhteen. Tulokset viittaavat yritysten tulosraportoinnin muuttuvan konservatiivisemmaksi, kun tilintarkastajan toimeksiantosuhte on kestänyt yli kolme vuotta. Siten pakollisen rotaation käyttöönotto saattaa vaikuttaa heikentävästi tulosraportoinnin oikea-aikaisuuteen. (Jenkins & Velury 2008: 124–125, 130.)

Ghosh ja Moon (2005) sekä Gates, Lowe ja Reckers (2007) ovat tutkineet tilintarkastajan toimeksiantosuhteen pituuden vaikutusta tilintarkastajan riippumattomuuden ulkoiseen kuvaan Yhdysvalloissa. Ghosh ja Moon (2005) tutkivat, miten toimeksiantosuhteen pituus vaikuttaa yrityksen raportoimien tulojen ja osakkeiden arvostuksen, luottoluokituksen sekä analyytikkojen tulosennusteiden väliseen suhteeseen. Tutkimuksessa havaittiin, että sijoittajat näkevät yrityksen tuloksen laadun paranevan toimeksiantosuhteen pituuden kasvaessa. Myös itsenäisten luottoluokittajien ja analyytikkojen havaittiin pitävän yrityksen tulosraportointia sitä laadukkaampana, mitä pidempi toimeksiantosuhte yrityksellä on tilintarkastajansa kanssa. Tulokset viittaavat siihen, että yrityksen tilinpäätöstietoja ja erityisesti tulosraportointia pidetään luotettavampana sellaisissa yrityksissä, joissa tilintarkastajalla on pitkä toimeksiantosuhte. Tilinpäätöstietojen käyttäjien luottamuksen uskotaan kasvavan, koska he näkevät pitkissä toimeksiantosuhteissa kerätyn kokemuksen edistävän tilintarkastajan riippumattomuutta ja tilintarkastuksen laatua. (Ghosh & Moon 2005: 586–587, 608–609.)

Gates, Lowe ja Reckers (2007) puolestaan toteuttivat kauppatieteiden ja oikeustieteen opiskelijoille suunnatun kyselytutkimuksen Yhdysvalloissa, jonka avulla tarkasteltiin, miten päävastuullisen tilintarkastajan tai tilintarkastusyhteisön pakollinen rotaatio vaikuttaa tilinpäätöstietojen käyttäjien näkemyksiin tilintarkastettujen tilinpäätöstietojen laadusta ja luotettavuudesta. Tutkimuksen tavoitteena oli tutkia, tuoko tilintarkastajan pakollinen rotaatio lisäarvoa tilinpäätöstietojen käyttäjille sellaisessa toimintaympäristössä, jossa kaikki yrityksen hallituksen jäsenet ovat riippumattomia sekä kaikki tarkastusvaliokunnan jäsenet ovat

riippumattomia ja taloudellisia asiantuntijoita. Kyselyyn vastanneet opiskelijat pitivät tilinpäätöstietoja luotettavampina ympäristössä, jossa vallitsi tilintarkastusyhteisön pakollinen rotaatio. Päävastuullisen tilintarkastajan pakollisella rotaatiolla ei havaittu olevan vaikutusta näkemyksiin tilinpäätöstietojen luotettavuudesta. (Gates ym. 2007: 6, 12.) Tutkimustulokset antavat viitteitä siitä, että monissa maissa käyttöönotettu päävastuullisen tilintarkastajan rotaatio ei ole keino parantaa tilinpäätöstietojen käyttäjien näkemyksiä tilintarkastajan riippumattomuudesta ja tilintarkastuksen laadusta.

Yhdysvaltojen ulkopuolella toimeksiantosuhteen pituuden ja tilintarkastajan riippumattomuuden välistä yhteyttä tarkastelleet tutkimukset ovat osittain tukeneet väitteitä tilintarkastajan toimeksiantosuhteen pituuden negatiivisesta vaikutuksesta tilintarkastajan riippumattomuuteen. Chi ja Huang (2005) tutkivat toimeksiantosuhteen ja poikkeavien jaksotusten välistä yhteyttä tarkastellen yrityksen päävastuullisen tilintarkastajan ja tilintarkastusyhteisön toimeksiantosuhteen pituuden vaikutusta erikseen, sillä pakollinen rotaatio voidaan ulottaa koskemaan joko päävastuullista tilintarkastajaa tai koko tilintarkastusyhteisöä. Aineistona käytettiin taiwanilaisten pörssilistattujen yhtiöiden tilinpäätöstietoja vuosilta 1998–2001. Tutkimuksessa havaittiin, että vaikka asiakaskohtainen tietämys auttaa tilintarkastusprosessissa tuottamaan korkeampaa tuloksen laatua, on liiallisesta läheisyydestä tilintarkastajan ja asiakkaan välillä kuitenkin seurauksena heikompi tuloksen laatu. Kun tilintarkastaja oppii tuntemaan asiakkaansa paremmin toimeksiantosuhteen pituuden kasvaessa, paranee myös asiakkaan tuloksen laatu, mutta viiden vuoden jälkeen tuloksen laadun havaittiin heikkenevän jossain määrin, mikä viittaa siihen, että asiakas tulee liian läheiseksi yritysjohdon kanssa. (Chi & Huang 2005: 65.)

Myös Chen, Lin ja Lin (2008) tarkastelivat päävastuullisen tilintarkastajan sekä tilintarkastusyhteisön toimeksiantosuhteen pituuden ja yrityksen tuloksen laadun välistä yhteyttä taiwanilaisella aineistoilla käyttäen poikkeavien jaksotusten määrää tilintarkastuksen laadun mittarina. Toisin kuin Chi ja Huang (2005), uudemmassa tutkimuksessa poikkeavat jaksotukset suhteutettiin yrityksen taloudelliseen suorituskyykyyn. Saadut tutkimustulokset poikkeavatkin Chin ja Huangin (2005) tutkimuksen tuloksista, sillä poikkeavien jaksotusten määrän havaitaan vähentyvän suhteessa sekä päävastuullisen tilintarkastajan että tilintarkastusyhteisön toimeksiantosuhteen pituuteen. Tämä viittaa siihen, että pakollisen rotaation käyttöönotto ja siten potentiaalisen toimeksiantosuhteen pituuden lyhentäminen jopa hei-

kentää tilintarkastajan riippumattomuutta ja tilintarkastuksen laatua. (Chen, Lin & Lin 2008: 415–417.)

Belgiassa Knechel ja Vanstraelen (2007) tutkivat, millainen yhteys tilintarkastajan toimeksiantosuhteen pituudella ja tilintarkastuksen laadulla on mitattuna tilintarkastajan alttiudella antaa mukautettu lausuma yrityksen toiminnan jatkuvuudesta. Tutkimuksessa verrattiin keskenään sellaisia yrityksiä, joiden taloudelliset vaikeudet johtivat konkurssiin ja sellaisia yrityksiä, jotka selvisivät taloudellisista vaikeuksistaan. Yhdysvaltalaisista tutkimuksista eroten Knechel ja Vanstraelen (2007) käyttivät tutkimuksensa aineistona yksityisiä yrityksiä, sillä ne muodostavat suurimman osan Euroopan unionin alueella olevista yrityksistä. Tutkimuksessa ei havaittu tilintarkastajan toimeksiantosuhteen pituuden vaikuttavan negatiivisesti tilintarkastajan päätöksenteon laatuun tämän harkitessa mukautetun tilintarkastuskertomuksen antamista taloudellisissa vaikeuksissa olevalle yritykselle. Pitkän toimeksiantosuhteen havaittiin päinvastoin jossain määrin pienentävän sitä todennäköisyyttä, että tilintarkastaja antaa lausuman toiminnan jatkuvuudesta tilanteessa, jossa toiminnan jatkuvuudelle ei ole tosiasiallista uhkaa. Siten myöskään tilintarkastajan riippumattomuuden heikentymiselle otollisessa ympäristössä, ei pitkän toimeksiantosuhteen ole todettu vaarantavan tilintarkastajan riippumattomuutta. (Knechel & Vanstraelen 2007: 114, 129.)

Australiassa Carey ja Simnett (2006) tutkivat toimeksiantosuhteen pituuden ja tilintarkastajan riippumattomuuden välistä yhteyttä vertaamalla pörssiyritysten tilintarkastajien toimeksiantosuhteen pituutta kolmeen tilintarkastuksen laadun surrogaattiin: tilintarkastajan alttiuteen antaa mukautettu lausuma yrityksen toiminnan jatkuvuudesta heikossa taloudellisessa tilassa olevalle yritykselle, yrityksen tilinpäätökseen sisältyvien poikkeavien jaksotusten määrään sekä siihen, kuinka hyvin yritys saavuttaa sille asetetut tulostavoitteet. Tutkimuksessa havaittiin tilintarkastajan alttiuden antaa mukautettu tilintarkastuskertomus yrityksen toiminnan jatkuvuudesta pienenevän toimeksiantosuhteen pituuden kasvaessa erityisesti pienempien tilintarkastusyhteisöjen kohdalla. Toimeksiantosuhteen pituudella ei havaittu olevan vaikutusta yrityksen tilinpäätöksessä esiintyvien poikkeavien jaksotusten määrään. Tulostavoitteiden saavuttamisen todetaan kuitenkin olevan todennäköisempää pitkissä toimeksiantosuhteissa, mikä viittaa johdon pystyvän manipuloimaan tulosta helpommin, kun yrityksellä on ollut sama tilintarkastaja kauemmin kuin seitsemän vuotta. (Carey & Simnett 2006: 673–674.)

Jacksonin, Moldrichin ja Reckersin (2008) viimeaikaisen tutkimuksen tulokset vahvistavat Careyn ja Simnettin (2006) saamia tuloksia. Jackson ym. (2008) tarkastelivat toimeksiantosuhteen pituuden vaikutusta tilintarkastuksen laatuun käyttäen laadun mittareina tilintarkastajan alttiutta antaa mukautettu lausuma yrityksen toiminnan jatkuvuudesta sekä yrityksen tilinpäätökseen sisältyvien poikkeavien jaksotusten määrän vaihtelua. Tutkimuksessa tarkasteltiin australialaisissa pörssiyrityksissä vuosina 1995–2003 tapahtuneita tilintarkastajien vaihdoksia. Tilintarkastajan alttiudella antaa mukautettu tilintarkastuskertomus yrityksen toiminnan jatkuvuudesta mitattuna tilintarkastuksen laadun havaittiin kasvavan tilintarkastusyhteisön toimeksiantosuhteen pituuden kasvaessa. Poikkeavien jaksotusten määrän vaihtelulla mitattuna tilintarkastuksen laadun ei havaittu muuttuvan suhteessa tilintarkastusyhteisön toimeksiantosuhteen pituuteen. Kun otetaan huomioon, että tilintarkastajan vaihtamisesta syntyy huomattavia kustannuksia sekä tilintarkastajalle että asiakkaalle, tutkijat totesivat pakollisesta rotaatiosta olevan vain minimaalista hyötyä. Siten tilintarkastajan riippumattomuuden vahvistamiseen ja tilintarkastuksen laadun parantamiseen tullaan tulevaisuudessa tarvitsemaan uusia työkaluja. (Jackson ym. 2008: 420–421.)

Tuoreessa yhdysvaltalaisessa tutkimuksessa ei myöskään löydetty tukea väitteelle pitkän toimeksiantosuhteen heikentävästä vaikutuksesta tilintarkastajan riippumattomuuteen. Manry, Mock ja Turner (2008) tutkivat kolmen suuren kansainvälisen tilintarkastusyhteisön suorittamien tilintarkastusten pohjalta, onko pitkä päävastuullisen tilintarkastajan toimeksiantosuhte yhteydessä heikentyneeseen tuloksen laatuun poikkeavien jaksotusten määrällä mitattuna. Poikkeavien jaksotusten määrän havaittiin olevan tilastollisesti merkitsevästi ja negatiivisesti riippuvainen päävastuullisen tilintarkastajan toimeksiantosuhteen pituudesta. Siten tilintarkastuksen laadun esitetään kasvavan toimeksiantosuhteen pituuden kasvaessa. Negatiivisen riippuvuuden havaittiin kuitenkin esiintyvän vain pienissä yrityksissä, joissa tilintarkastajan toimeksiantosuhte oli kestänyt yli seitsemän vuotta. Suurten yritysten poikkeavien jaksotusten ja toimeksiantosuhteen pituuden välillä ei havaittu tilastollisesti merkitsevää riippuvuutta. Tutkimustulokset antavat viitteitä siitä, että päävastuullisen tilintarkastajan toimeksiantosuhteen pituuden kasvaessa pienten yritysten tilintarkastajat rajoittavat enemmän johdon mahdollisuuksia käyttää aggressiivisiä keinoja tuloksen manipuloimiseen. Poikkeavien jaksotusten määrällä tarkasteltuna tilintarkastajan riippumattomuus ei siis vaarannu, vaan päinvastoin vahvistuu, kun päävastuullisen tilintarkastajan toimeksiantosuhte on pitkä. (Manry ym. 2008: 553.)

Samana vuonna julkaistussa australialaisessa tutkimuksessa saatiin kuitenkin päinvastaisia tuloksia, mikä viittaa toimeksiantosuhteen pituuden vaikutuksen tilintarkastajan riippumattomuuteen olevan kulttuurisidonnaista. Osaksi tutkimustulosten ristiriitaisuuteen todennäköisesti siis vaikuttavat eri maissa noudatettavat erilaiset tilinpäätösstandardit, jotka tarjoavat erilaiset mahdollisuudet tilinpäätöksen joustokohtien hyväksikäyttöön. Fargher, Lee ja Mande (2008) tarkastelivat miten päävastuullisen tilintarkastajan toimeksiantosuhteen pituus vaikuttaa tarkastuskohteen johdon mahdollisuuksiin manipuloida yrityksen tulosta poikkeavien jaksotusten määrällä mitattuna. Tutkimuksessa havaittiin yritysjohton mahdollisuuksien vaikuttaa yrityksen tulokseen pienenevän toimeksiantosuhteen ensimmäisten vuosien aikana silloin, kun uusi päävastuullinen tilintarkastaja on samasta tilintarkastusyhteisöstä kuin aikaisempi päävastuullinen tilintarkastaja. Koko tilintarkastusyhteisön vaihtuessa johdon manipulointimahdollisuuksien havaittiin puolestaan kasvavan toimeksiantosuhteen ensimmäisten vuosien aikana. Samoin poikkeavien jaksotusten määrän havaittiin lisääntyvän päävastuullisen tilintarkastajan toimeksiantosuhteen ollessa pitkä. Tutkimustulokset viittaavat tilintarkastajan riippumattomuuden vaarantumiseen pitkässä toimeksiantosuhteessa. (Fargher ym. 2008: 178–180.)

3.4. Yhteenveto aikaisemmista tutkimuksista

Kirjallisuudessa on esitetty kaksi oletusta, joiden perusteella konsultointipalvelujen on ajateltu olevan vahingollista tilintarkastajan riippumattomuudelle. Ensinnäkin konsultointipalvelujen on oletettu muuttavan merkittävästi tilintarkastajan roolia ulkopuolisesta skeptisestä tarkastelijasta sisäiseksi neuvonantajaksi ja päätöksentekijäksi, minkä seurauksena myös tilintarkastajan riippumattomuus vaarantuu. Toiseksi konsultointipalvelujen synnyttämä tilintarkastajan taloudellinen riippuvuus asiakkaasta aiheuttaa tilintarkastajan riippumattomuuden heikentymisen. Konsultointipalveluiden uskotaan tarjoavan suuremman voittomarginaalin tilintarkastajille kuin tilintarkastuspalvelut, minkä seurauksena on epätodennäköisempää, että tilintarkastaja antaa mukautetun tilintarkastuskertomuksen tai muuten rajoittaa asiakkaan aggressiivisia laskentatoimen valintoja, koska pelkää tulevaisuuden konsultointipalkkioiden menettämistä. (Francis 2006: 749; Ruddock ym. 2006: 705.) Myös pitkän toimeksiantosuhteen on oletettu vaikuttavan negatiivisesti tilintarkastajan riippumattomuuteen. Pitkässä toimeksiantosuhteessa tilintarkastajan uskotaan tulevan taloudellisesti riippuvaiseksi tarkastuskohteestaan sekä tulevan liian läheiseksi yritysjohton kanssa, minkä seu-

rauksena tilintarkastajan objektiivisuus ja riippumattomuus vaarantuu. (Gul ym. 2007: 120.)

Näiden oletusten pohjalta eri maissa on säädetty lakeja rajoittamaan tilintarkastajien konsultointitoimintaa ja toimeksiantosuhteen pituutta ja siten turvaamaan yrityksen tilinpäätöstietojen ja tilintarkastustoiminnan luotettavuutta. Alan tieteelliset tutkimukset ovat kuitenkin tarjonneet ristiriitaisia tutkimustuloksia konsultointitoiminnan sekä toimeksiantosuhteen pituuden ja tilintarkastajan tosiasiallisen riippumattomuuden välisestä suhteesta. Frankel ym. (2002) havaitsivat tilastollisesti merkitsevän positiivisen yhteyden tuloksen manipuloinnin tason ja konsultointipalkkioiden välillä. Muut konsultointipalkkioiden ja tilintarkastajan riippumattomuuden välistä yhteyttä tarkastelleet tutkimukset ovat kuitenkin joko havainneet tilastollisesti merkitsevän negatiivisen suhteen (Antle ym. 2006) tai merkitsemättömän suhteen (Ashbaugh ym. 2003; Chung & Kallapur 2003; Reynolds ym. 2004) konsultointipalkkioiden ja tuloksen manipuloinnin välillä. Frankelin ym. (2002) havaitseman positiivisen yhteyden on tarkemmassa tarkastelussa todettu ilmenevän vain pienissä, johdon kontrolloimissa yrityksissä (Larcker & Richardson 2004), pienissä ja keskisuurissa korkean kasvun omaavissa yrityksissä (Reynolds ym. 2004) sekä isoimmista tilintarkastuskohteissa liittyen erityisesti yksilöimättömiin konsultointipalveluihin (Kinney ym. 2004).

Myöskään toimeksiantosuhteen pituuden ja tilintarkastajan riippumattomuuden sekä tilintarkastuksen laadun välistä yhteyttä tarkastelleet empiiriset tutkimukset eivät ole tarjonneet pitävää näyttöä pitkän toimeksiantosuhteen vahingollisesta vaikutuksesta tilintarkastajan riippumattomuuteen. Johnson ym. (2002) havaitsivat lyhyiden (2–3 vuotta) toimeksiantosuhteiden olevan yhteydessä heikompaan taloudellisen raportoinnin laatuun verrattuna keskipitkiin (4–8 vuotta) toimeksiantosuhteisiin, mutta pitkien (yli 9 vuotta) toimeksiantosuhteiden ei kuitenkaan havaittu olevan yhteydessä heikentyneeseen taloudellisen raportoinnin laatuun keskipitkiin toimeksiantosuhteisiin verrattuna. Geiger ja Raghunandan (2002) havaitsivat tilintarkastajan raportoinnin epäonnistumisen olevan todennäköisempää lyhyessä toimeksiantosuhteessa kuin pitkässä toimeksiantosuhteessa. Carcello ja Nagy (2004) havaitsivat vilpillisen taloudellisen raportoinnin olevan todennäköisempää ensimmäisten kolmen vuoden aikana toimeksiantosuhteessa. Poikkeavien jaksotusten määrällä mitattuna toimeksiantosuhteen pituuden ei ole osassa tutkimuksia havaittu olevan yhteydessä tilintarkastajan riippumattomuuteen, mutta tilintarkastajan alttiuden antaa lausuma yrityksen toiminnan jatkuvuudesta on havaittu kasvavan pitkässä toimeksiantosuhteessa (Ca-

rey & Simnett 2006; Jackson ym. 2008). Useissa tutkimuksissa poikkeavien jaksotusten määrän on kuitenkin havaittu jopa vähentyvän ja tilintarkastajan riippumattomuuden siten vahvistuvan toimeksiantosuhteen pidentyessä (Myers ym. 2003; Manry ym. 2008; Chen ym. 2008).

Vain muutamissa empiirisissä tutkimuksissa on löydetty viitteitä pakollisen rotaation positiivisesta vaikutuksesta tilintarkastajan riippumattomuuteen. Nagy (2005) havaitsi yritysten tilinpäätökseen sisältyvien poikkeavien jaksotusten määrän vähentyneen tilintarkastajan pakollisen vaihtamisen jälkeen. Chi ja Huang (2005) puolestaan havaitsivat asiakkaan tuloksen laadun heikentyvän jossain määrin poikkeavien jaksotusten määrällä mitattuna silloin, kun tilintarkastajan toimeksiantosuhte on pidempi kuin viisi vuotta. Viimeaikaisten lainsäädännöllisten uudistusten, kuten Yhdysvaltain Sarbanes Oxley Act -lainsäädännön, tavoitteena on ollut nimenomaan yritysten sidosryhmien luottamuksen palauttaminen yrityksen tilinpäätöstietoihin. Tässä mielessä lainsäätäjät ovat ainakin osittain epäonnistuneet tehtävässään, sillä pitkän toimeksiantosuhteen on havaittu vaikuttavan positiivisesti tilinpäätöstietojen käyttäjien näkemyksiin tilintarkastajan riippumattomuudesta ja tilintarkastuksen laadusta (Ghosh & Moon 2005). Toisaalta tilintarkastajan riippumattomuuden ulkoisen kuvan on havaittu jossain määrin vahvistuvan, kun pakollinen rotaatio koskettaa koko tilintarkastusyhteisöä (Gates ym. 2007).

Myös konsultointipalvelujen tarjoamisen ja toimeksiantosuhteen pituuden yhteisvaikutus tilintarkastajan riippumattomuuteen poikkeavien jaksotusten määrällä mitattuna on ollut tutkijoiden huomion kohteena viime aikoina. Gul ym. (2007) havaitsivat, että konsultointipalvelujen ja tilintarkastajan riippumattomuuden välinen suhde on ainakin osittain riippuvainen tilintarkastajan toimeksiantosuhteen pituudesta. Korkeiden konsultointipalkkioiden havaittiin vaikuttavan heikentävästi tilintarkastajan riippumattomuuteen silloin, kun tilintarkastajan toimeksiantosuhteen pituus on lyhyt ja kun asiakkaana on pieni yritys. Cahan, Emanuel, Hay ja Wong (2008) tutkivat puolestaan, miten tilintarkastajan ja asiakkaan välisen konsultointitoimeksiannon pituus sekä konsultointipalkkioiden kasvu vaikuttavat tilintarkastajan riippumattomuuteen. Kummankaan tekijän ei yksinään havaittu vahingoittavan tilintarkastajan riippumattomuutta, mutta konsultointipalkkioiden suuruuden sekä tilintarkastajan ja asiakkaan välisen suhteen pituuden havaittiin olevan yhteydessä toisiinsa. Siten toimeksiantosuhteen pituuden vaikutuksen huomioiminen konsultointipalkkioiden ja tilintarkastajan riippumattomuuden välisessä suhteessa voi tuottaa arvokasta lisätietoa tilintar-

kastajan riippumattomuuteen vaikuttavien tekijöiden suhteesta toisiinsa sekä selventää aikaisempien tutkimuksien ristiriitaisia löydöksiä.

4. TUTKIMUSAINEISTO JA TUTKIMUSMENETELMÄT

Tässä luvussa johdetaan tutkielman hypoteesit, sekä esitellään tutkimusaineisto ja sen analysoimiseen käytettävät tutkimusmenetelmät. Tämän tutkielman tarkoituksena on tutkia, onko konsultointipalkkioiden vaikutus tilintarkastajan riippumattomuuteen riippuvainen tilintarkastajan toimeksiantosuhteen pituudesta. Tutkielman esikuvatutkimuksena toimii soveltuvin osin Gulin ym. (2007) tutkimus. Tilintarkastajan riippumattomuutta mitataan tilintarkastajien asiakasyritysten tilinpäätöksiin sisältyvien poikkeavien jaksotusten avulla. Käytettävä tutkimusmenetelmä on perinteinen regressioanalyysi, jolla testataan tutkielman hypoteeseja SPSS -tilasto-ohjelman avulla.

Tilintarkastajan toimeksiantosuhteet jaetaan niiden pituuden mukaan kahteen luokkaan, lyhyeen ja pitkään toimeksiantosuhteeseen. Taustalla on oletus siitä, että tilintarkastajan riippumattomuus ei ole stabiili ja muuttumaton toimeksiantosuhteen eri vaiheissa. Siten tilintarkastajan riippumattomuuden aste saattaa vaihdella tilintarkastajan toimeksiantosuhteen eri vaiheissa. Tämän seurauksena myös konsultointipalkkioiden synnyttämän taloudellisen intressin vaikutuksen voimakkuus saattaa riippua tilintarkastajan toimeksiantosuhteen pituudesta.

4.1. Tutkielman hypoteesien muodostaminen

Aikaisemmissa tutkimuksissa tilintarkastajan alttiuden riippumattomaan toimintaan on katsottu olevan eräänlainen kompromissi tilintarkastajan halukkuuden suojella tilintarkastusyhteisön mainetta ja halukkuuden säilyttää toimeksiantosuhteesta saatavat tulevaisuuden tuotot välillä (Citron & Taffler 1992: 337; Johnson ym. 2002: 642). Tilintarkastajan halukkuus säilyttää toimeksiantosuhteesta tulevaisuudessa saatavat tuotot saattaa tehdä tilintarkastajasta helpommin tarkastuskohteen johdon näkemyksiin mukautuvamman toimeksiantosuhteen ensimmäisten vuosien aikana. Geiger ja Raghunandan (2002: 68) esittävät, että koska toimeksiantosuhteen alussa tilintarkastajan palvelut ovat yleensä alihinnoiteltuja tilintarkastusmarkkinoilla vallitsevan kovan kilpailun vuoksi, on tilintarkastajalle tärkeää varmistaa toimeksiantosuhteen jatkuvuus ja siitä saatavat tuotot alihinnoittelun kattamiseksi. Tämän seurauksena tilintarkastaja saattaa mukautua helpommin yritys johdon näkemyksiin. Lisäksi asiakas saattaa ostaa tilintarkastajalta toimeksiantosuhteen alussa konsultointi-

palveluja houkutelakseen tilintarkastajaa olemaan suorittamatta perusteellista tutkimusta, joka voisi paljastaa tuloksen manipuloinnin. Toimeksiantosuhteen alussa tilintarkastajalla saattaa olla myös vaikeuksia tunnistaa tuloksen manipulointiyritykset, koska tilintarkastaja ei vielä tunne syvällisesti asiakkaan liiketoimintaa tai laskentatoimen järjestelmiä. (Gul ym. 2007: 121.)

Aikaisempien tutkimusten löydösten perusteella voidaan esittää, että suuret konsultointipalkkiot yhdistettynä lyhyeen toimeksiantosuhteeseen johtavat todennäköisesti suurempaan tuloksen manipulointiin. Tilintarkastajan, jolla on pidempi toimeksiantosuhde ja jo vakiintunut suhde asiakkaan kanssa, oletetaan painottavan enemmän maineensa säilyttämistä kuin tuottoja, jolloin korkeat konsultointipalkkiot eivät vaikuta tilintarkastajaan yhtä paljon kuin lyhyessä toimeksiantosuhteessa. Lisäksi pitkässä toimeksiantosuhteessa tilintarkastaja ymmärtää paremmin asiakkaan laskentatoimen järjestelmiä, jolloin hän on paremmassa asemassa myös tuloksen manipuloinnin havaitsemisen suhteen. Siten maineen suojelemisen ja asiakkaan laskentatoimen järjestelmien paremman ymmärryksen yhdistelmästä seuraa, että pitkässä toimeksiantosuhteessa korkeiden konsultointipalkkioiden vaikutus tuloksen manipulointiin on epätodennäköinen. (Gul ym. 2007: 121–122.) Edellä esitetyn perusteella tässä tutkielmassa muodostetaan seuraava hypoteesi:

H1: Korkeat konsultointipalkkiot ovat yhteydessä suureen poikkeavien jaksotusten määrään yrityksissä, joissa tilintarkastajan toimeksiantosuhde on lyhyt.

Lisäksi aikaisemmissa tutkimuksissa on esitetty, että tilintarkastusasiakkaan koko saattaa vaikuttaa tilintarkastajan alttiuteen olla riippumaton. Esimerkiksi Larcker ja Richardson (2004: 655) esittävät, että konsultointipalkkiot saattavat olla erityisen vaarallisia tilintarkastajan riippumattomuudelle yrityksissä, jotka ovat pieniä ja joilla on vähän institutionaalista omistusta sekä matala book to market -ratio (markkinaperäinen kasvua ennakoiva tunnusluku). Samoin Reynolds ja Francis (2001: 397) havaitsivat Big 5 -tilintarkastusyhteisöjen tilintarkastajien raportoinnin olevan konservatiivisempaa suurille asiakkaille kuin pienille asiakkaille. Tutkimuksen tulokset viittaavat siihen, että motivaatio maineen suojelemiseen ja säilyttämiseen on tilintarkastajalle tärkeämpi kannustin tilintarkastajan käyttäytymiseen kuin taloudellinen riippuvuus vain silloin, kun tilintarkastusasiakkaan koko on suuri. Suuret yritykset eroavat pienistä yrityksistä myös siten, että ne ovat enemmän esillä julkisuudessa, minkä on todettu aiheuttavan paineita tilintarkastajan maineen säilyttämiselle (Barton 2005:

580). Lisäksi oikeudenkäynnin riskin on todettu olevan korkeampi suurissa yrityksissä, mikä toimii tilintarkastajalle lisäkannustimena riippumattomaan toimintaan (Lys ja Watts 1994: 65). Edellä esitettyyn perustuen tutkielman toisena hypoteesina esitetään seuraavaa:

H2: Korkeat konsultointipalkkiot ovat yhteydessä suureen poikkeavien jaksotusten määrään pienissä yrityksissä, joissa tilintarkastajan toimeksiantosuhte on lyhyt.

Tulee kuitenkin ottaa huomioon, että tilintarkastajan riippumattomuuden tason lisäksi konsultointipalkkioiden ja poikkeavien jaksotusten välistä yhteyteen voidaan katsoa pienemmissä yrityksissä vaikuttavan myös heikommalla laskentatoimen järjestelmät sekä näissä yrityksissä usein esiintyvä nopea kasvu. Laskentatoimen järjestelmien kehittyminen pienissä yrityksissä ei välttämättä pysy yrityksen kasvunopeuden tahdissa, tai varoja niiden kehittämiseen ei ole tarpeeksi. Yksistään tämänkin seurauksena laskentatoimen järjestelmien heikkoudet saattavat johtaa huonompilaatuiseen taloudelliseen informaation pienemmissä yrityksissä. Tästä seuraa erityinen haaste tilintarkastajalle toimeksiantosuhteen alussa, koska tilintarkastaja ei ymmärrä vielä täysin asiakkaan laskentatoimen järjestelmien heikkouksia. Tällaisessa tilanteessa asiakasyritys saattaa ostaa tilintarkastajalta konsultointipalveluja parantaakseen laskentatoimen järjestelmiään, mikä merkitsee korkeampia konsultointipalkkioita tilintarkastajalle. Heikoista laskentatoimen järjestelmistä saattaa siten olla seurauksena suurempi määrä poikkeavia jaksotuksia ja ylimääräisistä konsultointipalveluista johtuvat suuremmat konsultointipalkkiot. On siis mahdollista, että poikkeavien jaksotusten ja korkeampien konsultointipalkkioiden välinen positiivinen riippuvuus ei välttämättä viittaa tilintarkastajan riippumattomuuteen. (Gul ym. 2007: 137.)

4.2. Tutkimusaineiston hankinta ja kuvailu

Tutkimusaineisto koostuu julkisen kaupankäynnin kohteena olevista suomalaisista ja ruotsalaisista osakeyhtiöistä eli pörssiyrityksistä. Nämä yritykset on valittu tutkimuksen aineistoksi siitä syystä, että niihin kohdistuu tilintarkastajan pakollista rotaatiota sekä tilintarkastajalle maksettujen palkkioiden julkaisemista koskevat säännökset. Toinen syy pörssiyritysten valintaan on se, että yksityisistä yrityksistä on hyvin rajallisesti saatavilla tietoa koskien tilintarkastajan toimeksiantosuhteen pituutta ja tilintarkastajille maksettuja palkkioita. Lisäksi tarkastelun rajoittamisesta koskemaan vain pörssiyrityksiä, esimerkiksi yksityisten

osakeyhtiöiden mukaan ottamisen sijaan, seuraa se, että tutkimustulokset ovat vertailukelpoisempia kansainvälisten tilintarkastajan riippumattomuutta tarkastelleiden tutkimusten kanssa.

Tilintarkastajan toimeksiantosuhteen pituutta ja tilintarkastajalle maksettuja palkkioita koskeva aineisto on hankittu yritysten vuosikertomuksista ja Internet -kotisivuilta. Tilintarkastajan toimeksiantosuhteen pituuden luokittelun takia valittujen yritysten tilintarkastustiedot kerättiin vuosilta 2004–2007. Palkkioita koskevat tiedot ovat vuodelta 2007. Poikkeavien jaksotusten mittaamiseen tarvittavat tilinpäätöstiedot vuosilta 2006–2007 on hankittu Thomson Financial -tietokannasta. Ruotsalaisten pörssiyritysten Ruotsin kruunuina (SEK) ilmoittamat palkkiotiedot ja tilinpäätöstiedot on muunnettu euroiksi 31.12.2007 mukaisen keskipurssin (1 EUR = 9,4415 SEK) mukaisesti (Kauppalehti 2009).

Tutkimusaineistoksi valittiin aluksi kaikki suomalaiset ja ruotsalaiset julkiset kaupankäynnin kohteena olevat osakeyhtiöt. Julkisen kaupankäynnin kohteena oleminen tämän aineiston kohdalla tarkoittaa sitä, että valittujen yritysten arvopaperit on noteerattu Pohjoismaisessa Pörssissä (Nasdaq OMX Nordic). Aineistosta rajattiin pois rahoitus- ja vakuutusominaisuuden yritykset niiden muusta aineistosta poikkeavan tilinpäätösinformaation takia. Aineistosta poistettiin yritykset, joiden tilinpäätöstiedot, tilintarkastustiedot ja tilintarkastajan palkkiotiedot eivät olleet saatavilla koko tarkasteluajanjaksolta tai olivat muuten puutteelliset. Tilintarkastajille maksetuista palkkioista julkaistujen tietojen oletettiin koskevan tilintarkastuskertomuksen allekirjoittaneen tilintarkastajan tai tilintarkastajien tilintarkastusyhteisöä, jollei muuta ollut mainittu.

Aineistosta jouduttiin myös poistamaan regressioanalyysin yhteydessä 21 havaintoa, jotka poikkesivat poikkeavien jaksotusten osalta merkittävästi muusta aineistosta. Tutkimustulosten tulkinnassa tulee kuitenkin ottaa huomioon, että tarkasteltavien yritysten joukossa saattaa olla lisäksi sellaisia yrityksiä, joiden tietyt yrityskohtaiset tapahtumat voivat johtaa normaalia pienempään tai suurempaan poikkeavien jaksotusten määrään. Joukossa saattaa olla myös vasta perustettuja yrityksiä, joiden tuloksen järjestely saattaa olla normaalista poikkeavaa. Tutkielman lopullinen aineisto koostuu 76 suomalaisesta ja 91 ruotsalaisesta pörssiyrityksestä eri toimialoilta. Tutkimusaineiston havaintojen jakautumista eri toimialoille kuvataan taulukossa 2.

Taulukko 2. Tutkimusaineiston havaintojen jakautuminen eri toimialoille SIC-koodin perusteella.

Toimiala	N	prosenttia %
Alkutuotanto (0100–0999)	0	0
Rakentaminen (1000–9999, pl. 1300–1399)	8	4,8
Elintarvikkeet (2000–2111)	4	2,4
Tekstiilit ja painaminen/kustantaminen (2200–2799)	25	15,0
Kemikaalit (2800–2824, 2840–2999)	3	1,8
Lääketeollisuus (2830–2836)	4	2,4
Kaivosteollisuus (1300–1399, 2900–2999)	1	0,6
Kestokulutushyödykkeet (3000–3999, pl. 3570–3579)	57	34,1
Kuljetus (4000–4899)	11	6,6
Energian tuotanto ja jakelu (4900–4999)	2	1,2
Vähittäiskauppa (5000–5999)	18	10,8
Palvelut (7000–8999, pl. 7370–7379)	18	10,8
Tietokoneet (3570–3579, 3670–3679, 7370–7379)	15	9,0
Muut	1	0,6
Yhteensä	167	100

Aineiston havainnot luokitellaan tilintarkastajan toimeksiantosuhteen pituuden perusteella kahteen ryhmään. Ryhmät ovat: lyhyt toimeksiantosuhde 1–3 vuotta ja pitkä toimeksiantosuhde yli kolme vuotta. Jaottelu perustuu Geigerin ja Raghunandanin (2002) tutkimuksen tuloksiin, joiden mukaan tilintarkastaja alttiut yritysjohdon manipuloinnille ja siten tilintarkastajan riippumattomuuden uhka on suurimmillaan toimeksiantosuhteen kolmen ensimmäisen vuoden aikana. Samaa jaottelua on lisäksi käytetty tutkielman esikuvana toimivassa Gulin ym. (2007) tutkimuksessa. Tilintarkastajan toimeksiantosuhteen pituus tulkitaan tässä tutkielmassa pitkäksi, jos sama tilintarkastaja tai tilintarkastusyhteisö on pysynyt samana ajanjaksolla 2004–2007. Jos yrityksellä on useampi kuin yksi tilintarkastaja tai tilintarkastusyhteisö, määritellään yrityksen tilintarkastajaksi se tilintarkastaja tai tilintarkastusyhteisö, jonka tilintarkastuspalkkiot ovat suurimmat. Tutkielmassa ei tarkastella erikseen tapauksia, joissa tilintarkastusyhteisö on pysynyt samana, mutta päävastuullinen tilintarkastaja

on vaihtunut. Tällaisessa tapauksessa tilintarkastajan toimeksiantosuhteen on oletettu jatkuvan. Aineiston havaintojen jakautumista eri ryhmiin kuvataan taulukossa 3.

Taulukko 3. Tutkimusaineiston havaintojen jakautuminen toimeksiantosuhteen pituuden ryhmiin.

Toimeksiantosuhteen pituus	N	Prosenttia %
Lyhyt: 1–3 vuotta	36	21,6
Pitkä: ≥ 7 vuotta	131	78,4

Tilintarkastajan pitkän toimeksiantosuhteen rajana on joissakin tutkimuksissa pidetty myös seitsemää vuotta (esim. Carey ym. 2006) ja yhdeksää vuotta (esim. Johnson ym. 2002; Carcello ym. 2004). Seitsemää tai yhdeksää vuotta ei tässä tutkielmassa kuitenkaan käytetä pitkän toimeksiantosuhteen rajana aineistorajoitteiden takia, sillä useilta aineiston yrityksiltä puuttuvat täydelliset tilintarkastustiedot seitsemän tai yhdeksän vuoden ajanjaksolta.

Neljää yritystä lukuun ottamatta kaikki aineiston yritykset ovat Big 4 -tilintarkastusyhteisöjen tarkastamia. Big 4 -tilintarkastusyhteisöillä tarkoitetaan Suomen ja Ruotsin neljää suurinta, kansainvälistä tilintarkastusyhteisöä, jotka ovat PricewaterhouseCoopers, KPMG, Ernst & Young ja Deloitte. Big 4 -tilintarkastusyhteisöjen on aikaisemmissa tutkimuksissa todettu rajoittavan poikkeavien jaksotusten määrää tilinpäätöksissä (esim. Becker, DeFond, Jiambalvo & Subramanyam 1998). Tutkielman esikuvana toimivassa Gulin ym. (2007) tutkimuksessa tilintarkastusyhteisön kokoa on käytetty regressiomallin selittävänä kontrollimuuttujana. Big 4 -statuksen vaikutus kuitenkin poistuu, kun tutkimusaineistoon kuuluu lähes ainoastaan Big 4 -tilintarkastusyhteisöjen tarkastamia yrityksiä. Tästä syystä Big 4 -muuttuja on poistettu tässä tutkielmassa käytettävästä regressiomallista. Tällöin varsinaisen tutkittavan tekijän eli konsultointipalkkioiden ja toimeksiantosuhteen pituuden yhteisvaikutus tilintarkastajan riippumattomuuteen tulee paremmin esille.

4.3. Muunneltu Jonesin malli

Tuloksen manipuloinnin tasoa mittaamaan on tieteellisissä tutkimuksissa käytetty yleisesti poikkeavia jaksotuksia, joiden määrän selvittämiseen on kehitetty useita malleja. Yleisesti jaksotukset kuvastavat liiketapahtumia, jotka vaikuttavat tulevaisuuden kassavirtoihin. Hyvän kirjanpitotavan mukaisesti yritykset voivat käyttää harkintavaltaa näiden tapahtumien hyväksymisessä siten, että yrityksen raportoima tulos antaa todenmukaisemman kuvan yrityksen taloudellisesta tilasta. Jaksotukset tarjoavat samalla kuitenkin johdolle mahdollisuuden manipuloida yrityksen tulosta oman etunsa mukaiseksi. (Gregoriou 2006: 89.) Yleensä poikkeavia jaksotuksia mitattaessa määritellään ensin kokonaisjaksotukset nettotuloksen ja toimintojen kassavirtojen erotuksena, joista käytetyn mallin avulla eritellään normaalien ja poikkeavien jaksotusten osuudet. Poikkeaviksi jaksotuksiksi tulkitaan erät, joita ei voida määrittellä normaaliin liiketoimintaan kuuluviksi. Suuren määrän poikkeavia jaksotuksia oletetaan merkitsevän suurempaa tuloksen manipulointia, ja siten heikompaa taloudellisen raportoinnin laatua. (Healy & Wahlen 1999: 370.)

Varhaisissa tutkimuksissa poikkeavien jaksotusten mittarina käytettiin kokonaisjaksotusten muutosta (Healy 1985; DeAngelo 1986), kun taas tuoreimmissa tutkimuksissa on käytetty lineaarisia malleja kokonaisjaksotusten erittelemiseksi normaalien ja poikkeavien jaksotusten osuuksiin (Jones 1991; Dechow, Sloan & Sweeney 1995; Dechow & Dichev 2002). Dechow ym. (1995) vertailivat viittä eri poikkeavia jaksotuksia mittaavaa mallia: Healyn (1985), DeAngelon (1986), Jonesin (1991) alkuperäistä ja muunneltua mallia sekä Dechowin ja Sloanin (1991) toimialamallia. Mallien tehokkuutta testattiin tutkimalla, kuinka usein niiden mittausten avulla tuloksen manipulointi jäi havaitsematta. Vertailluista malleista Jonesin (1991) malli osoittautui tehokkaimmaksi malliksi poikkeavien jaksotusten mittaamisessa sekä niiden avulla suoritettujen tuloksen manipuloinnin havaitsemisessa.

Tässä tutkielmassa tilinpäätöksessä esiintyvien poikkeavien jaksotusten määrän mittaamiseen käytetään muunneltua Jonesin (1991) mallia, jota on käytetty lukuisissa aikaisemmissa tieteellisissä tutkimuksissa (esim. Bartov, Gul & Tsui 2001; Johnson ym. 2002; Chen, Lin & Zhou 2005; Chee, Thong & Ding 2008; Algharaballi & Albuloushi 2009). Aikaisemmista poikkeavien jaksotusten mittaamiseen käytetyistä malleista alkuperäinen Jonesin (1991) malli eroaa siten, että siinä ei oleteta normaalien jaksotusten määrän pysyvän muuttumattomana tilikaudesta toiseen, vaan yrityksen taloudellisissa olosuhteissa tapahtuneiden muu-

tosten vaikutus jaksotuksiin otetaan myös huomioon (Dechow ym. 1995: 198). Mallia on kuitenkin kritisoitu siitä, että se ei ota huomioon liikevaihtoon perustuvaa tuloksen manipuloimista, sillä liikevaihdon muutosten oletetaan viittaavan normaaleihin jaksotuksiin (Peasnell, Pope & Young 2000: 314). Tämän heikkouden eliminoimiseksi Dechow ym. (1995) esittivät muunnellun Jonesin (1991) mallin, joka eroaa alkuperäisestä mallista myyntisäämisten käsittelyn suhteen.

Poikkeavien jaksotusten estimointi tapahtuu muunnellussa Jonesin (1991) mallissa kahdessa vaiheessa. Mallissa lasketaan ensin kokonaisjaksotukset ei-likvidin käyttöpääoman muutoksena ennen tuloveroja vähennettynä poistoilla ja arvonalennuksilla seuraavan kaavan avulla:

$$(1) \quad TA_{it} = \Delta CA_{it} - \Delta C_{it} - \Delta CL_{it} - DAE_{it}$$

jossa:

TA_{it}	= Kokonaisjaksotukset yrityksellä i vuonna t
ΔCA_{it}	= Rahoitus- ja vaihto-omaisuuden muutos yrityksellä i vuonna t
ΔC_{it}	= Käteisvarojen ja pankkitalletusten muutos yrityksellä i vuonna t
ΔCL_{it}	= Lyhytaikaisen vieraan pääoman muutos yrityksellä i vuonna t
DAE_{it}	= Poistot ja arvonalentumiset yrityksellä i vuonna t
i	= $1, \dots, N$ yritysindeksi
t	= $1, \dots, T_i$ vuosi-indeksi estimointijaksolla yritykselle i

Tämän jälkeen normaalit ja poikkeavat jaksotukset estimoidaan regressiomallin avulla seuraavasti:

$$(2) \quad TA_{it}/A_{it-1} = \alpha_i(1/A_{it-1}) + \beta_{1i}(\Delta REV_{it} - \Delta REC_{it})/A_{it-1} + \beta_{2i}(PPE_{it}/A_{it-1}) + \varepsilon_{it}$$

jossa:

TA_{it}	= Kokonaisjaksotukset yrityksellä i vuonna t
A_{it-1}	= Taseen loppusumma yrityksellä i vuonna t
ΔREV_{it}	= Liikevaihdon muutos yrityksellä i vuonna t

ΔREC_{it}	= Myyntisaamisten muutos yrityksellä i vuonna t
PPE_{it}	= Käyttöomaisuus yrityksellä i vuonna t
ε_{it}	= Poikkeavat jaksotukset yrityksellä i vuonna t , jäännöstermi
i	= $1, \dots, N$ yritysindeksi
t	= $1, \dots, T_i$ vuosi-indeksi estimointijaksolla yritykselle i

α_i , β_{1i} ja β_{2i} ovat mallin parametreja.

Kokonaisjaksotuksista laskennallisesti erotettu poikkeavien jaksotusten osuus kuvaa tarkemmin yritysjohton panosta tuloksen muodostumiseen kuin, jos yksittäinen jaksotus jaettaisiin poikkeavaan ja normaaliin osaan, sillä yksittäistä jaksotustiliä on vaikea jakaa riittävän tarkasti. Muunnellussa Jonesin (1991) mallissa normaalit jaksotukset ovat funktio myyntisaamisten muutoksella vähennetystä liikevaihdon muutoksesta ja käyttöomaisuudesta. Poikkeaviksi jaksotuksiksi määritellään se osuus kokonaisjaksotuksista, joka ei selity normaalin liiketoiminnan avulla. Poikkeavien jaksotusten määrä saadaan kokonaisjaksotusten ja normaaliin jaksotusten erotuksena.

Yrityksen taloudellisessa toimintaympäristössä tapahtuneiden muutosten vaikutusta normaaleihin jaksotuksiin kuvaavat mallissa liikevaihdon muutos ja käyttöomaisuuden arvo. Käyttöomaisuutta ei mitata muutoksena, sillä poistot ja arvonalennukset sisältyvät kokonaisjaksotuksiin. (Chen ym. 2005: 92–93.) Myyntisaamisissa esiintyvien muutosten oletetaan olevan seurausta tuloksen manipuloinnista, mitä perustellaan sillä, että myyntisaamia eli luotollista myyntiä on perinteistä käteismyyntiä helpompaa manipuloida esimerkiksi jaksotusten avulla (Dechow ym. 1995: 199). Kaikki mallin muuttujat jaetaan edellisen tilikauden taseen loppusummalla heteroskedastisuuden välttämiseksi (Chen ym. 2005: 92–93).

Muunneltua Jonesin (1991) mallia on arvosteltu siitä, ettei se ota huomioon yrityksen perusteissa ja toiminnassa tapahtuneita oleellisia muutoksia (Ronen & Yaari 2007: 407). Mallin heikkoutena on pidetty myös sitä, että sen perusideana on kokonaisjaksotusten jakaminen normaaleihin ja poikkeaviin jaksotuksiin, jotka eivät kuitenkaan ole yksiselitteisesti havaittavissa olevia. (Aljifri 2007: 77, 91.) Bernardin ja Skinnerin (1996: 315–316) mukaan muunneltu Jonesin (1991) malli yliarvioi poikkeavien jaksotusten määrän määrittäen esimerkiksi useimmat liiketoiminnan muut tuotot ja tappiot poikkeaviksi eriksi, eikä ota huomioon kaikkia oleellisia jaksotuksiin vaikuttavia muuttujia. Tämän seurauksena normaalit jaksotukset saatetaan tulkita virheellisesti tuloksen manipuloimiseksi.

Poikkeavien jaksotusten mittaamiseen on yritetty kehittää edellä esitettyjä puutteita korjaavia malleja (esim. Peasnell, Pope & Young 2000; Dechow & Dichev 2002; Kothari, Leone & Wasley 2005), vaikka täydellistä, kaikki tuloksen manipulointitapaukset virheettömästi tunnistavaa, mallia ei tieteellisissä tutkimuksissa ole kyetty muodostamaan. Kehittyneempien mallien käyttöä tässä tutkimuksessa rajoittaa kuitenkin aineiston saatavuus. Esimerkiksi Dechow'n ja Dichevin (2002) mallin käyttö poikkeavien jaksotusten määrittämiseen vaatisi tilinpäätöstietoja tarkastelun kohteena olevan tilikauden lisäksi seuraavalta tilikaudelta eli tässä tutkielmassa vuoden 2008 lopussa päättyneeltä tilikaudelta, jonka tietoja ei ole vielä yleisesti tietokannasta saatavilla. Jos tässä tutkielmassa otettaisiin tarkastelun kohteeksi vuoden 2006 lopussa päättynyt tilikausi, olisi ongelmana taas palkkiotietojen ja tilintarkastustietojen saatavuus vuoden 2003 lopussa päättyneeltä tilikaudelta. Tässä tutkielmassa poikkeavien jaksotusten mittaamiseen käytetäänkin muunneltua Jonesin (1991) mallia, sillä heikkouksistaan huolimatta sen on havaittu mittaavan tehokkaasti poikkeavia jaksotuksia (esim. Dechow ym. 1995; Bartov ym. 2001; Krishnan 2003; Algharaballi & Albuloushi 2008).

4.4. Regressioanalyysi

Regressioanalyysi on yksi vanhimmista runsaasti käytössä olevista monimuuttujamenetelmistä. Sen avulla voidaan selvittää, miten ja mitkä selittävät muuttujat selittävät tietyn muuttujan havaittua vaihtelua. Regressioanalyysiin sisältyy kolme vaihetta: Ensimmäisessä vaiheessa valitaan mukaan tulevat muuttujat, joista yksi tai useampi on selitettävä (*Dependent Variable*) ja muut selittäviä (*Independent Variable*). Toisessa vaiheessa tehdään itse regressioanalyysi ja kolmannessa vaiheessa tehdään saadulle mallille niin sanotut diagnostiset tarkastelut eli tarkastetaan mallin perusoletukset ja rajoitukset. (Metsämuuronen 2005: 658–660.) Tässä tutkielmassa käytettävä menetelmä on lineaarinen usean muuttujan regressioanalyysi, sillä tutkielmassa on tarkoitus selittää usean muuttujan avulla yhtä tekijää, tilintarkastajan riippumattomuutta.

4.4.1. Regressiomalli ja sen muuttujat

Tässä tutkielmassa käytettävän regressiomallin selitettävä eli varsinainen tutkittava muuttuja on tilintarkastajan riippumattomuutta kuvaava poikkeavien jaksotusten määrä. Poik-

keavien jaksotusten määrän vaihtelua pyritään selittämään tietyillä selittäviksi muuttujilla. Aikaisempien aiheesta tehtyjen tutkimusten perusteella on selittäviksi muuttujiksi valittu muuttujia, joiden on havaittu vaikuttavan poikkeavien jaksotusten määrään (esim. Ashbaugh ym. 2003; Gul ym. 2007). Selittäviä muuttujia ovat tilintarkastajalle maksetut konsultointipalkkiot (LNAF), toimeksiantosuhteen pituus (TENDUM), konsultointipalkkioiden ja toimeksiantosuhteen pituuden yhteisvaikutusta kuvaava muuttuja (LNAF * TENDUM), edellisen tilikauden lyhytvaikutteiset jaksotukset (PRECURRACCL), oman pääoman markkina-arvo (LNMVE), kokonaisvarat vähennettynä kirjanpitoarvon suhteella kokonaisvaroihin (LEV), market-to-book -suhdeluku (MVBV), oikeudenkäyntiriski (LITIGATION) ja tilikauden tappio (DLOSS).

Regressiomalliin on valittu vain oleellisia muuttujia, joiden on aikaisemmissa tutkimuksissa havaittu vaikuttavan selitettävään muuttujaan, tulosten luotettavuuden ja vakauden varmistamiseksi. Regressiomallin avulla testataan molempia tutkielman hypoteeseja. Tarkastelussa päähuomio kiinnittyy tilintarkastajan toimeksiantosuhteen pituutta ja konsultointipalkkioiden suuruutta sekä näiden yhteisvaikutusta kuvaaviin muuttujiin, joilla pyritään selittämään poikkeavien jaksotusten määrän vaihtelua. Ensimmäisen hypoteesin testaamiseksi mallia sovelletaan koko havaintoaineistoon. Toisen hypoteesin testaamiseksi aineisto jaetaan ensin asiakasyrityksen keskimmäisen markkina-arvon perusteella kahteen osaan, jotta voidaan tutkia, eroaako toimeksiantosuhteen pituuden vaikutus konsultointipalkkioiden ja tilintarkastajan riippumattomuuden väliseen suhteeseen pienissä ja suurissa yrityksissä. Tutkielmassa käytettävä regressiomalli on seuraavanlainen:

$$(3) \text{ ABS_ACC} = \alpha + \beta_1 \text{LNAF} + \beta_2 \text{LNAF} * \text{TENDUM} + \beta_3 \text{TENDUM} + \beta_4 \text{PRECURACCL} + \beta_5 \text{LNMVE} + \beta_6 \text{LEV} + \beta_7 \text{MVBV} + \beta_8 \text{LITIGATION} + \beta_9 \text{DLOSS} + \varepsilon$$

jossa:

ABS_ACC = Poikkeavien jaksotusten määrän itseisarvo yrityksellä i
 LNAF = Konsultointipalkkioiden luonnollinen logaritmi yrityksellä i
 TENDUM = Dummy-muuttuja saa arvon 1, mikäli tilintarkastajan toimeksiantosuhte on lyhyt (1–3 vuotta), muuten muuttuja saa arvon 0

PRECURACCL	= edellisen tilikauden lyhytvaikutteiset jaksotukset (<i>current accruals</i>) eli nettotulos ennen satunnaisia eriä lisättynä poistoilla ja arvonalennuksilla vähennettynä liiketoiminnan kassavirtojen suhteena tilikauden alun taseen loppusummaan yrityksellä i
LNMVE	= oman pääoman markkina-arvon luonnollinen logaritmi yrityksellä i
LEV	= taseen loppusumma vähennettynä yrityksen kirja-arvon suhteena taseen loppusummaan yrityksellä i
MVBV	= market-to-book -suhdeluku eli oman pääoman markkina-arvo suhteessa kirja-arvoihin yrityksellä i
LITIGATION	= Dummy-muuttuja saa arvon 1, mikäli yritys toimii alalla korkean oikeudenkäyntiriskin omaavalla alalla, muuten muuttuja saa arvon 0 (Korkean oikeudenkäyntiriskin omaavia aloja ovat toimialat, joiden SIC-koodi on 2833–2836, 3570–3577, 3600–3674, 5200–5961 tai 7370–7374.)
DLOSS	= Dummy-muuttuja saa arvon 1, mikäli yritys on tehnyt tilikaudella tappiota, muuten muuttuja saa arvon 0

α_i , β_{1i} ja β_{2i} ovat mallin parametreja.

Selitettävän muuttujan arvo eli poikkeavien jaksotusten määrä estimoidaan muunnellun Jonesin (1991) mallin avulla. Kun poikkeavien jaksotusten määrä saa positiivisen arvon, ovat poikkeavat jaksotukset tulosta kasvattavia, ja kun poikkeavien jaksotusten määrä saa negatiivisen arvon, ovat poikkeavat jaksotukset tulosta pienentäviä. Tutkielman esikuvana toimivassa Gulin ym. (2007) tutkimuksessa keskitytään tulosta kasvattavien poikkeavien jaksotusten vaihteluun, sillä yritysjohton oletetaan todennäköisemmin manipuloivan tulosta ylöspäin kuin alaspäin. Tässä tutkielmassa käytetään kuitenkin selitettävänä muuttujana poikkeavien jaksotusten määrän itseisarvoa (ABS_ACC), sillä riippumattoman tilintarkastajan oletetaan puuttuvan sekä tulosta kasvattavien että pienentävien poikkeavien jaksotusten käyttöön tuloksen manipuloinnin välineenä (Chung & Kallapur 2003: 939). Tilintarkastajan riippumattomuus on negatiivisesti riippuvainen poikkeavien jaksotusten määrästä, jolloin tilintarkastajan riippumattomuus heikkenee poikkeavien jaksotusten määrän lisääntyessä ja vahvistuu niiden määrän vähentyessä.

Edellisen tilikauden lyhytvaikutteiset jaksotukset (PRECURACCL) ovat tässä tutkielmassa käytettävässä regressiomallissa selittävänä muuttujana, sillä niiden avulla kontrolloidaan

mallissa jaksotusten vaikutusten suunnan muutosta ajan kuluessa. Samaa lähestymistapaa ovat aikaisemmissa tutkimuksissa käyttäneet muun muassa Ashbaugh ym. (2003) ja Gul ym. (2007). Asiakasyrityksen markkina-arvoa kuvaavat selittävät muuttujat LNMVE ja MVBV ovat regressiomallissa mukana, koska asiakasyrityksen koon oletetaan vaikuttavan poikkeavien jaksotusten määrään aikaisempien tutkimusten tulosten perusteella (Ashbaugh ym. 2003; Gul ym. 2007). Suurten yritysten laskentajärjestelmät ovat yleensä kehittyneempiä kuin pienemmillä yrityksillä, mikä saattaa johtaa parempaan tuloksen laatuun ja siten pienempään poikkeavien jaksotusten määrään (Johnson ym. 2002: 647). Siten yrityksen koon ja poikkeavien jaksotusten välillä oletetaan olevan positiivinen korrelaatio. Yrityksen velkaantuneisuuden, jota mitataan mallissa velkaantumisasteella (LEV), oletetaan myös vaikuttavan poikkeavien jaksotusten määrään, sillä velkaantuneimmilla yrityksillä on kannustin manipuloida yrityksen tulosta ylöspäin välttääkseen esimerkiksi velkasopimusten ehtojen rikkomisen (Chung & Kallapur 2003: 937). Siten yrityksen velkaantuneisuuden asteen ja poikkeavien jaksotusten määrän välillä oletetaan olevan negatiivinen korrelaatio.

Oikeudenkäyntiriski (LITIGATION) on mallissa selittävänä muuttujana, sillä korkean oikeudenkäyntiriskin, joka yleensä on korkeampi suuremmissa yrityksissä, oletetaan vahvistavan tilintarkastajan riippumattomuutta ja siten pienentävän poikkeavien jaksotusten määrää (Gul ym. 2007: 137). Lisäksi käytettävä regressiomalli sisältää yrityksen tilikauden kannattavuutta kuvaavan selittävän dummy-muuttujan tilikauden tappio (DLOSS), sillä heikommin kannattavien yritysten tilinpäätöksissä on havaittu esiintyvän enemmän poikkeavia jaksotuksia (Carey & Simnett 2006: 664–665), koska yritykset pyrkivät niiden avulla saavuttamaan tavoitetuloksensa ja välttämään tappion esittämisen tilinpäätöksessä.

Tässä tutkielmassa tutkitaan, vaikuttaako tilintarkastajan toimeksiantosuhteen pituus tilintarkastajalle maksettujen konsultointipalkkioiden ja poikkeavien jaksotusten määrällä mitatun tilintarkastajan riippumattomuuden väliseen suhteeseen. Siten regressiomallissa tilintarkastajan toimeksiantosuhteen pituuden (TENDUM) sekä tilintarkastajalle maksettujen konsultointipalkkioiden (LNAF) yhteisvaikutusta kuvaava termi (LNAF * TENDUM) on se selittävä muuttuja, jonka vaikutukseen tilintarkastajan riippumattomuuteen kohdistuu tutkielman päähuomio. Mikäli toimeksiantosuhteen pituuden ja konsultointipalkkioiden yhteisvaikutusta kuvaavan muuttujan ja poikkeavien jaksotusten määrän välillä on positiivinen ja tilastollisesti merkitsevä yhteys, toimeksiantosuhteen pituus vaikuttaa tilintarkasta-

jalle maksettujen konsultointipalkkioiden ja tilintarkastajan riippumattomuuden väliseen suhteeseen tutkielman ensimmäisen hypoteesin ennustamalla tavalla.

Tutkielman toisena hypoteesina esitetään, että tilintarkastajan toimeksiantosuhteen pituuden vaikutus konsultointipalkkioiden ja tilintarkastajan riippumattomuuden väliseen suhteeseen on voimakkaampi pienissä yrityksissä kuin suurissa yrityksissä. Toisen hypoteesin testaamista varten tutkielman aineisto jaetaan kahteen ryhmään aineiston keskimmäisen markkina-arvon perusteella. Mikäli toimeksiantosuhteen pituuden ja konsultointipalkkioiden yhteisvaikutusta kuvaavan muuttujan ja poikkeavien jaksotusten määrän välillä havaitaan positiivinen ja tilastollisesti merkittävä yhteys pienten yritysten ryhmässä, mutta ei suurten yritysten ryhmässä, voidaan tutkielman toinen hypoteesi hyväksyä.

4.4.2. Perusoletusten tarkistaminen

Regressioanalyysiin käyttöön tutkimusmenetelmänä liittyy tiettyjä rajoituksia ja oletuksia, joita ovat selittävien muuttujien mielekkyys, muuttujien normalisuus, havaintojen kohtuullinen määrä suhteessa muuttujiin, muuttujien korrelaatiot sekä residuaalien normalisuus ja homoskedastisuus. Mikäli analyysiin valitaan epäoleellisia muuttujia, ovat tulokset enemmän tai vähemmän epävarmoja. (Metsämuuronen 2005: 584, 661–662.) Epäoleelliset muuttujat siis vääristävät tuloksia. Tässä tutkielmassa selittävien muuttujien mielekkyys on pyritty varmistamaan siten, että käytetyn regressiomallin muuttujien valinta on perusteltu aikaisempien tutkimusten tuloksilla, joiden perusteella muuttujien on havaittu vaikuttavan selitettävään muuttujaan eli poikkeavien jaksotusten määrään.

Regressioanalyysissä havaintojen määrän tulee olla kohtuullinen suhteessa malliin otettavien muuttujien lukumäärään nähden. Jos havaintoja on liian vähän, nousee mallin selitysaste teknisistä syistä liian korkeaksi. Havaintoaineistosta on poistettava selvästi muusta aineistosta poikkeavat havainnot (*outliers*), sillä niillä on taipumus vaikuttaa voimakkaasti korrelaatiokertoimen arvoon, ja ne haittaavat siten tulosten tulkintaa. (Metsämuuronen 2005: 660–661.) Metsämuuronen (2005: 584) mukaan regressioanalyysissä on suuri riski saada aikaan epäluotettavia tuloksia, mikäli havaintoyksiköitä on vähemmän kuin 5 jokaista analyysiin mukaan tulevaa muuttujaa kohden. Tässä tutkielmassa käytettävässä regressiomallissa selittäviä muuttujia on 9 ja aineistossa havaintoja yhteensä 167 eli yli 18 havaintoa muuttujaa kohden, mitä voidaan pitää kohtuullisena suhteena.

Perinteisen regressioanalyysin oletuksena on, että selittävät muuttujat korreloivat kohtuullisesti selitettävään muuttujaan, mutta eivät liian voimakkaasti toistensa kanssa (Metsämuuronen 2005: 662). Mahdollista multikollineaarisuutta eli mallin muuttujien välisiä liian korkeita korrelaatioita tutkitaan multippelikorrelaation neliöstä muodostetun toleranssin ja VIF-testin avulla. Lisäksi usean muuttujan regressioanalyysissä, niin kuin muissakin monimuuttuja-analyyseissä, on oletuksena, että mallin muuttujien taustalla on normaalisti jakautunut populaatio, jolloin myös muuttujat ovat normaalisti jakautuneita (Metsämuuronen 2005: 593). Mallin muuttujien normalisuutta testataan Kolmogorov-Smirnov -testin avulla. Regressiomallin käytön oletuksena on myös, että mallin residuaalit ovat normaalisti jakautuneita ja niiden hajonta on tasainen eli homoskedastinen. (Metsämuuronen 2005: 662.) Normalisuuden ja homoskedastisuuden ehtojen toteutumista tutkitaan tarkastelemalla residuaaleista tilastollisella ohjelmalla muodostettuja graafisia kuvaajia.

5. TUTKIMUSTULOKSET

Tässä luvussa esitellään tilastollisissa testeissä saadut tutkimustulokset sekä tehdään niiden perusteella johtopäätöksiä. Tutkielman hypoteeseja testataan luvussa 4.4.1. muodostetun regressiomallin avulla käyttäen testauksissa viiden prosentin merkitsevyytensä (p -arvo < 5), jolloin todennäköisyys oikean päätöksen tekemiseen on 95 prosenttia (Metsämuuronen 2005: 416). Tilastolliset testit suoritetaan SPSS for Windows -ohjelman avulla. Tarkoituksena on tutkia, vaikuttaako tilintarkastajan toimeksiantosuhteen pituus tilintarkastajille maksettujen konsultointipalkkioiden ja tilintarkastajan riippumattomuuden väliseen suhteeseen. Tilintarkastajan riippumattomuutta tarkastellaan asiakasyrityksen tilinpäätökseen sisältyvien poikkeavien jaksotusten määrän vaihtelujen avulla olettaen, että poikkeavien jaksotusten ja tilintarkastajan riippumattomuuden välillä on negatiivinen yhteys. Poikkeavien jaksotusten määrän kasvaessa tilintarkastajan riippumattomuuden oletetaan heikentyvän, kun taas poikkeavien jaksotusten määrän vähentyessä tilintarkastajan oletetaan olevan riippumattomampi. Lisäksi tutkitaan, onko tilintarkastajan toimeksiantosuhteen pituudella suurempi vaikutus konsultointipalkkioiden ja tilintarkastajan riippumattomuuden väliseen suhteeseen pienissä yrityksissä kuin suurissa yrityksissä.

Poikkeavien jaksotusten määrä mitataan tarkastelun kohteena olevien yritysten tilinpäätöstiiedoista muunnellulla Jonesin (1991) mallilla, jossa kokonaisjaksotusten ja saatujen regressiokertoimien avulla selvitetään tilinpäätökseen sisältyvät normaalit jaksotukset. Mallin jäännöstermi kuvaa poikkeavien jaksotusten määrää, joita tarkastellaan suhteessa tilintarkastajalle maksettuihin palkkioihin ja tilintarkastajan toimeksiantosuhteen pituuteen sekä asiakasyrityksen kokoon. Poikkeavien jaksotusten määrää tarkastellaan poikkeavien jaksotusten määrän itseisarvona, sillä sekä tulosta kasvattavien että vähentävien poikkeavien jaksotusten oletetaan viittaavaan tuloksen manipulointiin, jota riippumaton tilintarkastaja rajoittaisi. Jatkossa poikkeavien jaksotusten määrään viitattaessa tarkoitetaan nimenomaan poikkeavien jaksotusten määrien itseisarvoja.

5.1. Toimeksiantosuhteen pituuden ja konsultointipalkkioiden yhteisvaikutus

Tutkielman ensimmäinen hypoteesi koski tilintarkastajan toimeksiantosuhteen pituuden vaikutusta tilintarkastajalle maksettujen konsultointipalkkioiden ja tilintarkastajan riippu-

mattomuuden väliseen suhteeseen. Tilintarkastajan riippumattomuutta mitataan asiakasyrityksen tilinpäätökseen sisältyvien poikkeavien jaksotusten määrällä, joka estimoidaan muunnellun Jonesin (1991) mallin avulla. Ensimmäisenä hypoteesina esitetään aikaisempia tutkimussuuntauksia ja teoriaa yhdistellen, että korkeat konsultointipalkkiot johtavat suureen poikkeavien jaksotusten määrään silloin, kun tilintarkastajan toimeksiantosuhteen pituus on lyhyt.

Taulukko 4. Poikkeavien jaksotusten määrät toimeksiantosuhteen pituuden eri ryhmissä sekä koko havaintoaineistossa.

Poikkeavat jaksotukset	Määrä (milj. €)			Määrän itseisarvo (milj. €)		
	N	Keskiarvo	Mediaani	N	Keskiarvo	Mediaani
Toimeksiantosuhteen pituus						
Lyhyt: 1–3 vuotta	36	-0,013	-0,013	36	0,040	0,030
Pitkä: ≥ 3 vuotta	131	0,028	-0,034	131	0,093	0,042
Kaikki havainnot	167	-0,005	-0,005	167	0,051	0,051

Hypoteesi perustuu oletukseen, että tilintarkastaja on alttiimpi johdon painostukselle taloudellisen riippuvuuden seurauksena lyhyessä toimeksiantosuhteessa, koska tilintarkastajalle on tärkeää varmistaa toimeksiantosuhteessa tulevaisuudessa saatavat tuotot, eikä tilintarkastaja tunne vielä tarpeeksi asiakasta tai tämän laskentajärjestelmiä. Pitkässä toimeksiantosuhteessa tilintarkastajan halukkuuden suojella omaa mainettaan yhdistettynä parempaan ymmärrykseen asiakkaan laskentatoimen järjestelmistä oletetaan johtavan siihen, että pitkässä toimeksiantosuhteessa tilintarkastajalle maksetut konsultointipalkkiot eivät enää vaaranna tilintarkastajan riippumattomuutta.

Aikaisempien tutkimusten perusteella tilintarkastajan toimeksiantosuhteelle on määritelty lyhyt (1–3 vuotta) ja pitkä (yli 3 vuotta) pituus, jonka vaihtelun vaikutusta konsultointipalkkioiden ja poikkeavien jaksotusten väliseen suhteeseen tarkastellaan konsultointipalkkioiden ja toimeksiantosuhteen pituuden yhteisvaikutusta kuvaavan muuttujan avulla. Käytettävässä regressiomallissa on toimeksiantosuhteen pituuden ja konsultointipalkkioiden suuruuden sekä näiden yhteisvaikutuksen lisäksi selittävinä muuttujina myös tekijöitä, joiden on aikaisemmissa tutkimuksissa todettu vaikuttavan poikkeavien jaksotusten määrään. Ensimmäisen hypoteesin testauksessa käytettävä regressiomalli on seuraavanlainen:

$$(3) \text{ ABS_ACC} = \alpha + \beta_1 \text{LNAF} + \beta_2 \text{LNAF} * \text{TENDUM} + \beta_3 \text{TENDUM} + \beta_4 \text{PRECURACCL} + \beta_5 \text{LNMVE} + \beta_6 \text{LEV} + \beta_7 \text{MVBE} + \beta_8 \text{LITIGATION} + \beta_9 \text{DLOSS} + \varepsilon$$

Ennen ensimmäisen hypoteesin hyväksymistä tai hylkäämistä käytettävän regressiomallin muuttujien normaalijakautuneisuutta tarkastellaan Kolmogorov-Smirnov -testillä, jonka tulokset näkyvät taulukossa numero 5. Testin tulosten mukaan ainoastaan konsultointipalkkioita (LNAF), oman pääoman markkina-arvoa (LNMVE) ja velkaisuusastetta (LEV) kuvaavat muuttujat ovat normaalijakautuneita ($p\text{-arvo} > 0,05$). Muut mallin muuttujat eivät ole normaalijakautuneita, sillä niiden osalta testin p -arvot ovat pieniä ($p < 0,05$). Ei-normaalijakautuneille muuttujille PRECURACCL ja MVBV tehdään logaritmuunnos, jolla niiden jakaumaa saadaan korjattua normaalisemmaksi itse havaintoarvoja kuitenkin muuttamatta. Ei-normaalijakautuneelle, poikkeavien jaksotusten määrän itseisarvoa kuvaavalle muuttujalle ABS_ACC ei kuitenkaan tehdä logaritmuunnosta, sillä tällöin mallin selitysaste putoaa huomattavasti, eikä mallin voida enää katsoa soveltuvan aineiston havaintojen selittämiseen. Monimuuttujamenetelmät, kuten regressioanalyysi, ovat kuitenkin yleensä hyvin vakaita ja tuottavat luotettavia tuloksia, vaikka normaalijakautuneisuuden oletus ei täysin toteudukaan (Metsämuuronen 2005: 584).

Taulukko 5. Regressiomallin muuttujien normaalijakautuneisuuden testaus.

	ABS_ACC	LNAF	PRECURACCL	LNMVE	LEV	MVBV
Kolmogorov-Smirnov Z	3,150	1,135	4,739	0,623	1,135	3,732
Asymp. Sig. (2-tailed)	0,000	0,152	0,000	0,833	0,152	0,000

Regressioanalyysin tulokset esitetään liitteessä 1. Regressioanalyysin perusoletusten toteutumisen varmistamiseksi sekä mallin hyvyyden arvioimiseksi tarkastellaan käytetyn mallin sopivuutta aineistoon, sen selitysastetta, sen jäännöstermien normalisuutta ja homoskedastisuutta sekä sen muuttujien mahdollista multikollinearisuutta. Mallin muuttujien regressiokertoimien, eli β -kertoimien, ja niiden merkitsevyytensä avulla tutkitaan tutkielman hypoteeseja. Mallin sopivuutta selittämään poikkeavien jaksotusten muodostumista testataan ensin varianssianalyysillä ja siinä lasketulla Fisherin F-suhteella, jossa regressiomalli

katsotaan merkityksettömäksi, jos kaikki sen parametrit ovat nolliä (Metsämuuronen 2005: 670). Malli voidaan siis tulkita käyttökelpoiseksi, jos F-testin p-arvo on matala. F-suhteen p-arvo on käytetyssä regressiomallissa 0,001, joten mallin voidaan olettaa selittävän suuren osan poikkeavien jaksotusten vaihtelusta. Lisäksi käytetystä regressiomallista arvioidaan sen selitysaste multipelikorrelaatiokertoimen neliön (r^2) avulla. Mallin selitysaste on 15,9 prosenttia, mikä voidaan tulkita siten, että mallin avulla voidaan selittää 15,9 prosenttia poikkeavien jaksotusten vaihtelusta. Selitystetta voidaan pitää kohtuullisen hyvänä, sillä se on parempi kuin esikuvana toimivassa Gulin ym. (2007) tutkimuksessa, jossa mallin selitysaste jää 14 prosenttiin.

Taulukko 6. Regressiomallin muuttujien multikollinearisuuden testaus.

Muuttuja	Toleranssi	VIF
LNAF	0,374	2,671
TENDUM	0,938	1,066
LNAF * TENDUM	0,775	1,290
LNMVE	0,053	18,702
LEV	0,828	1,208
LITIGATION	0,884	1,131
DLOSS	0,670	1,492
LNPURACCL	0,610	1,640
LNMVBV	0,052	19,079

Regressiomallin residuaalien, eli jäännöstermien, normaalisuutta ja homoskedastisuutta tarkastellaan SPSS -ohjelmalla muodostettujen graafisten kuvaajien avulla (liite 2). Residuaalien normaalijakautuneisuutta kuvaavasta *normal probability plot* -käyrästä havaitaan, että jäännöstermit ovat suhteellisen normaalijakautuneita, sillä residuaalit kulkevat melko suoraan kulmasta kulmaan. Myös jäännöstermien jakautuneisuutta kuvaavasta histogrammista residuaalien voidaan havaita olevan suhteellisen normaalijakautuneita. Residuaalien jakauman homoskedastisuutta tarkastellaan puolestaan kuviolla (*scatterplot*), jossa kuvataan yhtä aikaa residuaalit ja ennustearvot sekä residuaalit ja kunkin yksittäisen muuttujan arvot. Kuviosta nähdään, että residuaalien jakauma on suhteellisen homoskedastinen, sillä residuaalit ovat asettuneet suhteellisen tasaisesti nollakohdan molemmin puolin. Lisäksi regressiomallin muuttujien mahdollista multikollinearisuutta tutkitaan multipelikorrelaation

neliöstä muodostetun toleranssin ja sille vastakkaisen VIF-kertoimen avulla. Jos muuttujien toleranssikertoimet ovat pieniä eli lähellä nollaa ja VIF-kertoimet korkeita, tulkitaan mallin muuttujat multikollineaarisiksi (Nummenmaa, Konttinen, Kuusinen & Leskinen 1997: 320). Toleranssi- ja VIF-kertoimet ovat taulukossa 6. Niiden perusteella voidaan todeta, että yrityksen markkina-arvoa kuvaavat muuttujat LNMVE ja LNMVBV korreloivat voimakkaasti toistensa kanssa, sillä ne kuvaavat samaa asiaa hieman eri tavalla. Molemmat muuttujat on kuitenkin sisällytetty malliin, sillä tutkielmassa on haluttu noudattaa mahdollisimman pitkälle Gulin ym. (2007) esikuvatutkimuksessa käytettyä mallia. Muiden mallin selittävien muuttujien välillä ei esiinny merkittävää multikollineaarisuutta.

Seuraavaksi perehdytään niihin tuloksiin, joiden perusteella ensimmäinen hypoteesi joko hyväksytään tai hylätään. Tämä tapahtuu tarkastelemalla selittävien muuttujien regressiokertoimia ja niiden merkitsevyytasoja. Taulukosta 7 ilmenevät selittävien muuttujien ennustetut vaikutukset sekä regressiokertoimet merkitsevyytasoineen. Regressiokertoimet ilmaisevat, kuinka tärkeä kukin selittävä muuttuja on selitettävän muuttujan vaihtelun selittäjänä (Metsämuuronen 2005: 682). Selittävien muuttujien summasta muodostuu siis mallin selitysaste, joka tässä tutkielmassa käytetyssä mallissa on 15,9 prosenttia. Merkitsevyytaso kertoo, kuinka suuri riski mallissa on siitä, että saatu riippuvuus johtuu sattumasta. Toisin sanoen se siis mittaa todennäköisyyttä tehdä virheellinen tai hypoteesin hylkäämisen suhteen. (Heikkilä 2005: 195.) Tässä tutkielmassa käytetään viiden prosentin merkitsevyytasoja, joka tarkoittaa viiden prosentin todennäköisyyttä sille, että hylkäämme nollahypoteesin virheellisin perustein.

Selittävien muuttujien vaikutusten suunnat poikkeavat ennustetusta toimeksiantosuhteen pituuden ja konsultointipalkkioiden yhteisvaikutusta (LNAF * TENDUM), oikeudenkäyntiriskiä (LITIGATION), edellisen tilikauden lyhytvaikutteisia jaksotuksia (LNPRECURACCL) ja yrityksen markkina-arvoa (LNMVBV) kuvaavien muuttujien suhteen. Velkaisuusaste (LEV) ei selitä lainkaan poikkeavien jaksotusten määrän vaihtelua tutkimusaineistossa. Tilastollisesti merkitseviä selittäviä muuttujia aineistossa ovat toimeksiantosuhteen pituuden ja konsultointipalkkioiden yhteisvaikutusta (LNAF * TENDUM) sekä tilikauden tappiota (DLOSS) kuvaavat muuttujat, sillä näiden muuttujien p-arvot ovat pienempiä kuin 0,05. Muut mallin selittävät muuttujat eivät ole tilastollisesti merkitseviä (p-arvot > 0,05).

Taulukko 7. Regressiomallin selittävien muuttujien kertoimet ja merkitsevyystasot.

Muuttuja	Ennustettu vaikutus	Kerroin	Merkitsevyys
LNAF	+	0,004	0,358
TENDUM	+	0,018	0,070
LNAF * TENDUM	+	-0,017	0,016
LNMVE	-	-0,010	0,316
LEV	+	0,000	0,143
LITIGATION	-	0,006	0,584
DLOSS	+	0,056	0,001
LNPURACCL	-	0,010	0,314
LNMVBV	-	0,011	0,123

Koska toimeksiantosuhteen pituuden ja konsultointipalkkioiden yhteisvaikutusta kuvaava muuttuja (LNAF * TENDUM) on tilastollisesti merkitsevä, voidaan konsultointipalkkioiden vaikutuksen poikkeavien jaksotusten määrän vaihteluun todeta olevan riippuvainen tilintarkastajan toimeksiantosuhteen pituudesta. Tulosten mukaan lyhyen toimeksiantosuhteen pituuden ja korkeiden konsultointipalkkioiden yhdistelmä vaikuttaa pienentävästi poikkeavien jaksotusten määrään. Tämän perusteella tutkielman ensimmäinen hypoteesi, jossa lyhyen toimeksiantosuhteen pituuden ja korkeiden konsultointipalkkioiden yhdistelmän ennustettiin kasvattavan poikkeavien jaksotusten määrää, ei saa tukea ja hypoteesi voidaan hylätä. Tilintarkastajan toimeksiantosuhteen pituudella tai konsultointipalkkioiden määrällä erikseen tarkasteltuna ei havaita olevan tilastollisesti merkitsevää vaikutusta poikkeavien jaksotusten määrän vaihteluun tutkimusaineiston yrityksissä.

5.2. Asiakasyrityksen koon vaikutus

Tutkielman toinen hypoteesi koski toimeksiantosuhteen pituuden vaikutuksen eroa tilintarkastajalle maksettujen konsultointipalkkioiden ja tilintarkastajan riippumattomuuden väliseen suhteeseen suurissa ja pienissä yrityksissä. Myös tutkielman toinen hypoteesi on muodostettu aikaisemman teorian ja tutkimuksen pohjalta. Hypoteesi perustuu oletukseen, että tilintarkastajan halu suojella omaa mainettaan on merkittävämpi kannustin tilintarkastajan käyttäytymiseen kuin taloudellinen riippuvuus vain silloin, kun tilintarkastusasiakkaan ko-

ko on suuri. Laajempi yhteiskunnallinen mielenkiinto suuria yrityksiä kohtaan sekä niiden toiminnassa vallitseva korkeampi oikeudenkäyntiriski asettavat tilintarkastajalle paineita riippumattomuuden säilyttämiseen. Lisäksi tilintarkastajien on havaittu suosivan konservatiivisempaa lähestymistapaa suurten yritysten tilintarkastustoimeksiantoja suorittaessaan.

Toisen hypoteesin testaamista varten aineisto jaetaan kahteen ryhmään aineiston yritysten keskimmäisen markkina-arvon perusteella, minkä jälkeen molempien ryhmien aineisto testataan samalla regressiomallilla, jota käytettiin ensimmäisen hypoteesin testaamiseen. Tämän jälkeen suurten ja pienten yritysten ryhmistä saatuja tuloksia voidaan vertailla. Mallin havaitaan selittävän suuremman osan pienten yritysten poikkeavien jaksotusten vaihtelusta kuin koko havaintoaineiston poikkeavien jaksotusten vaihtelusta, sillä mallin selitysaste on pienten yritysten ryhmässä 27,1 prosenttia, kun se koko havaintoaineistoa testattaessa on 15,9 prosenttia. Selitysasteen voidaan todeta olevan kohtuullisen hyvä ja korkeampi verrattuna Gulin ym. (2007) tutkimukseen, jossa selitysaste on 17 prosenttia. Mallin soveltuvuuden pienten yritysten aineistoon todetaan olevan hieman heikompi kuin soveltuvuuden koko havaintoaineistoon, mutta mallin voidaan kuitenkin katsoa soveltuvan kohtuullisen hyvin pienten yritysten poikkeavien jaksotusten vaihtelun selittämiseen ($p\text{-arvo}=0,04 < 0,05$).

Taulukko 8. Regressiomallin selittävien muuttujien kertoimet ja merkitsevyystasot pienissä yrityksissä.

Muuttuja	Ennustettu vaikutus	Kerroin	Merkitsevyys
LNAF	+	0,021	0,173
TENDUM	+	0,090	0,034
LNAF * TENDUM	+	0,080	0,017
LNMVE	-	0,089	0,005
LEV	+	0,000	0,892
LITIGATION	-	-0,019	0,634
DLOSS	+	-0,044	0,397
LNPURACCL	-	-0,104	0,001
LNMVBV	-	0,04	0,923

Selittävien muuttujien vaikutukset poikkeavien jaksotusten vaihteluun pienten yritysten ryhmässä ovat ennustetun kaltaiset konsultointipalkkioita (LNAF) ja toimeksiantosuhteen

pituutta (TENDUM) sekä näiden yhteisvaikutusta (LNAF * TENDUM) kuvaavien muuttujien sekä oikeudenkäyntiriskiä (LITIGATION) ja edellisen tilikauden lyhytvaikutteisia jaksotuksia (LNPRECURACCL) kuvaavien muuttujien tapauksessa. Oman pääoman markkina-arvoa (LNMVE), tilikauden tappiota (DLOSS) ja yrityksen markkina-arvoa (LNMVBV) kuvaavien muuttujien vaikutukset poikkeavien jaksotusten määrään ovat päinvastaisia ennustettuun vaikutukseen nähden. Yrityksen velkaantuneisuusasteella (LEV) ei havaita olevan minkäänlaista vaikutusta poikkeavien jaksotusten vaihteluihin pienissä yrityksissä. Tilastollisesti merkitseviä selittäviä muuttujia pienten yritysten ryhmässä ovat toimeksiantosuhteen pituuden ja konsultointipalkkioiden yhteisvaikutusta (LNAF * TENDUM), toimeksiantosuhteen pituutta (TENDUM), edellisen tilikauden lyhytvaikutteisia jaksotuksia (LNPRECURACCL) ja oman pääoman markkina-arvoa (LNMVE) kuvaavat muuttujat. Tilintarkastajalle maksetuilla konsultointipalkkioilla (LNAF) erikseen tarkasteltuna ei havaita olevan tilastollisesti merkitsevää vaikutusta poikkeavien jaksotusten määrän vaihteluihin pienissä yrityksissä.

Suurten yritysten ryhmässä regressiomallin selitysaste on vielä korkeampi (37,4 %) kuin pienten yritysten ryhmässä (21,7 %). Lisäksi selitysaste on korkeampi verrattuna Gulin ym. (2007) tutkimukseen, jossa mallin selitysaste jää 15 prosentin tasolle, joten mallin selitystasetta voidaan pitää suhteellisen korkeana. Mallin voidaan myös katsoa soveltuvan erinomaisesti suurten yritysten poikkeavien jaksotusten vaihtelun selittämiseen, sillä Fisherin F-testin tulos on tilastollisesti merkitsevä (p-arvo=0,000).

Suurten yritysten ryhmässä mallin selittävien muuttujien vaikutukset poikkeavien jaksotusten määrän vaihteluihin ovat ennustetun kaltaisia lukuun ottamatta edellisen tilikauden lyhytvaikutteisia jaksotuksia (LNPRECURACCL) ja yrityksen markkina-arvoa kuvaavia muuttujia (LNMVBV), joiden vaikutukset ovat päinvastaisia ennustettuihin vaikutuksiin nähden. Ennakoidusta poiketen yrityksen velkaantuneisuusasteella (LEV) ei havaita olevan minkäänlaista vaikutusta poikkeavien jaksotusten määrän vaihteluihin suurtenkaan yritysten ryhmässä. Suurten yritysten ryhmässä tilastollisesti merkitseviä poikkeavien jaksotusten vaihtelua selittäviä muuttujia ovat konsultointipalkkioiden ja toimeksiantosuhteen pituuden yhteisvaikutusta kuvaava muuttuja (LNAF * TENDUM) sekä tilikauden tappiota kuvaava muuttuja (DLOSS). Erikseen tarkasteltuna konsultointipalkkioiden (LNAF) eikä toimeksiantosuhteen pituuden (TENDUM) havaita vaikuttavan tilastollisesti merkitsevästi poikkeavien jaksotusten määrän vaihteluun suurten yritysten ryhmässä.

Taulukko 9. Regressiomallin selittävien muuttujien kertoimet ja merkitsevyydet suurissa yrityksissä.

Muuttuja	Ennustettu vaikutus	Kerroin	Merkitsevyys
LNAF	+	0,002	0,719
TENDUM	+	0,005	0,738
LNAF * TENDUM	-	-0,019	0,037
LNMVE	-	-0,024	0,174
LEV	+	0,000	0,790
LITIGATION	-	-0,026	0,147
DLOSS	+	0,207	0,000
LNPRECURACCL	-	0,025	0,148
LNMVBV	-	0,027	0,071

Tutkielman toisena hypoteesina esitettiin, että korkeat konsultointipalkkiot ovat yhteydessä suureen poikkeavien jaksotusten määrään pienissä yrityksissä, joissa tilintarkastajan toimeksiantosuhte on lyhyt. Saatujen tulosten perusteella tutkielman toinen hypoteesi voidaan hyväksyä, sillä konsultointipalkkioiden ja toimeksiantosuhteen pituuden yhteisvaikutusta poikkeavien jaksotusten määrään vaihteluun kuvaava muuttuja (LNAF * TENDUM) on pienten yritysten ryhmässä positiivinen ja tilastollisesti merkitsevä. Konsultointipalkkioiden ja toimeksiantosuhteen pituuden yhteisvaikutusta kuvaava muuttuja (LNAF * TENDUM) osoittautuu tilastollisesti merkitseväksi myös suurten yritysten ryhmässä, mutta sen vaikutus poikkeavien jaksotusten määrään on päinvastainen eli negatiivinen pienten yritysten ryhmään verrattuna. Tulosten mukaan korkeat konsultointipalkkiot kasvattavat poikkeavien jaksotusten määrää pienissä yrityksissä, joissa tilintarkastajan toimeksiantosuhte on lyhyt. Suurissa yrityksissä korkeiden konsultointipalkkioiden ja lyhyen toimeksiantosuhteen yhdistelmä vaikuttaa poikkeavien jaksotusten määrään pienentävästi.

6. JOHTOPÄÄTÖKSET

Tässä tutkielmassa tutkittiin, vaikuttaako tilintarkastajan toimeksiantosuhteen pituus tilintarkastajalle maksettujen konsultointipalkkioiden ja tilintarkastajan riippumattomuuden väliseen suhteeseen. Lisäksi tarkasteltiin, onko toimeksiantosuhteen pituuden vaikutus konsultointipalkkioiden ja tilintarkastajan riippumattomuuden väliseen suhteeseen erilainen suurissa ja pienissä yrityksissä. Riippumattomuuden mittarina tutkielmassa käytettiin asiakasyrityksen tilinpäätökseen sisältyvien poikkeavien jaksotusten määrää, joka estimoitiin muunnellun Jonesin (1991) mallin avulla. Tutkimustulosten mukaan konsultointipalkkioiden ja tilintarkastajan riippumattomuuden välinen yhteys on riippuvainen tilintarkastajan toimeksiantosuhteen pituudesta sekä pienissä että suurissa yrityksissä. Korkeiden konsultointipalkkioiden havaittiin heikentävän tilintarkastajan riippumattomuutta vain, kun tilintarkastajan toimeksiantosuhte on lyhyt ja asiakasyrityksen koko pieni. Koko havaintoaineiston ja suurten yritysten ryhmän tarkastelussa poikkeavien jaksotusten määrän ja konsultointipalkkioiden välillä havaittiin puolestaan tilastollisesti merkitsevä negatiivinen yhteys, kun tilintarkastajan toimeksiantosuhte on lyhyt.

Tutkimustulokset ovat siten vain osittain yhteneviä tutkielman esikuvana toimineen Gulin ym. (2007) tutkimuksen kanssa. Gulin ym. (2007) tutkimustulokset antoivat viitteitä siitä, että korkeat konsultointipalkkiot saattavat vaarantaa tilintarkastajan riippumattomuuden, kun tilintarkastajan toimeksiantosuhte on lyhyt, mutta ei silloin, kun toimeksiantosuhte on pitkä. Tarkemmassa analyysissä selvisi, että positiivinen riippuvuus suhteeseen konsultointipalkkioiden ja tuloksenjärjestelyn tason välillä on tilastollisesti merkitsevä pienissä yrityksissä, mutta ei suurissa yrityksissä. Tämän tutkielman tulokset poikkeavat ensimmäisen hypoteesin osalta Gulin ym. (2007) tutkimustuloksista, sillä korkeiden konsultointipalkkioiden ja lyhyen toimeksiantosuhteen yhdistelmän havaittiin tässä tutkielmassa pienentävän poikkeavien jaksotusten määrää, kun tarkastelun kohteena oli koko havaintoaineisto. Tulokset viittaavat siihen, että pitkään toimeksiantosuhteeseen verrattuna lyhyessä toimeksiantosuhteessa tilintarkastaja suhtautuu kriittisemmin asiakasyrityksen tuloksen manipulointiin, jonka tehokkaan havaitsemisen mahdollistavat asiakasyrityksessä suoritetut konsultointitoimeksiannot. Saadut tulokset tukevat näkemystä siitä, että pakollinen rotaatio vahvistaa tilintarkastajan riippumattomuutta ja objektiivisuutta sillä oletuksella, että tilintarkastaja pystyy paremmin vastustamaan asiakasyrityksen johdon painostusta, kun tilintarkastajan toimeksiantosuhteen pituus on rajoitettu (Brody & Moscovice 1998; Wolf ym. 1999).

Toisen hypoteesin osalta tutkielman tulokset tukevat Gulin ym. (2007) saamia tutkimustuloksia, sillä lyhyen toimeksiantosuhteen pituuden ja korkeiden konsultointipalkkioiden yhdistelmällä havaittiin olevan tilastollisesti merkitsevä heikentävä vaikutus tilintarkastajan riippumattomuuteen pienissä yrityksissä. Lisäksi lyhyen toimeksiantosuhteen havaittiin myös erikseen tarkasteltuna vaikuttavan tilastollisesti merkitsevästi heikentävästi tilintarkastajan riippumattomuuteen pienissä yrityksissä. Suurten yritysten ryhmässä tilintarkastajan lyhyen toimeksiantosuhteen ja korkeiden konsultointipalkkioiden yhdistelmän havaittiin sen sijaan pienentävän poikkeavien jaksotusten määrää asiakasyritysten tilinpäätöksissä. Tutkielman tulokset osoittavat, että asiakasyrityksen koolla on merkittävä rooli tilintarkastajalle maksettujen konsultointipalkkioiden, tilintarkastajan toimeksiantosuhteen pituuden ja tilintarkastajan riippumattomuuden välisessä yhteydessä.

Saadut tulokset viittaavat siihen, että korkeat konsultointipalkkiot saattavat johtaa tilintarkastajan riippumattomuuden vaarantumiseen pienissä yrityksissä, joissa tilintarkastajan toimeksiantosuhte on lyhyt. Tämän oletetaan olevan seurausta siitä, että lyhyissä toimeksiantosuhteissa tilintarkastajat ovat kiinnostuneempia toimeksiantosuhteesta saatavista tuotoista kuin maineensa suojelemisesta. Myös tilintarkastusmarkkinoilla yleinen alihinnoittelukäytäntö voi tehdä tilintarkastajasta asiakkaan tahtoon helpommin mukautuvamman toimeksiannon ensimmäisinä vuosina (Geiger & Raghunandan 2002). Lisäksi pienissä, usein omistajajohtoisissa yrityksissä, johdolla on yleensä merkittävämpi vaikutusvalta tulostenjärjestelyyn kuin suurissa yrityksissä, joissa on huomattavaa institutionaalista omistusta (Larcker & Richardson 2004). Pienissä yrityksissä tilintarkastajat eivät myöskään koe maineen menettämistä riippuvaisen käytöksen seurauksena yhtä suurena uhkana kuin suurten asiakasyritysten tapauksessa. Tulokset tukevat näkemystä siitä, että pienissä yrityksissä pitkä toimeksiantosuhte auttaa tilintarkastajaa tuottamaan korkealaatuisempaa tilintarkastusta, kun tilintarkastaja oppii tuntemaan syvällisesti asiakasyrityksen liiketoiminnan sekä siihen liittyvät prosessit ja järjestelmät (Petty & Cuganesan 1996).

Suurissa yrityksissä korkeiden konsultointipalkkioiden ja lyhyen toimeksiantosuhteen yhdistelmän havaittiin puolestaan olevan yhteydessä pienempään poikkeavien jaksotusten määrään yritysten tilinpäätöksissä. Tutkimustulokset viittaavat siihen, että lyhyessä toimeksiantosuhteessa suoritettujen konsultointitoimeksiannot saattavat suurissa yrityksissä auttaa tilintarkastajaa havaitsemaan tehokkaammin tuloksen manipulointirytykset riippumattomuutta kuitenkaan vaarantamatta. Tämä saattaa johtua siitä, että asiakasyrityksen ollessa

suuri tilintarkastajan motivaatio maineensa suojelemiseen on todennäköisesti suurempi kannustin tilintarkastajan käyttöön kuin tulevaisuuden konsultointitoimeksiantojen ja niistä saatavan tulovirran varmistaminen. Laskentajärjestelmät ja taloudellinen raportointi ovat myös yleensä kehittyneempiä suurissa yrityksissä. Lisäksi riippumattomuuden, ja sitä kautta maineen, vaarantamisella on kauaskantoisemmat seuraukset suurten kuin pienten asiakasyritysten tapauksessa, sillä suuret yritykset ovat usein laajemman yleisön mielenkiinnon kohteena (Barton 2005). Suurissa yrityksissä on myös yleisesti suurempi oikeudenkäyntiriski, mikä toimii tilintarkastajalle lisäkannustimena riippumattomaan toimintaan (Lys & Watts 1994).

Tämän tutkielman tuloksiin on saattanut vaikuttaa moni eri tekijä. Ensinnäkin tutkimuksessa käytetty aineisto oli huomattavasti pienempi kuin esikuvatutkimuksessa ja muissa kansainvälisissä tutkimuksissa. Tämä johtuu siitä, että tässä tutkielmassa tarkastelun kohteena olivat suomalaiset ja ruotsalaiset pörssiyritykset, joita maiden markkinoiden pienuudesta johtuen on huomattavan vähän verrattuna esimerkiksi Yhdysvalloissa toimivien pörssiyritysten määrään. Pörssiyritykset valittiin kuitenkin tutkimusaineistoksi, sillä tutkimustulosten haluttiin olevan vertailukelpoisia suhteessa kansainvälisiin aiheesta tehtyihin tutkimuksiin, joissa aineistona on yleisesti käytetty pörssiyrityksiä. Lisäksi tutkimusta motivoineet tilintarkastajan pakollinen rotaatio ja tilintarkastajille maksettujen palkkioiden julkistamisvaatimus koskevat vain pörssiyrityksiä, mikä tukee myös aineiston valintaa.

Pienen aineiston erityispiirre on se, että jo muutama poikkeava havainto siinä voi muuttaa esimerkiksi havaittuja merkitsevyytasvoja. Tästä syystä muusta aineistosta selkeästi poikkeavat havainnot pyrittiin karsimaan aineistosta. On myös syytä huomata, että tutkimusaineiston havaintojen jakautuminen oli hyvin epätasaista tilintarkastajan toimeksiantosuhteen pituuden suhteen, mikä on saattanut vaikuttaa saatuihin tuloksiin. Yli 80 prosentilla aineiston yrityksistä oli pitkä toimeksiantosuhte tilintarkastajansa kanssa, mikä viittaa siihen, että suomalaisilla ja ruotsalaisilla pörssiyrityksillä tilintarkastajan pitkä, yli kolme vuotta kestäneet toimeksiantosuhteet ovat yleisiä.

Käytetyt tutkimusmenetelmät ja niiden sopivuus aineistolle ovat myös saattaneet vaikuttaa tutkimustuloksiin. Regressioanalyysin käytön edellytyksenä on mallin muuttujien normaali-jakautuneisuus. Tämän tutkielman aineiston muuttujista kolme muuttujaa eivät täyttäneet tätä vaatimusta. Kahdelle ei-normaalijakautuneelle muuttujalle tehtiin logaritmuunnos,

jolloin niiden jakaumia saatiin korjattua normaalisemmiksi. Yrityksen tilinpäätökseen sisältyvien poikkeavien jaksotusten itseisarvoa kuvaavalle muuttujalle, joka ei ollut normaalijakautunut, ei kuitenkaan haluttu tehdä logaritmimuunnosta, sillä tällöin käytetyn regressiomallin selitysaste olisi pudonnut huomattavasti, eikä mallin olisi voitu katsoa enää soveltuvan aineistolle. Monimuuttujamenetelmät, regressioanalyysi mukaan lukien, ovat yleensä varsin vakaita ja tuottavat luotettavia tuloksia, vaikka aineistoa koskevat oletukset eivät täysin toteudukaan (Metsämuuronen 2005: 584).

Regressioanalyysin avulla tutkittiin yhdeksän eri selittävän tekijän vaikutusta asiakasyrityksen tilinpäätökseen sisältyvien poikkeavien jaksotusten määrään. Regressiomalli sopi aineistolle ja sen selitysaste oli hyvä verrattuna esikuvatutkimukseen ja muihin aikaisemmissa tutkimuksissa käytettyihin vastaavanlaisiin malleihin. Koko havaintoaineistoa testattaessa tilastollisesti merkitseviksi tekijöiksi havaittiin toimeksiantosuhteen pituuden ja konsultointipalkkioiden yhteisvaikutusta kuvaava muuttuja sekä tilikauden tappio. Kun havaintoaineisto jaettiin yrityksen markkina-arvon perusteella kahteen erikseen tarkasteltavaan ryhmään, pienten yritysten ryhmässä tilastollisesti merkitseviä selittäviä tekijöitä olivat toimeksiantosuhteen pituuden ja konsultointipalkkioiden yhteisvaikutusta kuvaava muuttuja, toimeksiantosuhteen pituus erikseen tarkasteltuna, edellisen tilikauden lyhytvaikutteiset jaksotukset ja oman pääoman markkina-arvo, ja suurten yritysten ryhmässä toimeksiantosuhteen pituuden ja konsultointipalkkioiden yhteisvaikutusta kuvaava muuttuja sekä tilikauden tappio.

Tilintarkastajan riippumattomuuden mittarina tutkielmassa käytettiin tilinpäätökseen sisältyvien poikkeavien jaksotusten määrää, joka estimoitiin muunnellun Jonesin (1991) mallin avulla. Kehittyneimmillä, esimerkiksi yrityksen taloudellisen suorituskyvyn huomioivilla, poikkeavien jaksotusten mittaamiseen tarkoitetuilla malleilla tulokset olisivat voineet olla erilaisia, mutta saatavissa oleva aineisto aiheutti rajoituksia mallin valinnalle. Muunneltu Jonesin (1991) malli on kuitenkin havaittu tehokkaaksi malliksi poikkeavien jaksotusten mittaamisessa, vaikka sitä on myös kritisoitu muun muassa siitä, että se ei mittaa tehokkaasti poikkeavien jaksotusten pieniä määriä (Dechow ym. 1995). Tässä tutkielmassa tarkastelun kohteena olivat poikkeavien jaksotusten absoluuttiset määrät yritysten tilinpäätöksissä. Tulosta kasvattavien ja tulosta pienentävien erien tarkastelu erikseen olisi saattanut antaa informatiivisempia tuloksia, sillä tulosta kasvattavien poikkeavien jaksotusten olete-

taan yleisesti kuvaavan tuloksen manipulointitasoa tarkemmin kuin tulosta pienentävien erien (Gul ym. 2007).

On myös syytä huomata, että tässä tutkielmassa tilintarkastajan riippumattomuuden arvioinnin tarkastelu keskittyi lähinnä taloudellisen riippuvuuden vaikutukseen tilintarkastajan riippumattomuuteen, eikä siinä otettu huomioon muita riippumattomuuteen vaikuttavia tekijöitä, kuten esimerkiksi tilintarkastajan henkilökohtaisia suhteita. Lisäksi tutkimustulokset perustuvat vain yhden vuoden aineistoon Suomessa ja Ruotsissa toimivista pörssiyrityksistä, joten ne eivät välttämättä ole yleistettävissä muihin vuosiin tai muihin maihin, joissa vallitsevat erilainen kulttuuri ja erilaiset säädökset.

Merkittävin tutkimustulosten tulkintaa kyseenalaistava tekijä lienee kuitenkin se, että tutkielmassa saadut tulokset eivät välttämättä ole seurausta tilintarkastajan riippumattomuudesta tai sen puutteesta. Pienissä yrityksissä havaittu konsultointipalkkioiden ja poikkeavien jaksotusten välinen riippuvuusuhde tilintarkastajan lyhyessä toimeksiantosuhteessa saattaa johtua myös siitä, että pienissä yrityksissä laskentajärjestelmät ovat usein heikkommat ja liiketoiminnan kasvu nopeampaa kuin suurissa yrityksissä. Pienten yritysten laskentajärjestelmät eivät välttämättä kehity samassa tahdissa yrityksen kasvun kanssa tai niiden kehitys saattaa olla hidasta, koska yrityksillä ei ole tarpeeksi resursseja tai varoja niiden kehittämiseen.

Tämän seurauksena pienten yritysten laskentajärjestelmien heikkoudet saattavat johtaa heikompaan taloudellisen raportoinnin laatuun. Tällainen tilanne saattaa olla erityisen haasteellinen tilintarkastajille toimeksiantosuhteen alussa, sillä tällöin he eivät todennäköisesti vielä täysin tiedosta asiakasyrityksen laskentajärjestelmän heikkouksia. Lisäksi asiakasyritys saattaa ostaa tilintarkastajaltaan enemmän konsultointipalveluja parantaakseen laskentajärjestelmäänsä, mikä saattaa merkitä korkeampia konsultointipalkkioita tilintarkastajalle. Siten poikkeavien jaksotusten ja korkeiden konsultointipalkkioiden välillä havaittu positiivinen riippuvuus ei välttämättä johdu tilintarkastajan riippumattomuuden puutteesta, vaan asiakasyrityksen heikosta laskentajärjestelmästä ja sen kehittämisestä.

Tutkielman tulokset lisäävät tietoutta tilintarkastajan tosiasialliseen riippumattomuuteen vaikuttavista tekijöistä sekä niiden keskinäisistä suhteista suomalaisessa ja ruotsalaisessa liiketoimintaympäristössä. Saadut tulokset viittaavat siihen, että lyhyen toimeksiantosuh-

teen ja korkeiden konsultointipalkkioiden yhdistelmä saattaa johtaa tilintarkastajan riippumattomuuden vaarantumiseen pienissä yrityksissä, mutta ei suurissa yrityksissä. Tulosten perusteella tilintarkastajan pakollisen rotaation käytäntöä ei siten olisi suositeltavaa ulottaa pörssiyrityksien lisäksi pieniin, yksityisiin yrityksiin. Lisäksi voitaisiin selvittää, voiko pakollisen rotaation käytäntöä rajoittaa koskemaan vain tietyn markkina-arvon ylittäviä yrityksiä. Tällöin voitaisiin mahdollisesti vähentää tapauksia, joissa tilintarkastajan riippumattomuus vaarantuu tilintarkastajan tarjoamien huomattavien konsultointipalvelujen seurauksena. Sijoittajalle tutkimuksen tulokset voisivat toimia työkaluna siten, että lyhyen toimeksiantosuhteen ja korkeiden konsultointipalvelujen yhdistelmä suhteellisen pienessä yrityksessä olisi sijoittajalle varoittava signaali, jonka perusteella hän tietäisi kiinnittää erityistä huomiota tilinpäätöstietojen luotettavuuden arviointiin.

Mahdollisessa jatkotutkimuksessa voitaisiin selvittää, onko asiakasyrityksen hallinnointijärjestelmän taso asiakasyrityksen koon sijaan parempi tekijä selittämään, miten konsultointipalkkiot ja toimeksiantosuhteen pituus vaikuttavat tilintarkastajan riippumattomuuteen eri yrityksissä. Lisätietoa toimeksiantosuhteen pituuden vaikutuksesta konsultointipalkkioiden ja tilintarkastajan riippumattomuuden väliseen suhteeseen voisi myös tarjota päävastuullisen tilintarkastajan ja koko tilintarkastusyhteisön toimeksiantosuhteiden pituuksien tarkastelu erillään. Lisäksi tulevaisuudessa mahdollisesti tehtävässä tutkimuksessa konsultointipalvelujen laatu voitaisiin ottaa tarkemman tarkastelun kohteeksi, jolloin voitaisiin selvittää, onko tarjottujen konsultointipalvelujen tyypillä vaikutusta konsultointipalvelujen ja tilintarkastajan riippumattomuuden väliseen suhteeseen.

LÄHDELUETTELO

- Algharaballi, Eiman & Saad Albuloushi (2008). Evaluating the specification and power of discretionary accruals models in Kuwait. *Journal of Derivatives & Hedge Funds* 14:3–4, 251–264.
- Aljifri, Khaled (2007). Measurement and Motivations of Earnings Management: A Critical Perspective. *Journal of Accounting – Business & Management* 14:1, 75–95.
- Antle, Rick (1984). Auditor independence. *Journal of Accounting Research* 22:1, 1–20.
- Antle, Rick, Elizabeth Gordon, Ganapathi Narayanamoorthy & Ling Zhou (2006). The joint determination of audit fees, non-audit fees and abnormal accruals. *Review of Quantitative Finance & Accounting* 27:3, 235–266.
- Arruñada, Benito (1999). The Provision of Non-Audit Services by Auditors: Let the Market Evolve and Decide. *International Review of Law and Economics* 19:4, 513–531.
- Ashbaugh, Hollis, Ryan LaFond & Brian W. Mayhew (2003). Do Nonaudit Services Compromise Auditor Independence? Further Evidence. *The Accounting Review* 78:3, 611–639.
- Barton, Jan (2005). Who cares about Auditor Reputation? *Contemporary Accounting Research* 22:3, 549–586.
- Bartov, Eli, Ferdinand A. Gul & Judy S.L. Tsui (2001). Discretionary-accruals models and audit-qualifications. *Journal of Accounting and Economics* 30:3, 421–452.
- Beattie, Vivien, Richard Brandt & Stella Fearnley (1997). Perceptions of Auditor Independence: U.K. Evidence. *Journal of International Accounting, Auditing & Taxation* 8:1, 67–107.

- Becker, Connie L., Mark L. DeFond, James Jiambalvo & K.R. Subramanyam (1998). The Effect of Audit Quality on Earnings Management. *Contemporary Accounting Research* 15:1, 1–24.
- Bernard, Victor L. & Douglas J. Skinner (1996). What motivates managers' choice of discretionary accruals? *Journal of Accounting and Economics* 22:1–3, 313–325.
- Brody, Richard G. & Stephen A. Moscovice (1998). Mandatory Auditor Rotation. *National Public Accountant* 43:3, 32–35.
- Bloomfield, Deborah & Joshua Shackman (2008). Non-audit service fees, auditor characteristics and earnings restatements. *Managerial Auditing Journal* 23:2, 125–141.
- Cahan, Steven, David Emanuel, David Hay & Norman Wong (2008). Non-audit fees, long-term auditor–client relationships and earnings management. *Accounting & Finance* 48:2, 181–207.
- Carcello, Joseph V. & Albert L. Nagy (2004). Audit Firm Tenure and Fraudulent Financial Reporting. *Auditing: A Journal of Practice & Theory* 23:2, 55–69.
- Carey, Peter & Roger Simnett (2006). Audit Partner Tenure and Audit Quality. *The Accounting Review* 81:3, 653–676.
- Chee, Lim, Tiong Thong & David Ding (2008). Firm diversification and earnings management: evidence from seasoned equity offerings. *Review of Quantitative Finance & Accounting* 30:1, 69–92.
- Chen, Chih-Ying, Chan-Jane Lin & Yu-Chen Lin (2008). Audit-Partner Tenure, Audit Firm Tenure, and Discretionary Accruals: Does Long Auditor Tenure Impair Earnings Quality? *Contemporary Accounting Research* 25:2, 415–445.
- Chen, Ken Y., Kuen-Lin Lin & Jian Zhou (2005). Audit quality and earnings management for Taiwan IPO firms. *Managerial Auditing Journal* 20:1, 86–104.

- Chi, Wuchun & Huichi Huang (2005). Discretionary Accruals, Audit-Firm Tenure and Audit-Partner Tenure: Empirical Evidence from Taiwan. *Journal of Contemporary Accounting and Economics* 1:1, 65–92.
- Chung, Hyeesoo & Sanjay Kallapur (2003). Client Importance, Nonaudit Services and Abnormal Accruals. *The Accounting Review* 78:4, 931–955.
- Citron, David B. & Richard J. Taffler (1992). The Audit Report under Going Concern Uncertainties: An Empirical Analysis. *Accounting and Business Research* 22:88, 337–345.
- DeAngelo, Linda E. (1981a). Auditor independence, “low balling”, and disclosure regulation. *Journal of Accounting and Economics* 3:2, 113–127.
- DeAngelo, Linda E. (1981b). Auditor Size and Audit Quality. *Journal of Accounting and Economics* 3:3, 183–199.
- DeAngelo, Linda E. (1986). Accounting Numbers as Market Valuation Substitutes: A Study of Management Buyouts of Public Stockholders. *The Accounting Review* 61:3, 400–420.
- Dechow, Patricia M. & Ilia D. Dichev (2002). The Quality of Accruals and Earnings: The Role of Accrual Estimation Errors. *The Accounting Review* 77:4, 35–59.
- Dechow, Patricia, Richard G. Sloan & Amy P. Sweeney (1995). Detecting Earnings Management. *The Accounting Review* 70:2, 193–225.
- Dechow, Patricia, Richard G. Sloan & Amy P. Sweeney (1996). Causes and Consequences of Earnings Manipulation: An Analysis of Firms Subject to Enforcement Actions by the SEC. *Contemporary Accounting Research* 13:1, 1–36.
- DeFond, Mark L., K. Raghunandan & K. R. Subramanyam (2002). Do Non-Audit Service Fees Impair Auditor Independence? Evidence from Going Concern Audit Opinions. *Journal of Accounting Research* 40:4, 1247–1274.

- Dopuch, Nicholas, Ronald R. King & Rachel Schwartz (2001). An Experimental Investigation of Retention and Rotation Requirements. *Journal of Accounting Research* 39:1, 93–117.
- Dunn, John (1996). *Auditing: theory and practice*. 2. painos. London: Prentice Hall.
- Firth, Michael (1997). The Provision of Nonaudit Services by Accounting Firms to their Audit Clients. *Contemporary Accounting Research* 14:2, 1–21.
- Flint, David (1988). *Philosophy and principles of auditing*. London: Macmillan Education Ltd.
- Fargher, Neil, Ho-Young Lee & Vivek Mande (2008). The effect of audit partner tenure on client managers' accounting discretion. *Managerial Auditing Journal* 23:2, 161–186.
- Francis, Jere R., Edward L. Mayhew & H. Charles Sparks (1999). The Role of Big 6 Auditors in the Credible Reporting of Accruals. *Auditing: A Journal of Practice & Theory* 18:2, 17–34.
- Francis, Jere R. (2006). Are Auditors Compromised by Nonaudit Services? Assessing the Evidence. *Contemporary Accounting Research* 23:3, 747–760.
- Frankel, Richard M., Marilyn F. Johnson & Karen K. Nelson (2002). The Relation Between Auditors' Fees for Nonaudit Services and Earnings Management. *The Accounting Review* 77 (Supplement), 71–105.
- Gates, Sandra K., D. Jordan Lowe & Philip M.J. Reckers (2007). Restoring public confidence in capital markets through auditor rotation. *Managerial Auditing Journal* 22:1, 5–17.
- Geiger, Marshall A. & Raghunandan K. (2002). Auditor Tenure and Audit Reporting Failures. *Auditing: A Journal of Practice & Theory* 21:1, 67–78.

- Goldman, Arieh & Benzion Barlev (1974). The Auditor-Firm Conflict of Interests: Its Implications for Independence. *The Accounting Review* 49:4, 707–718.
- Gregoriou, Greg N. (2006). *Initial Public Offerings: An International Perspective*. [online] Butterworth-Heinemann [siteerattu 28.2.2009]. Saatavana World Wide Webistä: <URL:http://books.google.fi/books?id=c_0XpImakTIC&dq=Initial+Public+Offerings:+An+International+Perspective.+google&printsec=frontcover&source=bl&ots=D3J4fbhrWx&sig=uAkStr5ifCKkF42aBwsVnDr6iOM&hl=fi&ei=BZjDScCtG9Wa_gbt8tSXCw&sa=X&oi=book_result&resnum=2&ct=result#PPR17,M1>
- Gul, Ferdinand A., Bikki L. Jaggi & Gopal V. Krishnan (2007). Auditor Independence: Evidence on the Joint Effects of Auditor Tenure and Nonaudit Fees. *Auditing: A Journal of Practice & Theory* 26:2, 117–142.
- Healy, Paul M. & James M. Wahlen (1999). A Review of the Earnings Management Literature and its Implications for Standard Setting. *Accounting Horizons* 13:4, 365–383.
- Heikkilä, Tarja (2005). *Tilastollinen tutkimus*. 5.–6. painos. Helsinki: Edita Prima Oy.
- IFAC (2008). *Handbook of international auditing, assurance, and ethics pronouncements, 2008 edition* [online]. International Federation of Accountants [siteerattu 22.1.2009]. Saatavana World Wide Webistä: <URL:<http://www.ifac.org>>
- Jackson, Andrew B., Michael Moldrich & Peter Roebuck (2008). Mandatory audit firm rotation and audit quality. *Managerial Auditing Journal* 23:5, 420–437.
- Jenkins, David S. & Uma Velury (2008). Does auditor tenure influence the reporting of conservative earnings? *Journal of Accounting and Public Policy* 27:2, 115–132.
- Jiraporn, Pornsit, Gary A. Miller, Soon Suk Yoon & Young Kim (2008). Is earnings management opportunistic or beneficial? An agency theory perspective. *International Review of Financial Analysis* 17:3, 622–634.

- Johnson, Van E., Inder K. Khurana & Kenneth J. Reynolds (2002). Audit-Firm Tenure and the Quality of Financial Reports. *Contemporary Accounting Research* 19:4, 637–660.
- Jones, Jennifer J. (1991). Earnings Management During Import Relief Investigations. *Journal of Accounting Research* 29:2, 193–228.
- Kauppalehti (2009). *Korot ja valuutat* [online]. Valuuttakurssit ja -laskin [siteerattu 21.3.2009]. Saatavana World Wide Webistä:
<URL:<http://www.kauppalehti.fi/5/i/porssi/valuutat/index.jsp?selected=laskin>>
- Kinney, Jr. William R., Zoe-Wonna Palmrose & Susan Scholz (2004). Auditor Independence, Non-Audit Services, and Restatements: Was the U.S. Government Right? *Journal of Accounting Research* 42:3, 561–588.
- Knechel, Robert W. & Ann Vanstraelen (2007). The Relationship between Auditor Tenure and Audit Quality Implied by Going Concern Opinions. *Auditing: A Journal of Practice & Theory* 26:1, 113–131.
- Kothari, S.P., Andrew J. Leone & Charles E. Wasley (2005). Performance Matched Discretionary Accrual Measures. *Journal of Accounting and Economics* 39:1, 163–197.
- Krishnan, Gopal V. (2003). Does Big 6 Auditor Industry Expertise Constrain Earnings Management? *Accounting Horizons* 17(Supplement): 1–16.
- Kuenzel, Sven & Ewa Krolikowska (2008). Psychological bonds and their impact on behavioral loyalty in auditor-client relationships. *Managerial Auditing Journal* 23:4, 328–344.
- Kärkkäinen, Hanna (1998). *Tilintarkastajien uskottavuus sidosryhmien näkökulmasta*. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Larcker, David F. & Scott A. Richardson (2004). Fees Paid to Audit Firms, Accrual Choices, and Corporate Governance. *Journal of Accounting Research* 42:3, 625–658.

- Levitt, Arthur (2000). *Renewing the Covenant with Investors* [online]. Securities and Exchange Commission (SEC) [siteerattu 30.1.2009]. Saatavana World Wide Webistä: <URL: <http://www.sec.gov/news/speech/spch370.htm>>
- Lys, Thomas & Ross L. Watts (1994). Lawsuits against Auditors. *Journal of Accounting Research* 32:3, 65–93.
- Magee, Robert P. & Mei-Chiun Tseng (1990). Audit Pricing and Independence. *The Accounting Review* 65:2, 315–336.
- Manry, David L., Theodore J. Mock & Jerry L. Turner (2008). Does Increased Audit Partner Tenure Reduce Audit Quality? *Journal of Accounting, Auditing & Finance* 23:4, 553–572.
- Metsämuuronen, Jari (2005). *Tutkimuksen tekemisen perusteet ihmistieteissä*. 3. laitos. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy
- Meyer, Michael J., John T. Rigsby & Jeff Boone (2007). The impact of auditor-client relationships on the reversal first-time audit qualifications. *Managerial Auditing Journal* 22:1, 53–79.
- Myers, James N., Linda A. Myers & Thomas C. Omer (2003). Exploring the Term of the Auditor-Client Relationship and the Quality of Earnings: A Case for Mandatory Auditor Rotation? *The Accounting Review* 78:3, 779–799.
- Mäntysaari, Petri (1998). Tilintarkastajan riippumattomuus ja konsultointi. *Defensor legis* 79:5, 760–788.
- Nagy, Albert L. (2005). Mandatory Audit Firm Turnover, Financial Reporting Quality, and Client Bargaining Power: The Case of Arthur Andersen. *Accounting Horizons* 19:2, 51–68.
- Nichols, Donald & Kenneth Price (1976). The Auditor-Firm Conflict: An Analysis Using Concepts of Exchange Theory. *The Accounting Review* 51:2, 335–346.

- Nummenmaa, Tapio, Raimo Konttinen, Jorma Kuusinen & Esko Leskinen (1997). *Tutkimusaineiston analyysi*. Porvoo: WSOY.
- Peasnell, K.V., P.F. Pope & S. Young (2000). Detecting earnings management using cross-sectional abnormal accruals models. *Accounting and Business Research* 30:4, 313–326.
- Petty, Richard & Suresh Cuganesan (1996). Auditor rotation: Framing the debate. *Australian Accountant* 66:4, 40–41.
- Raghunandan, K., William J. Read & J. Scott Whisenant (2003). Initial Evidence on the Association between Nonaudit Fees and Restated Financial Statements. *Accounting Horizons* 17:2, 223–234.
- Reckers, Philip M. J. & Dahlia Robinson (2008). New Evidence on Auditor Independence Policy. *Advances in Accounting* 23:1, 207–229.
- Reynolds, Kenneth J. & Jere R. Francis (2001). Does size matter? The influence of large clients on office-level auditor reporting decisions. *Journal of Accounting and Economics* 30:3, 375–400.
- Reynolds, Kenneth J., Donald R. Deis, Jr. & Jere Francis (2004). Professional Service Fees and Auditor Objectivity. *Auditing: A Journal of Practice & Theory* 23:1, 29–52.
- Riistama, Veijo (1999). *Tilintarkastuksen teoria ja käytäntö*. 2. painos. Porvoo: WSOY
- Ruddock, Caitlin, Sarah J. Taylor & Stephen L. Taylor (2006). Nonaudit Services and Earnings Conservatism: Is Auditor Independence Impaired? *Contemporary Accounting Research* 23:3, 701–746.
- Saarikivi, Maj-Lis (2000). *Osakeyhtiön tilintarkastajan riippumattomuus*. Helsinki: Werner Söderström Lakitieto Oy
- Sarbanes-Oxley Act of 2002.

Sarja, Mikko (1999). *Tilintarkastajan riippumattomuus*. Helsinki: Oy Edita Ab.

Securities and Exchange Commission (SEC) (2001). *Final Rule: Revision of the Commission's Auditor Independence Requirements* [online]. Securities and Exchange Commission (SEC) [siteerattu 30.1.2009]. Saatavana World Wide Webistä: <URL:<http://www.sec.gov/rules/final/33-7919.htm>>

Shockley, Randolph A. (1982). Perceptions of Auditor Independence: A Conceptual Model. *Journal of Accounting, Auditing & Finance* 5:2, 126–143.

Simunic, Dan A. (1984). Auditing, Consulting and Auditor Independence. *Journal of Accounting Research* 22:4, 679–702.

Tilintarkastuslaki 13.4.2007/459.

Watts, Ross L. (2003). Conservatism in Accounting Part I: Explanations and Implications. *Accounting Horizons* 17:3, 207–221.

Wolf, Fran M., James A. Tackett & Gregory A. Claypool (1999). Audit disaster futures: antidotes for the expectation gap? *Managerial Auditing Journal* 14:9, 468–478.

Liite 1: Regressioanalyysin tulokset.

Variables Entered/Removed(b)

Model	Variables Entered	Variables Removed	Method
1	LNMVBV, LEV, LNAFTENDUM, TENDUM, LITIGATION, DLOSS, LNMVE, LNAF, LNPRECURACCL(a)	.	Enter

a All requested variables entered.

b Dependent Variable: ABS_ACC

Model Summary(b)

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	Change Statistics				
					Sig. F Change	R Square Change	F Change	df1	df2
1	,399(a)	,159	,111	,0506154	,159	3,295	9	157	,001

a Predictors: (Constant), LNMVBV, LEV, LNAFTENDUM, TENDUM, LITIGATION, DLOSS, LNMVE, LNAF, LNPRECURACCL

b Dependent Variable: ABS_ACC

ANOVA(b)

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	,076	9	,008	3,295	,001(a)
	Residual	,402	157	,003		
	Total	,478	166			

a Predictors: (Constant), LNMVBV, LEV, LNAFTENDUM, TENDUM, LITIGATION, DLOSS, LNMVE, LNAF, LNPRECURACCL

b Dependent Variable: ABS_ACC

Coefficients(a)

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.	Collinearity Statistics	
		B	Std. Error	Beta			B	Std. Error
1	(Constant)	,034	,027		1,277	,204		
	LNAF	,004	,004	,111	,922	,358	,369	2,709
	TENDUM	,018	,010	,138	1,821	,070	,935	1,070
	LNAFTENDUM	-,017	,007	-,202	-2,436	,016	,779	1,284
	LN MVE	-,010	,010	-,320	-1,007	,316	,053	18,916
	LEV	,000	,000	,119	1,471	,143	,824	1,213
	LITIGATION	,006	,011	,043	,549	,584	,886	1,128
	DLOSS	,056	,017	,299	3,343	,001	,670	1,491
	LN PRECURAC							
	CL	,010	,010	,325	1,011	,314	,052	19,327
	LN MVBV	,011	,007	,145	1,552	,123	,612	1,634

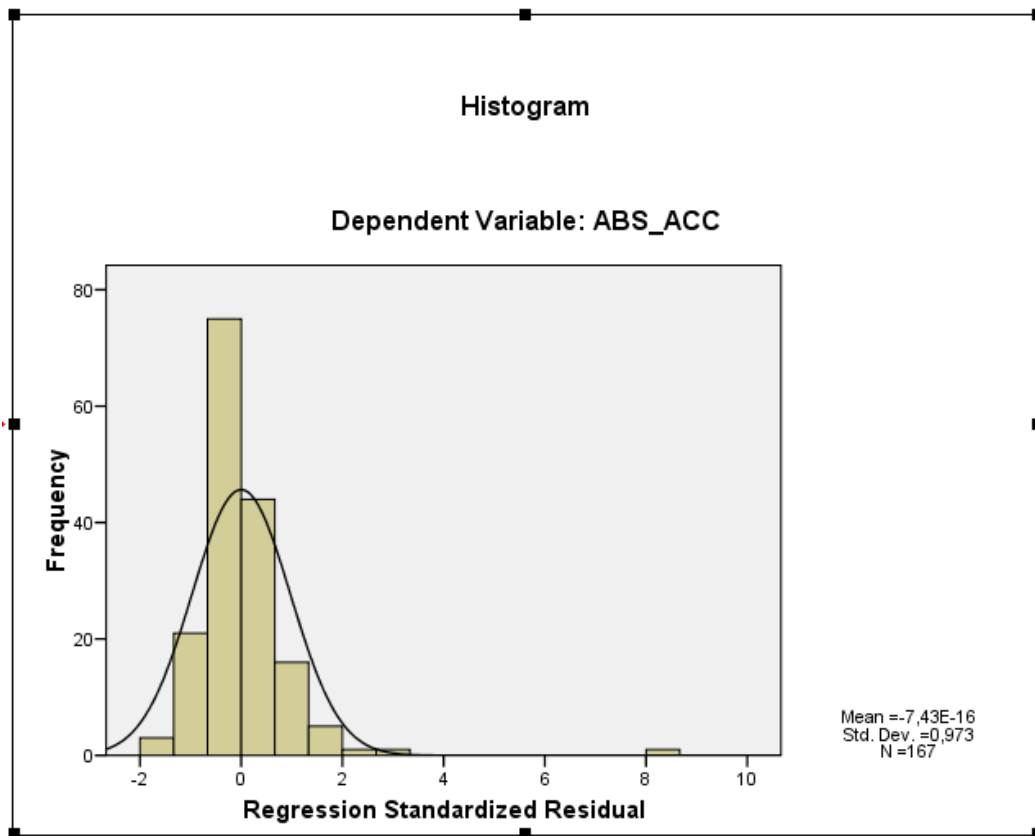
a Dependent Variable: ABS_ACC

Liite 2: Regressioanalyysin residuaalien tarkastelu.

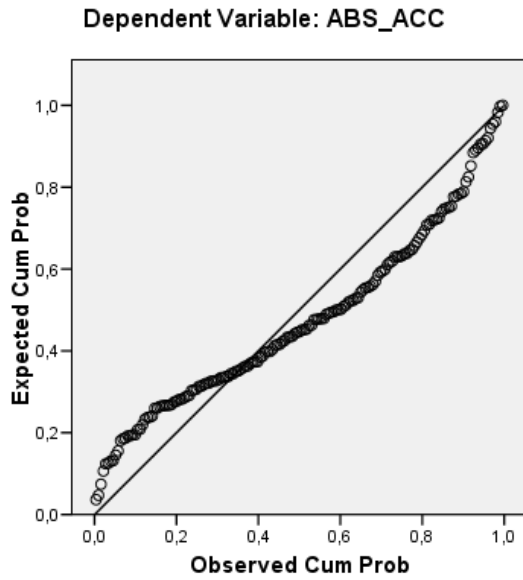
Residuals Statistics(a)

	Minimum	Maximum	Mean	Std. Deviation	N
Predicted Value	,002061	,134619	,042841	,0210352	167
Std. Predicted Value	-1,939	4,363	,000	1,000	167
Standard Error of Predicted Value	,005	,029	,011	,004	167
Adjusted Predicted Value	-,004347	,140515	,042784	,0216780	167
Residual	-,0863800	,4149208	,0000000	,0468508	167
Std. Residual	-1,793	8,613	,000	,973	167
Stud. Residual	-1,948	9,266	,001	1,026	167
Deleted Residual	-,1019850	,4802608	,0000568	,0522409	167
Stud. Deleted Residual	-1,966	13,722	,028	1,294	167
Mahal. Distance	1,113	58,269	8,946	7,046	167
Cook's Distance	,000	1,352	,012	,105	167
Centered Leverage Value	,007	,351	,054	,042	167

a Dependent Variable: ABS_ACC

Normal P-P Plot of Regression Standardized Residual

Scatterplot

